

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

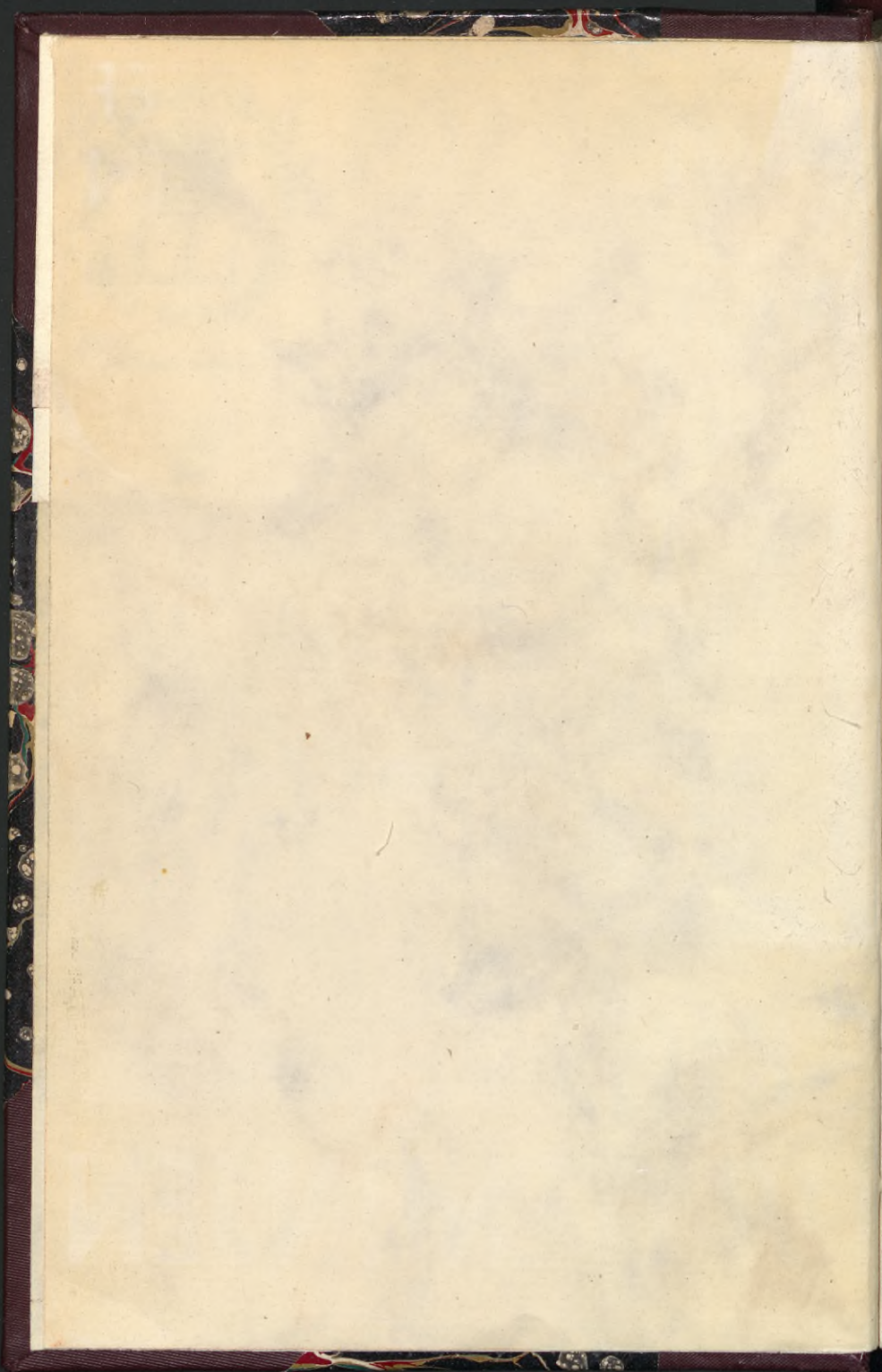

Allmänna Sektionen

Litt.
Sv.

JOSEPH
KRELLER

JOSEF
KJELLGREN

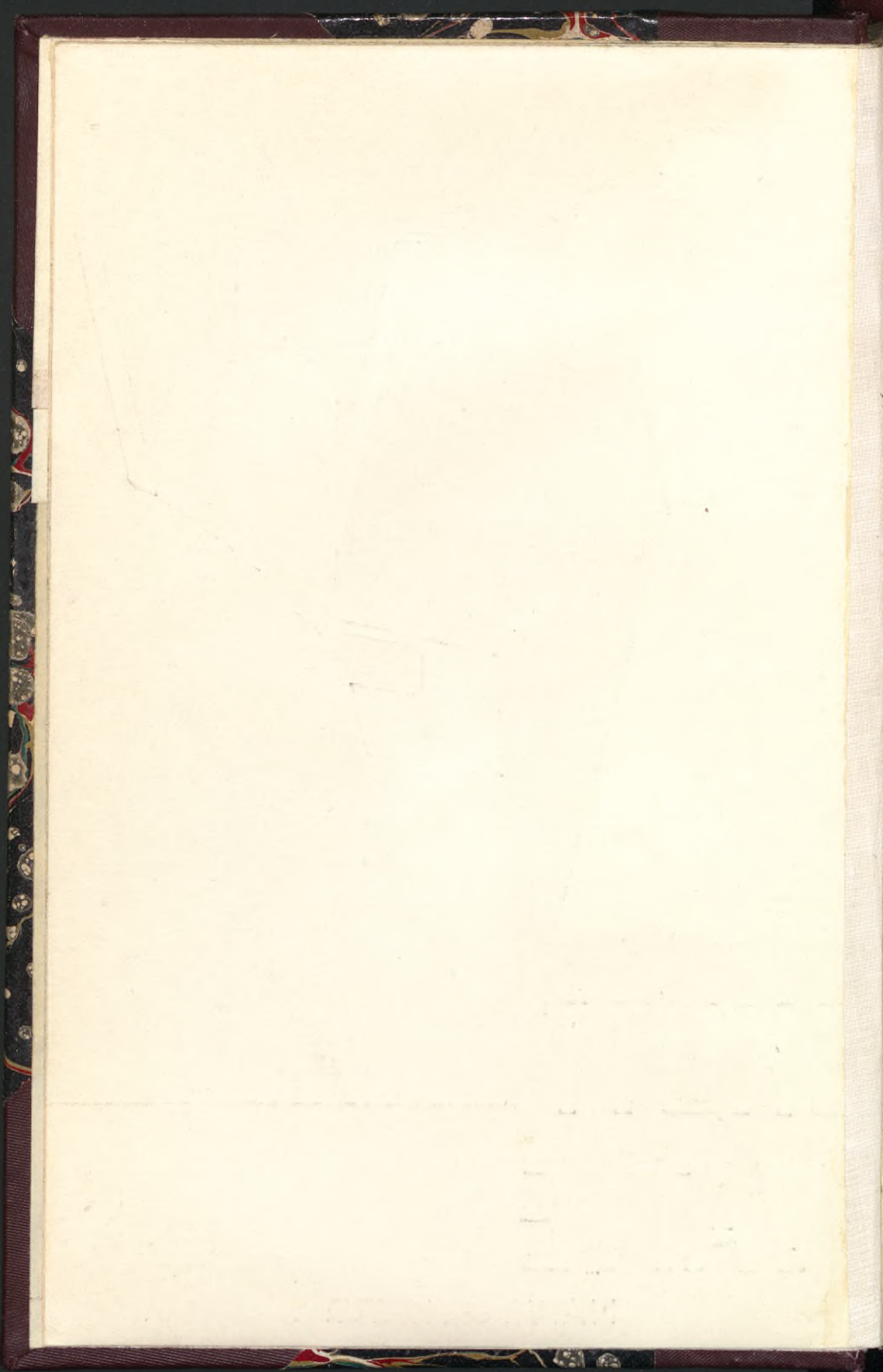

Zintquitt

SKOTT
I VATTENLINJEN

NATUR och KULTUR

JOSEF KYELGREN

SKOTT I VATTENLINJEN

THE
SCOTT & VINTAGE

JOSEF KJELLGREN

SKOTT I
VATTENLINJEN

STOCKHOLM

BOKFÖRLAGET NATUR OCH KULTUR

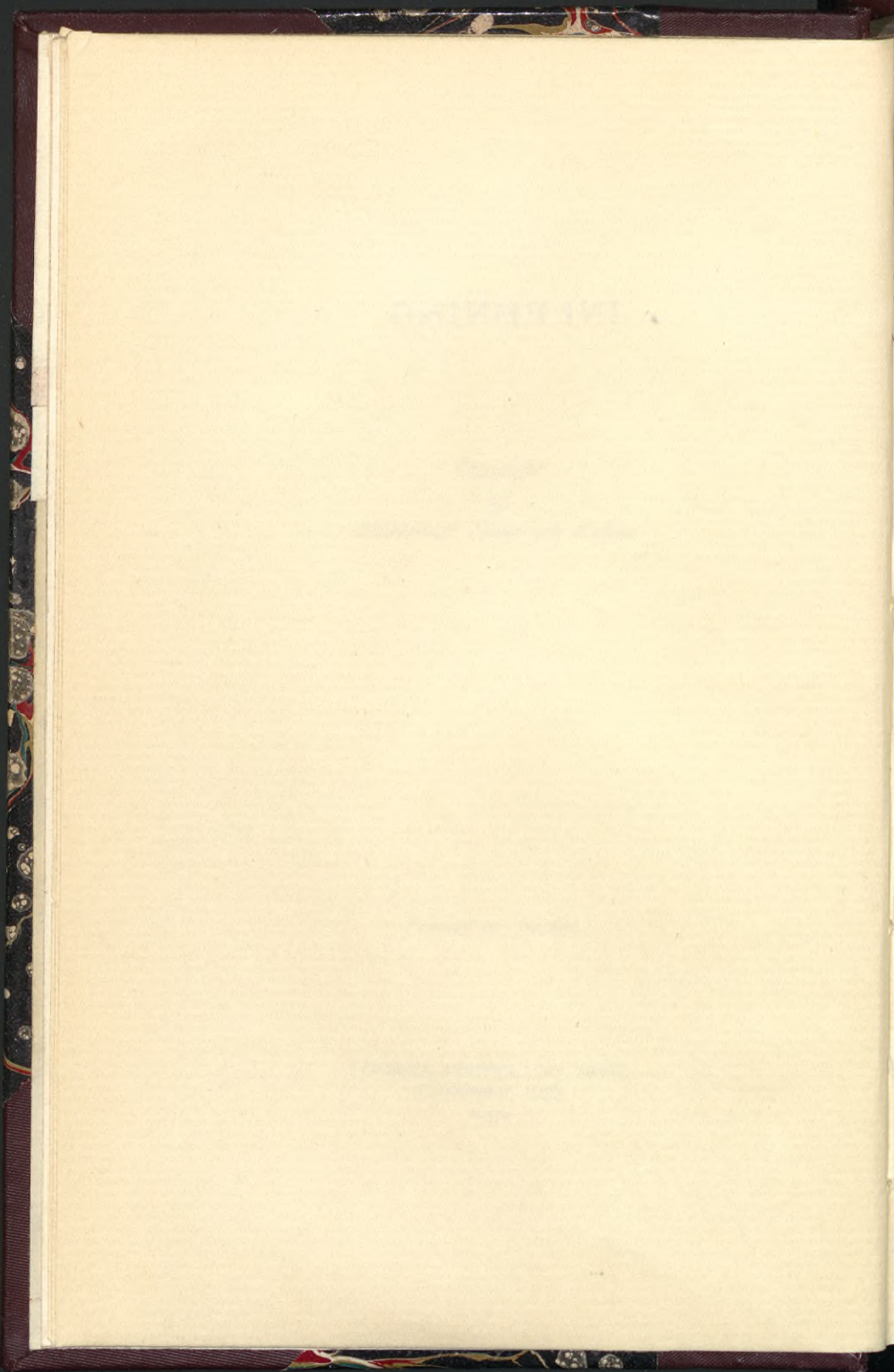
Copyright
by
Bokförlaget Natur och Kultur

Printed in Sweden

TRYCKERI AKTIEBOLAGET THULE
STOCKHOLM 1936.

850923

INLEDNING

I.

GRÅ JANUARIMORGON med halv storm i Nordsjön. Horisonten och den buktande havslinjen smälter samman i en blygrå och olustig massa som blicken ej kan genomtränga. Maskinen midskepps skakar skrovet, den djupt nerlastade båten med sina rytmiska och regelbundna slag. Jag står på däck och hivar upp slagg och aska genom styrbords lufttrumma. Det är tunga, åttikilos järnpytsar vilka vinschas upp för hand från pannrummet i början och slutet av vakterna. Skutan slänger och slår som ett handfat i sjöarna. Efter varje våg som vältrar över däck, stannar en tunn skorpa av svallis kvar på luckor, relingar och i rännstenarna. Under den långsamma färden upp mot däck pendlar slaggpytsen av och an i den smäckra stålwiren. Genom luftrörets trånga cylinder ser man en cirkelrund fläck av pannrummets knappa utrymme: eldskenet från den närmaste fyren fladdrar över järndurkar, verktyg och kolhögar. *Samt dessutom kamraten som står framåtböjd och skyfflar slagg i nästa pyts som ska upp; från däckets kan man endast se armarna, huvudet, halsen och halva skuldrorna av honom.* Januarimorgon, kyla, storm och en våldsamt hävande sjö. Mina händer som håller om vinschveven, blir kalla och stelfrusna genom den direkta beröringen med järnet. Och då den tunga pytsen med sitt glödande innehåll ska häktas av kroken och lyftas ut på däck, slänger skutan i samma ögon-

blick undan för en sjö: mina frusna fingrar fumlar hjälplöst runt slaggytsens buktande sidor. Och då jag ej förmår hålla greppet, störtar de åtti kilona av järn och eld tillbaka ner i djupet därifrån de kom upp. En genomträngande smäll; sedan tystnad: det rullande fartyget, havet, himlen och min egen våldsamma ångest — *kamraten!*

Gång på gång, natt efter natt händer det att jag vaknar upp i våldsam skräck ur samma dröm. Eldskenet från pannrumsfyren är det elektriska ljuset som jag somnat ifrån; boken som glidit ur mina händer och ramlat ner på golvet framkallar smällen från den nerstörtande slaggytsen. Endast en dröm! Och ändå upplever jag alltsammans med en styrka som göres intensiv och levande därför den är bräddad med hundratalens verklighetstrogn detaljer som jag tydligt ser framför mig i sömnen (— några vårdslöst undankastade schackel, rostiga av havsvatten; en stuv presentningar med isgrå saltskorvor på de översta dukarna; vinschmastens oregelbundna pendlingar mot den molniga himlen; mina egna muskler som slår upp i små hårda knutar på underarmarna när jag fåfängt kämpar med den farliga bördan över luftrummans bråddjup —). Dessa yttre iakttagelser blandas med en inre, okuvlig ångest: den omgivande ödsligheten, havets och horisonternas bottenlösa grå, samt den otvglade fruktan för mina egna kroppskrafters otillräcklighet.

2.

Då jag blir tillfrågad varför jag med sådan kärlek uppehåller mig vid miljöer och motiv ur arbetareklassens liv, har jag ingenting annat än ovan återgivna

dröm att referera till. All min erfarenhet och alla mina tidigaste upplevelser har jag hämtat ur kroppsarbetarnas krets. De har varit mina kamrater under många år (kamrater på gott och ont), och jag har så intensivt levat mig in i deras liv och arbetsförhållanden att jag ännu om nätterna förföljes av nervösa ångestdrömmar. Drömmar som djupast bottnar i mitt medvetande om arbetarens socialt oskyddade ställning.

När jag först började skriva, skrev jag om min närmaste omgivning, och jag skrev naturligtvis som jag själv uppfattade densamma: det blev buntvis med dikter om jublet att få arbeta, att få leva. Jag kände en daglig, djup och ohämmad glädje, därför skrev jag även om glädje. På grund av bristande kännedom om all slags litteratur, visste jag då inte att den värld som jag levde i skulle uppfattas som något mörkt och trist och mycket djävligt inferno. Men om jag själv var omedveten om den saken, fanns det många andra som kunde ge bättre besked. Jag beskyldes för verklighetsförfalskning, och många akademiska kritiker gjorde en offentlig fråga: "— Var finns de arbetare som känner i likhet med denne modernist?" (Vad är modernism?) Efter att ha arbetat tungt en hel dag, för att på kvällen förvandla sig till en ny människa genom att slå ett par hinkar kallt vatten över den varma och upphettade kroppen, måste det naturligtvis kännas försmädligt att komma hem och ta del av dylika misstänksamma frågor. Jag hade ju stått och slängt med kolskyffeln ända sen den tidigaste morgontimmen; kallades inte detta arbete? Eller uppfattade jag inte arbetet på samma sätt som mina kamrater gjorde? Jag

satte mig att tänka på saken. Och till min häpnad upptäckte jag att litteraturkritikerna nästan hade rätt. Jag gick igenom hela det galleri av människor som jag på ett eller annat sätt haft beröring med på olika arbetsplatser. Och en stor procent av dessa hade aldrig visat något tecken att de *upplevt* arbetet, haft någon glädje av det eller erfarit suveränitet över en besegrad möda — som varje tilländalupen arbetsdag i verkligheten är.

Men varifrån hade jag då själv fått min felaktiga (eller kanske rättare sagt: mycket omarxistiska) uppfattning? Enligt fullt tillförlitliga källor har ju arbetet ända sedan paradiset's existens (— du skall äta ditt bröd i ditt anletes svett —) varit en plåga, en förbannelse som skänkts ut som straff åt människorna, och absolut ingenting att känna jubel över. Något måste vara galet i mitt eget sätt att se och erfara. Men var fanns felet? I minnet letade jag mig tillbaka i tiden och kom slutligen fram till en upplevelse som ännu i dag står skarp och tydlig framför mig och som klargör att hela min medvetna inställning till arbetet (en inställning som jag ännu inte kunnat frigöra mig ifrån) helt enkelt är — Lesefrüchte!

Vid tio-elva-tolv års ålder arbetade jag som kajutvakt och allmän passopp på en av dessa många holländska trekschuiten som kanalvägen drog last från Göteborg till Stockholm och en rad andra östersjöhamnar och baltiska stater. Det var under krisåren då allt arbete var bra betalt, då det fanns gott om arbetstillfällen och mycket ont om manskap. Varje skeppare fick nöja sig med det han kom över, och manskapet kunde det ofta vara både si och så med. Vi bodde alla i en stor

gemensamhetsskans för ut under backen. Och där gick ett halvt dussin vuxna mäns krav på livets fröjder av stapeln inför öppen ridå: det var kortspel, brännvin och flickor varje natt och i varje hamn, precis som det står i sjömansvisorna. Men ingen av oss kunde kalla sig sjöman; kanalyankes och strandrättor benämndes vi av de transatlantiska matroserna. Det levnadssätt som mina kamrater hyllade sig till, var kanske inte så farligt och häpnadsväckande, men för en elvaåring blev allt detta ändå snuskigt, fult och avskyvärt. En sådan kväll, fylld av animal lusta och otillfredsställd längtan som var och en försökte döva och glömma på sitt sätt, hittade jag en bok i skansen. Och jag började naturligtvis läsa den, därför jag hade till vana att girigt sluka allt vad jag kom över. Boken hade varken början eller slut, jag vet ej vad den hette eller vem som skrivit den. Men där fanns några scener som skildrade hur en skock pråmkarlar med oerhörd aktivitet gick till verket att lossa lasten på ett fartyg som fått grundkänning (senare har jag trott mig kunna identifiera skildringen i ett av Maxim Gorkis arbeten). Det var en berättelse som genomströmmades av intensivt liv, av fysisk överlägsenhet: den mänskliga viljans seger över materian. Och där jag låg och läste i kojén, fördes jag hastigt bort från min omedelbara omgivning; den mörka och stinkande manskapsskansen plånades ut och försvann; jag var inte längre medveten om kamraterna som satt under fotogenlampan och slog med kortlapparna medan brännvinspluntan sköts från man till man, och jag hörde ej heller de äckliga och nästan kroppsligt plågsamma ljud som strömmade ut från ett par fördragna kojgardiner (dessa lortiga kojgardiner

var i bästa fall det enda som skylde skeppskamraternas intimaste kärleksliv). Ja, allt detta glömde jag: mörker, smuts, brännvin, kortspel och eros' välbehagliga stönanden. Den okände författaren kastade undan ridåerna för en värld som jag alltid levat mitt uppe i, men som jag hitintills gått fram igenom med slutna ögon.

Och morgonen därpå när jag kom upp på däck, såg jag för första gången i mitt liv — såg med vidöppna ögon! Vi befann oss just då i Göteborg. Vår egen skuta låg och skavde likt en liten barkbåt långsides med en transatlantisk ångbåtsjätte, en amerikansk lastdragare som med skorrande vinschar kastade ner gröna bananstockar i våra gapande lastrum. Hela hamnen låg framför mig som en väldig, gigantisk scen där allt var liv och rörelse och larmande brådska av människor, pilsnabba bogserare och glimmande vatten. Alltsammans var kanske mycket löjligt: jag var en hundsfotterad och ofta utskälld elvaårspojke som med nöd och näppe kunde knega mig fram genom allt det arbete som kastades framför mina fötter. Jag var passopp på en liten, liten kanaltramp som låg vid sidan av en tiotusentonnare: varje människa som befann sig inom räckhåll kunde ge mig en befallning och handgripligt fordra att jag ögonblickligen åtlydde ordern. Men just då kände jag mig förmer än befälet och de surmulna, morgontrista kamraterna ombord, och jag kände mig förmer än officerarna och matroserna på oceanångaren som höjde sig i två våningar ovanför våra huvun. Alla dessa människor såg ju ingenting, de upplevde inte något. Deras blickar var slöa, feta och likgiltiga. Hela världen tycktes vara tom och död för dem. Jag själv var en smutsig och kanske mycket trasig bar-

fotapojk som stod på däckets och halade i lastbommens gaj med sönderskavda handflator. Men på grund av några lysande sidor i en bok ägde jag i detta ögonblick mer av Göteborg än någon Dickson gjort eller kommer att göra: jag kände musklerna i min egen kropp, jag kände den oerhörda glädjen av att se och uppleva.

Detta minne har jag långsamt letat mig fram till; och jag tror att det i viss mån är betydelsefullt för mig själv. Jag har sedan dess inte kunnat låta bli att spärra upp ögonen och tvätta mitt inre rent med ständigt nya synintryck: från fabriksbussar och myllrande stadspartier till bibliotekens böcker och tjärblomstrets blyga skönhet.

Den glädje som jag sedermera känt inför arbetet, är kanske inte äkta och egen: jag har fått alltsammans till skänks av en okänd författare. Vid en bestämd tidpunkt, då allt var grått, smutsigt och kaotiskt i elvaåringens obegripbara, sammanhangslösa värld, kom jag över en bok som skänkte en ny dimension åt min omgivning; ett par sidor, några bräckliga ord som öppnade fräscha, friska perspektiv som jag förut inte uppmärksammat. Och jag hade inte uppmärksammat dem därför att den dagliga mödan, de krävande grå kvällsupplevelserna ditintills pressat samman mina ögonlock och gjort mig blind.

Och jag vet även att denna glädje hjälpt mig fram över mycket som annars skulle ha varit outhärdligt och meningslöst. Jag har ej velat undvara den och jag är innerligt tacksam för att jag en gång såg stenkolsrökarna över Göteborg, såg stadens hus höja sig i en

solig sicksackpalissad, såg hamnen med sina hundratals båtar, såg vattnet blänka blått mellan kajarmarna, såg de tegelröda fabriksmurarna, de mammutgrå transportkranarna och alla växlande järnvägslok. Men först och främst är jag glad att jag med denna utgångspunkt så småningom lärde mig att se människorna, lärde mig att lyssna till deras röster, lärde mig att förstå tonfallen under de sträva orden och efter hand försökte sätta mig in i deras glädje och sorg, deras lidande och lycka. Ty ditintills hade mina kamrater i skansen endast varit olidliga människodjur, vars råa och fysiska förutsättningar på livets olika områden jag fruktade och fästade för: men denna strålande morgon av verklig glädje och förnyelse (vars djupare betydelse jag har svårt att definiera och göra riktigt klar) gav mig en första impuls som sedan lett mig vidare till livet och litteraturen.

Minnen är alltid mer eller mindre omgivna med en atmosfär av steril sentimentalitet; kanske mer för den som har mycket få väsentliga upplevelser att blicka tillbaka på. Men jag vill ta risken och i en parentes påpeka att min uppfattning av omgivningen ej är något direkt fadersarv. Jag vet det med besked. För några år sedan gick jag i en sydeuropeisk hamn. En dag uppmärksammade jag en svensk båt ute på redden. Sedan länge kände jag igen fartygsnamnet och efter dagsarbetets slut lät jag en hamnroddare föra mig ut till ångaren. Jag frågade efter styrmannens hytt och blev visad dit. Och mycket riktigt, det var som jag trott: när jag kom in i midskepps babordsgång, hörde jag violinspel. Det var samma mörka psalmer, samma vemodiga folkvisor och högstämda melodier till stolta fosterlandssånger som jag lyssnat till med långa mellanrum i min tidigaste barndom. Jag dröjde en stund utanför hytten innan jag knackade på. Därinnanför satt min far, dömd till djupvattensjömannens eviga ungharlsensamhet

och spelade fiol (ganska falskt till på köpet). Redan när jag stod framför den stängda hyttörren visste jag att efter den första, hjärtliga handtryckningen, hade vi två inte mycket att säga varandra. Det var längesedan vi träffades sist, men våra åsikter om betydelsefulla frågor hade säkerligen inte ändrats. Jag visste att min fars var patriotiska och grå i färgen som hans eget gråa hår; och far visste att mina var flammande röda, röda som det yttersta fältet i trikoloren. Ja, jag dröjde utanför den stängda hyttörren, jag stod en stund och lyssnade till dessa välkända melodier vars värld var främmande för mig och vars värde jag aldrig skulle kunna tillgodogöra mig. Min far hade i alla fall fört dem med sig, både de bitter-svarta psalmerna och de spotska kungsmelodierna. Och i varje hamm, jorden runt, hade han efter dagsarbetets slut suttit ensam i sin hytt och fingrat på den hemmagjorda fiolen. Här strömmade allt det sorgsna och vemodiga ut från en man som alltsedan sin tidigaste ungdom tills nu, långt över sextioåren, tvingades att skild från hustru och hem, flacka från kust till kust. Jag stod en stund utanför hyttörren och lyssnade till de tvekande stråkdiragen. Det var kanske bättre så. Vårt samtal måste ändå röra sig om bagateller och likgiltiga ting. Och kom vi in på de spörsmål vi älskade att sysselsätta oss med, skulle våra ord skilja oss åt och vi skulle genast förskansa oss bakom var sin barrikad av iskalla argument. Nej, det var kanske bättre att stå en stund i den skumma midskeppsgången och lyssna till det funliga fiolspelet. Och när jag därefter steg in i hytten, möttes jag av en gammal man som äldrats mycket sedan jag såg honom sist. Vårt samtal var inte mycket att minnas, det bestod endast av tafatta frågor och svar om de likgiltiga yttre betingelser som tvingade oss båda att vara borta från hemlandet. Tafatta frågor och svar mellan män som står varandra mycket nära, som inte träffats på länge och vilka skäms att visa varandra sina djupaste och innerligaste känslor. Men långt sedan jag lämnat fartyget, kom jag ihåg den stund jag befunnit mig utanför hyttörren och gripen lyssnat till den skorrande violinen, till de vemodigt klagande tonerna; själv älskade jag att spela andra visor, att sjunga andra sånger (kanske lika falska i utförandet, till alla esteters utomor-

dentliga förnöjelse). Och jag hade ännu en gång fått bekräftat att min fars alla åsikter var strängt och stramt nationella, att hans melodier var svärmodiga, bittersvarta, fyllda av botenlös ensamhet — och ingenting av detta har jag känt behov av att föra vidare. Kanske mest därför att där inte funnits rum för en spontan glädje över tillvaron, ett uppriktigt hat mot tillvarons samhälleliga gestaltning.

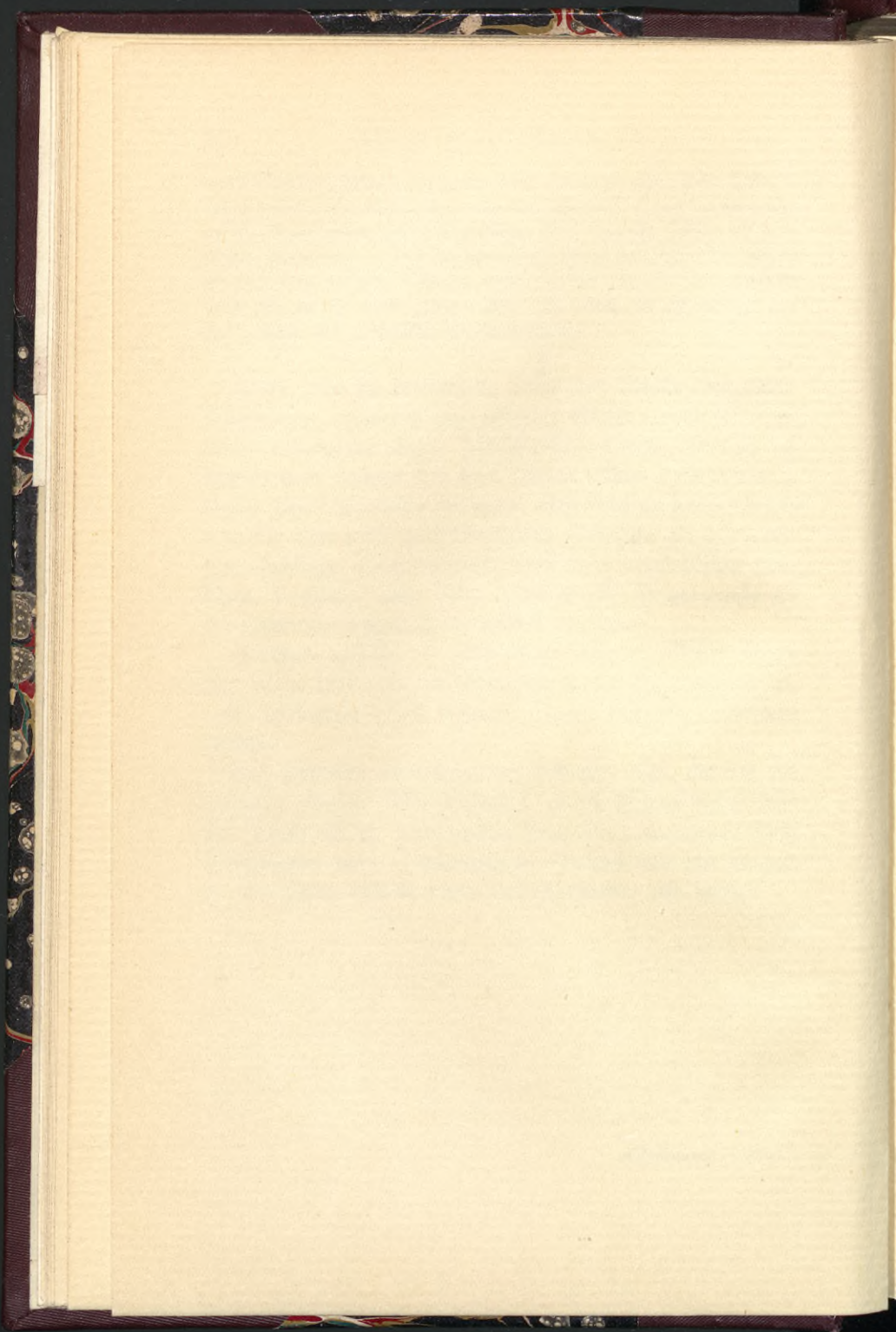
Ännu, mer än femton år efter den första morgonen i Göteborg, upplever jag *arbetets* glädje — och jag upplever *arbetarens* dova, oförklarliga ångest. Det är en ångest som endast den kan förstå vilken i vissa situationer brottats med sina egna, otillräckliga kroppskrafter; för den som utan makt och förmåga att göra något, dagligen konfronterats med svåröverskådliga problem. Problem vars rätta lösning allt är beroende av — tusentals människors nakna existens.

Arbetets glädje — arbetarens ångest, alltför länge har detta fått ebba ut tillsammans i trött resignation, i slö förbidan, i grå tristess, i apati och frusen likgiltighet.

När kommer arbetaren att helt och fullt få rätt till arbetets glädje? När kommer vi att kunna lyfta första Mosebokens förbannelse från våra skuldror? Den förbannelse som vi människor i avund och hat skapat åt oss själva och åt våra medmänniskor att bära.

I

I b e g y n n e l s e n

REDAN TIDIGT, ännu innan gryningen brutit fram genom mörkret, församlades notlaget nere på isen. Det var sju man inalles. Först och främst notägaren och fiskevattenarrendatorn i en och samma person, samt dessutom sex arbetare från torpen och backstugorna runt omkring i trakten. Alla hade de haft en lång morgonpromenad genom de snöljusa skogarna; en mil eller ändå mer innan de uppnått dagens arbetsplats som just nu var ishällarna utanför Snäckskär. Det var en promenad i köld och mörker med tunga kläder på kroppen. Det var män vilka redan hade ett par dryga arbetstimmar bakom sig som möttes ute på isen för att med stornoten forska efter strömning: den stundande helgens viktigaste kost här utåt skären och kobbarna.

Grovt timrade karlar. Starka karlar. Viga karlar som var vana vid hårt arbete: ett halvt dussin skäggiga skärgårdsbor i södra Roslagen. Där var först och främst notägaren, Andersson i Bränna, en liten butter och argsint man som sades ha för mycket pengar på kistbotten. Han var alltid snar till arbete och ganska noga med att varje man under hans kommando höll i allt vad han egentligen förmådde. Andersson hade ett underligt talesätt som han alltid begagnade sig av då noten vräktes i sjön: — Tappen ur tunnan! Strömningen, den vita fan, sitter redan i hålet! Anderssons röda skäggtofs vickade stel som en brädstump på hakan, den

var redan styv av isbark, snö och snor som rann ur hans vidgade näsborrar. —

Och där var Tum-Per i Löten. Tum-Per fick han heta för att han inga tummar hade. Dessa bet en snödriva av då han en vinter för tio år sedan full och lycklig ramlade framstupa och somnade på vägen mellan köpingen och hembyn. Det var en julafton i saligt rus för honom och ett uppvaknande i stram förskräckelse. När sedan läkaren fått tillfälle att skära bort de förfrusna tummarna, fick han i all framtid heta Tum-Per. Ty härutåt bland obarmhärtiga byggycklare resonerade man som så att tummar måste en människa ha, om inte på händerna så åtminstone i namnet (— för övrigt kunde Tum-Per vara belåten med sitt utseende; läkaren som utfört operationen hade nämligen sagt: — Egentligen skulle jag skära av dej näsan också! Ett svin som du är inte värdigt att vara Guds beläte! —). Tum-Per stod där ute på strömmingsisen bland de sju männen. Han tog klumpigt och valhänt om alla verktyg. Men hade han fått ett stadigt tag med fyra fingrar om en nottross eller draglina, så släppte han inte heller så lätt! En björn i styrka var han, en björn med endast åtta klor på sina breda labbar. Men mer behövdes det inte heller för honom. Han kunde ändå hålla takten med de andra kamraterna.

Tum-Per hade en yngre bror, Svett-Jakob. Ingen i bygden gick fri från ett extra, mera adekvat namn än det han fått i dopet. Gammal hednisk sed är ju att namn kort och koncist skall ge besked om bärarens person. Och så gjorde det även här. I motsats till sin äldre bror, var Svett-Jakob en liten blek och spenslig karl. Tum-Per hade i faddergåva fått så mycket av ur-

sprunglig kraft att ingenting tycktes ha blivit över till den som kom efter. Svett-Jakob var nu tjugufem år och hade ännu ingen ordentlig skäggväxt: ett betänkligt tecken på bristande manbarhet under den tid och i den krets han var uppfödd. Och dessutom orkade han ej heller med någonting så vidare värst. Han fick alltid hålla sig i närheten av brodern så denne fick hugga i och ta ett tag när Jakob blev alltför blek under bördan. Här i männens och notdragarnas led hade man ingen barmhärtighet. Då Jakob knäade djupt ner i snön under råfäringens tyngd och svetten, trots den skarpa och bitande kylan, bröt ut på hans panna, svor de rått åt honom och skrek att han skulle raska på. Ty här ute gällde en obönhörlig lag, när noten stuckits i sjön och var i gång mot öringen, måste alla göra sitt yttersta och passa upp med de saker de hade att sköta. Först efteråt då strömmingen bärgats upp ur isbrunnen och man tog sig fem minuter för att pusta ut, hade man tid att skämta mera hjärtligt med den klene mannen. Vid det laget hade också Jakob hunnit bli blöt som en trasa över hela kroppen. Under allt grovt gyckel stod han avsidet och torkade bort svetten ur sitt heta ansikte. Alltid var han kall och fuktig i handflatorna och ständigt och jämt glittrade svett droppar på hans bleka och skägglösa kinder. Så oerhört mycket svett hos en enda människa var onaturligt för dessa friska och kärnsunda karlar. Det gick utanför alla deras förvärvade begrepp, de kunde helt enkelt inte förstå det. Därför gav de även mannen namn efter hans mest utpräglade egenskap. Och eftersom denna egenskap ej var varken kraft, ihärdighet eller förfrusna tummar, fick han helt enkelt och försmädligt heta Svett-Jakob!

Men det fanns flera män ute på isen denna tidiga julaftonsmorgon. Där var tre stycken torpare, fattiga, grå och ludna som deras förfallna och vindknäckta stugor uppåt land. I ladugårdens trånga bås hade de möjligtvis en ko eller också bara en get (— "den fattiges ko är liten, men den har skägg!", säger ordspråket här utåt), dessutom kanske några höns och en mager gris. Den fänaden lämnade dem den viktigaste födan, jämte strömmingsfisket på vintern då allt annat rejälare arbete måste ligga nere. Ty för dessa människor var fisket trots allt en syssla man endast tog till då jorden inte kunde lämna någon bärning. Ett hårt arbete var det visserligen och ganska liten lön för mödan, men "man fick lite färskt för dan", som de sade. Med sina händer varpade de sig fram timme efter timme genom tiden. Under vintern låg allt fruset, jorden var försvunnen för deras blickar, markens äring doldes under snö och is. Vintern var en död och förbannad tid, då vilade jorden, den säkra och trygga jorden som man alltid annars kunde lita på och känna som sitt säkra stöd. Om vintern var de glada om de kunde få hjälpa en storbonde med ett strömmingsvarp ute på fjärdarna. Deras enda insats var deras kroppar och krafter. Om olyckan slog till ett slag med sin tunga näve, kunde noten (den dyrbara noten) fördärvas eller helt förloras i ett enda varp. Arrendatorn stod ensam för hela risken. Och för hela förtjänsten! Det var dem lika gott. De var allesammans försiktiga roslagstorpere som genom sina ryggars möda kämpade sig till livets nödtorft. Så fabelaktigt snål människa som en rospigg existerar väl knappast på annat håll. Men så mäter han också det minsta mynts värde genom dagslånga

arbeten. Och det är kanske i längden den säkraste och sannaste börsnotering som existerar.

Sjunde man i arbetslaget på isen var den fattigaste av dem allesammans. En sextiårig, kutryggig och gråskäggig gubbe, rotens indelte båtsman vars marina krigarnamn var Frisk-Opp.

Det lät som en stridsfanfar när karlarna med sina morgonskrovliga röster skrek så det sjöng genom den grå gryningen:

— 'Ej Frisk-h'Opp där, sug i nu för 'undra bövlar!

Och den gamle kutige gubben hoppade runt på sina krokiga ben i takt till orden. Han var ännu pigg och vig som en vessla, trots att kroppen och armarna icke längre orkade så mycket med grova tag.

Hur hade han fått namnet Frisk-Opp? Så var han skriven i kyrkböckerna och så kallades han allmänt i dagligt tal. Ibland sa man också "gubben i båsmansstugan". Det lät kanske trevligare. Ty båtsmansstugan, det fattigaste och gråaste torpet i trakten, var hela rotens gemensamma egendom. Vem som helst kunde peka på de mossbelupna taksparrarna, på de nerruttade spröjsarna, på de vinda knutarna, den knotiga stengrunden eller de snett hängande fönsterluckorna och säga med en viss självhävdelse i rösten: — Det här mitt! Ty båtsmansstugan var allmän egendom. En gång i grå och avlägsen forntid hade rotelaget låtit uppföra den där den nu stod. Sedan hade alltid genom tidernas lopp en krigsman bott inne i de trånga och vinda rummen. Det var den man till flottan som roten höll. I trettio två års tid hade det nu varit Frisk-Opp. Redan rätt tidigt (ännu innan hans jämnåriga sagt sitt

sista ord till prästen), hade han följt med ut som kajtvakt på en råseglare vars skeppare och ägare hörde hemma i trakten. Detta hände i tidernas gryning, eller närmare bestämt anno — 64 i förra århundradet. Frisk-Opp var då inte mer än tretton år och hette Per Larsson efter sin far, den gamle halte och nersupne sockenskomakaren Lars Olsson (— om honom skulle man kunna berätta historien hur han kom ut till öarna med sin becktrådsrulle, sin hammare, syl och blötblaja, samt ett dussin läster, skurna av björkrot, hängande i en bunt på ryggen —). När så Frisk-Opp i tillräckligt många år seglat runt haven och slitit ont för de fattiga slantar han tjänat, kom han hem och sökte sig genom socknen in vid flottan. Och där passerade han graderna, utan några som helst examina, upp till båtsman; vilket nu för tiden är mer än able-bodypaper för en första klassens sjöman.

Men kungliga flottan var mycket stor, och det fanns många där som hette Larsson. Korporal Larsson, lieutenant Larsson, menige man Larsson och båtsman Larsson. Det blev för mycket på en och samma båt. Båtsman Larsson var en rivande karl, han hade väl varit till sjöss förr, en man som befarit de sju världshaven. Varje morgon kom han ner i skansen och körde matroserna i selen med ett rungande utrop på Kiplings modersmål och med sitt eget uttal:

— 'Urr h'opp bojs! h'It h'iss tajm!

Ofelbart fick han med detta rytande och sitt anletes hemska uppsyn gastarna ur de varma kojerna upp på däck. Och med en naturlags nödvändighet gav man honom hans namn därefter: Frisk-Opp. Alltid en Larsson mindre ombord på den båten!

Men nu hade den tiden kommit då Frisk-Opp var gammal, fattig och utan tjänst. Det nödvändigaste fick ju socknen sköta om åt honom. Och han fick även bo kvar i sin gamla stuga genom vilka himlens alla vindar hade fritt spelrum. Men sitt goda humör och friska skämtlynne hade han inte förlorat. Hans vanliga bön ute på not-isen, hade nästan blivit ett folkstäv i orten:

— Ge Frisk-h'Opp simporna, ty Frisk-h'Opp h'är fattig!

Han talade om sig själv på ett obesvärat sätt i tredje person. Det gjorde att han med bättre humör kunde skämta sig till en sak. Man märkte nästan inte att det var åt sig själv han tiggde om ett mål mat.

Ty det var så. När man dragit strömmingsnoten ett varp, delades den fångade fisken i tre lika lotter. En lott tillföll notägaren, en lott fiskevattenarrendatorn (de två var i flesta fall en och samma person), samt den tredje och sista lotten de arbetare som hjälpte till med att dra noten. De var denna julafton sju stycken: Andersson i Bränna, Tum-Per, Svett-Jakob, Frisk-Opp och de tre torparna. Deras lott delades i sju lika högar. Därvid blev det alltid lite skrat-fisk över; brissling, vassbuk och stensimpor. Detta passade den gamle båtsmannen på att tigga, han som hade varken mjöl eller potatis att dryga ut kosten med. Och han tiggde alltid på sitt försynta sätt, med ord som blivit ryktbara i trakten:

— Ge Frisk-h'Opp fisken, pojkar, ty Frisk-h'Opp h'är ganska fattig!

Därvid spelade hans rinnande gubbögon på ett så

lustigt sätt, att de andra ej kunde göra annat än skrat-
ta och kasta den mindervärdiga fångsten på hans hög:

— h'Å, du din snåla best! Blir du h'aldrig nöjd?

— Ja pojkar! Frisk-h'Opp, 'an 'ar den stackarn
h'inte h'annat h'än fisk h'att h'äta var h'eviga dag.
Men de syns h'också h'i Frisk-h'Opps h'ansikte!

Varpå han sorgset strök med flata näven runt hakan
mot den grå och raspande skäggstubben.

En julafton vid sekelskiftet. En julafton med hårt
arbete ute på isen vid Snäckskären. En julafton med
skarp och bitande kyla som måste fördrivas på något
vis. Brännvinslitern går laget runt. Sju man sitter på
en stavkälke och dricker. Notägaren bjuder. Man måste
sedan allt ta ett tag igen för att få något så när med
fisk över helgen. Fisk i grytan, gröt på bordet. Ja —
du Frisk-Opp, livet är armt och svultet och fruset här
ute i skärgården.

— Pojkar! Ni 'ar väl h'inte nära vita gryn h'å liten
dröpa mjölk h'å ge h'en kungliga flottans karl som
sett bättre dar?

Frisk-Opp tigger igen. Gamle båtsman i båtsmans-
stugan kan då åtminstone den konsten. Kamraterna
hör väl hans ord, men låtsas ingenting förstå. Gryn
och mjölk är dyrbara guds gåvor som man inte slösar
med hur som helst.

Framåt eftermiddagen friskar stormen i, och tredje
varpet går uselt. En vinscharm som timrats av seg och
kådig gran bryts sönder i brådskan och hela högra si-
dan av noten förloras under isen. Det blir mer arbete
än beräknat är innan man änteligen får slut för dagen.
Karlarna kommer så småningom på sitt vresiga humör
och ingen har tid att tänka på att det är julafton. När

Frisk-Opp försöker ett tag med håven igen, får han endast arga och kantiga svar:

— Nej du gubbe! Fisk 'ar du fått h'i dag, du ska väl h'inte suga mjölken från h'ungarna våra h'också!

Alla är de utarmade här. Fattiga män i Roslagen. Alltid finns det stora och gapande hål i det materiella som de är tvungna att stoppa igen med sina begränsade tillgångar. Endast Svett-Jakob tänker på dagens helgd och snörvlar fram ett svar under det för honom övermänskligt påfrestande arbetet!

— Vänta Frisk-h'Opp, jag 'ar en skvätt kvar h'i min flaska, du ska få ta den me dej 'em sen. 'Ar du h'en ljustump h'i stugan kan du h'också h'använda flaskhalsen till stake!

Det är Svett-Jakobs ord medan han med möda bär upp den havererade noten. Julaftonsfångsten blir sannerligen inte stor för de sex dagakarlarna. Fyra valar strömning per man. Men nog räcker det för Frisk-Opp, trehundraatjugu fiskar och en klunk mjölk ur Svett-Jakobs flaska över helgen. Sämre jular har han varit med om i sin ruckliga stuga.

De har slutat en god stund före kvällningen i dag. Och fångstlaget går hemöver genom skogarna. Skymningen breder redan sin mjuka fäll framför deras väg, trots det ännu är helt tidigt på eftermiddagen. Men julen står ju för dörren och helgen ska enligt gammal god sed firas fri från arbete. Nu i skymningen har dessutom stormen på allvar börjat spela upp en dånande midvinterpsalm. Och snön bygger sakta och försiktigt sina breda mjuka barrikader längs alla läland och lovertssidor.

Karlarna kliver långsamt fram i den vita snöyrän. En efter en slinker de in på avtagsvägarna som leder bort till deras avlägsna torp. Sist tillsammans blir Frisk-Opp och Andersson i Bränna, ägaren till både noten och fiskevattnet. Eftersom båtsmansgubben hjälper honom att bära hans fisk, medan han själv skjuter notgrejorna framför sig på den breda stavkälken, måste han för gammal traditions skull bjuda honom in på en sup och en bit mat när de passerar Brännagården. Frisk-Opp har en vana som han håller troget fast vid, det är att aldrig tacka nej till någonting som bjuds av givmilda människor.

Och det blir till slut en gladare julafton än han någonsin förut varit med om i hela sitt långa båtsmansliv. Först är det brännvin, sedan mat. Och så brännvin och mat igen. Andersson är rik, hans gård är stor och han behöver inte vara snål mot ett gammalt mossigt rotehjon. Detta är ett av hans livs stora ögonblick. Nu sitter han till bords med Brännagårdens stimmade barnflock omkring sig. Han kan historier, den gamle gubben, och han kan också berätta dem så barnens ögon lyser av förtjusning och väntan. Han slår sig med flata händerna på sina krokiga knän och ljuger friskt och öppet om sin ungdoms vilda seglatser. Det är fjärran hamnar och främmande farvatten, historier vars sanninghalt ingen kan pröva. Ett lustigt gråskägg som orden strömmar ur munnen på:

— h'Å de 'ände, lå mi si, h'anno sjuttiåtta h'i h'Östersjön, vi låg h'å länsade h'undan för babords 'alsar —

Så berättar han om farliga, ytterst farliga stormar och underbara räddningar. Historier som endast gamla

sjömän och gamla lögnhalsar kan när de kommer som bäst i tagen.

Det var jämnt något tiotal år in på nittonhundra Frisk-Opp satt och berättade om sin mannaålders bragder i Brännagårdens kök. Och det blev också hans sista julafton. Trött av dagens påfrestande arbete och rusig av den myckna goda maten och det starka präktiga brännvinet, gjorde Frisk-Opp när han lämnade Brännagården för att uppsöka sitt ensliga ruckel, precis samma sak som Tum-Per gjorde ett tiotal år tidigare: han överväldigades av ruset och sömnen och sjönk samman i en snödrivas moderliga mjuka famn, glömmande världen och de omgivande onda tingen för den lugna och stillsamma ro som sakta smög sig över honom. En julafton för den gamle båtsmannen av ovanlig fröjd och glädje. En julafton med ett skönt och stillsamt insomnande: aldrig mer skulle han med sin sextiåriga, kutiga kropp behöva gå ner till strömmingsisen för att dra not, aldrig mer böja rygg under råfäringens tyngd, och aldrig mer skulle han behöva tigga på det sätt som blivit ett ordspråk i trakten:

— Ge Frisk-h'Opp simporna, pojkar, ty Frisk-h'Opp h'är ganska fattig!

Vid förbränningsugnarna

I SKÄRGÅRDSBYGDEN tassade de tusentals historierna omkring bland stugorna, då ersatte de tidningarnas nyheter och den högljudda radions budskap och förströelser: det var jakthistorierna och fiskehistorierna, det var historierna om båtsman Frisk-Opp, gårdfarihandlarna Gô-bört och Tvål-Nisse (— Gô-bört var den människogestaltade skräcken, han kom från landsvägen, hans tysta ögon hotade — människorna gav; Gô-bört blev aldrig nekad något; den stuga han steg in i, där hade han också logi för natten. Endast för ett par år sedan hade Gô-bört tagit struhtag på en uppretad newfoundlandshund och krossat det rasande djurets huvud mot en sten. Gô-bört visste sin makt över människor och djur. Han behövde inte göra som båtsman Frisk-Opp: ömkligt tigga om några vårtiga simpstjärtar. Han fick sin mat ändå. Tyst och hotfullt kom han in i stugorna mot kvällningen. Var det i höstens tid, lindade han av sig sina trasor, som luktade surt av landsvägens dy och ävja, och hängde upp dem till tork. Halvnaken stod Gô-bört i den utströmmande spisvärmens och sträckte på sin långa, atletiska kropp. Det skedde i de små sammansjunkna stugornas skumma dagar och överallt var det lika långt till länsman och myndighetsperson. Ingen hade ännu vågat använda Gô-börts öknamn med kraft och allvar: Gå bort! —).

Men för övrigt var livet ett helt annat. Det var fis-

ke och sjöfågelskytte, det var åkerbruk och timmerkörning ur skogarna om vintertid.

Och på några öar alldeles intill fanns något som ej alls hade med jordbruket och fisket att göra, något som ej hörde ihop med skärgården och skogen: ett kalkbrott där dynamitskotten dånade och skalv dygnet runt. Detta kalkbrott var det första tecknet på en ny rytm i timmarnas sävliga tempo, den första hälsningen från den industrialiserade världen som redan började sträcka sina trevande fingrar mot arkadiska miljöer.

Männen som först drogs över till kalköarna, hade väl något slags urverk i sitt blod, de var kanske en slags klockmänniskor. Överallt finns det klockmänniskor, minuträknare, de som omöjligen kan leva utan att känna en viss trygghet, känna sitt liv vara gjutet inom vissa tidsbestämningar. Här ute hade man helt frigjort sig från naturens nyckfulla påhitt, här var tiden upplagd som på en bricka, varsågod: från sex till två, från två till tio, från tio till sex. Det kvittade lika om det var dag eller natt, vinter eller sommar: dygnet välvde ändå runt som ett fulländat hjul: skotten dånade och gick som en ständigt mullrande åska; arbetet framför förbränningsugnarna hade både sina besvär och behag: om vintern var det varmt och härligt och på somrarna steg det härliga till sexti graders hetta.

Hursomhelst! Man behövde inte längre slita i skogen från morron till kväll, man behövde inte ligga ute med fiskebragderna från kväll till morron. Man hade sitt bestämda att leva av. Med kalkbrottet kom det pengar till trakten, det kom kanske också alkohol, stora åthävor och mycken skrävel: — Nej, nu djävlar an-

amma era förbannade bonnbassar å strömmingssnuttare!

Kalkbrottet blev en liten glugg ut mot stora världen.

Och kalkdammet som lade sig på lungorna blev tuberkulos.

Då Johan för första gången en blåfrusen vintermorgon kom ut till ön, hade gamle Norberg sagt:

— Det blir ett drygt skift för dej, pojkdjävvel!

Det var Norbergs hälsning till alla, och han gjorde dem också en fråga:

— Hur gammal blir du nästa gång?

Och då Johan svarat som sanningen var i hans fall, sköt Norberg med tungspetsen snussatsen från vänster till höger sida och sade begrundande:

— Sää! Å far din luffar omkring på sjön? Att inte landbacken kan räcka till för en sån djävvel!

Till andra sade han:

— Sää! Å far din håller på å sliter i skogen. Att inte stugvärmen kan vara god nog för en sån djävvel!

Djävvel var Norbergs stav och lykta genom tillvaron. Det ordet använde han i tusentals sinnrika kombinationer.

Förövrigt var Norberg som slagen i kalk från hattkullen ner till skosulorna. Han hade ett par vidlyftiga mustascher som var gråa av kalkdamm, gråvita var även de tjocka ögonbrynen och det vita av ögongloberna kanske endast var en kraftig kalkbeläggning. Dessutom tjänstgjorde Norberg som någon slags bas eller trekvartsbas: han hade hand om nykomlingarna, han räknade kalkkärrorna, och, då det föll sig så, besikti-

gade han även förbränningsresultaten. Ja, Norberg var bas, men hygglig bas, en vänlig och godmodig människa som inte ville göra livet surt för någon, en man som mitt under sin maktutövning omsorgsfullt blåste upp sina tjocka kinder innan han utdelade en order, det var som om han ville ha sagt: — Ta mej inte på alltför blodigt allvar, gör dej ingen sjusårdeles brådska, *din djävel!*

Johan slog han i ryggen med sin breda näve så pojkens ryckte fram och tillbaka:

— Tie år! Sånt yngel, sånt förbannat ormyngel dom börjar vräka hit över. Har du slite i en fisktross, va? Har du hållit i en stocksåg, va? Nej, sånt passar inte nu för tiden. Men här tror du att du kommer att duga. De blir bara skit, jag känner till'et sen gamalt!

Därefter spände han blicken ur sina flata ögonknappar i Johan och tillade lite mer förhoppningsfullt:

— Slå sten kan de väl knappast bli tal om för dej! Men lasta kärrorna kan du, va?

Begrundande paus:

— Har du nära arbetshandskar, va?

— Nej!

— Ja, de förstås! Naken kommer du hit!

Och sedan:

— Ska se efter om jag har nära skinnbitar för din räkning!

Och sedan:

— Se upp för skottsinalerna. De blir bara pulver av dej å dina kommande barn om du sätter dej gränsle över en dynamitplugg!

Och så:

— Ta nu inte i allt för djävla hårt.

Och allra sist:

— Så du spräcker blåsan, sen e de slut me all glädje.

Norberg blåste upp sina tjocka kinder. Kalkdammet yrde om de långa mustascherna. Han utdelade order, räknade stenkärrorna, kontrollerade vikterna, besiktigade förbränningsresultaten och var för övrigt bas för hela slanten.

Det var vinter över världen. Det var vitt och kallt. Men Johan och hans jämnåriga kamrater behövde inga särskilda skinnjackor över ryggarna för den skull. De hade arbetat. Och arbetet var som en värmande ugn även om isen låg metertjock mellan öarna och sopade upp snön i manshöga drivor vid alla läsidor och lo-vartsland. Stormen var som en lustig björn som kullrade runt på sin mjuka rygg och insvepte allt, människor och bygd i sin porlande andedräkt. Men till botten av de djupa kalkbrotten förmådde den ändå inte tränga ner. Här var lä. Hit kom ingenting annat än himlens regn och snö. Och själva kalkugnarna med sina toppiga skorstenar och gapande breda förbränningsseldstäder, var som en barmhärtig moder som de kunde krypa tätt intill, mycket nära. Här satt de under de korta måltidsrasterna och tuggade på sina frusna smörgåsar medan de såg ut över ön, såg ut över de frusna vattnen, såg ett stycke av det nersnöade fastlandet. — Johan var inte yngre men inte heller äldre än sina kamrater, de som slog sten eller lastade kalkkärrorna. På den punkten hade den gemytliga Norberg

både rätt och orätt när han häpen och förargad utropat: — Tie år! Sânt yngel, sânt förbannat ormyngel dom börjar vräka hit över!

Rätt hade Norberg därför att åldern var exakt, orätt därför att han redan visste vad dessa pojkar gick för som varannan dag arbetade här i kalkbrotten, och varannan dag satt på skolbänken. Den industrialiserade ön födde kanske ett halvtannat hundratal arbetare och en stor flock bland dessa utgjordes av pojkar från bygden. Nu när de under måltidsrasten satt inne vid förbränningsugnarna med ryggarna mot de heta eldstadsluckorna och drack sin mjölk och tuggade på sina smörgåsar hade de den nejd framför sig från vilken de kom. Långt bortom de sammansjunkna och i snö inbäddade stugorna, djupt inne i skogen på andra sidan av de frusna vattnen, kanske dånade yxhugg. Yxhugg som blandade sig med den spröda klangen från muntra vinterbjällror. Där gick traktens låga och knotiga hästar framför de tunga timmerkalkarna. Detta slags arbete hade de redan från början vänt ryggen till, liksom de ej heller befann sig med i de lag av män som tungt och mödosamt drog råfäringen från nothål till nothål ute på den stormsopade isen.

Det var onekligen så: kalköarna drog de raskaste och rörligaste människorna till sig, de som snabbast och lättast kunde släppa kontakten med de levnadsformer som de vant sig vid. — Johan hade kraftigt byggd kropp för sina år, han kom sannerligen inte från någon svältslagen stuga. Hans ansikte var brett och klumpigt modellerat, en bred mun, en knölig näsa, en låg panna som blänkte av svett. Och som Johan var också hans jämnåriga kamrater: en skara pojkar som ännu inte

hunnit upp till tonåringarnas krets, deras kroppar var klumpiga, deras ansikten fula, armarna värkte av de första arbetsskiften: deras händer var redan sönderslitna och såriga av de vassa kalkstensblocken de hade att handskas med.

Och somliga av dem satt med tillbakalutade huvuden och pressade en svart trasa mot näsan: de blödde näsblod. Den vanligaste av alla yrkessjukdomar här ute. Först kom näsblodet, sen kom hostningarna, sen kom det röda blodet från lungorna. Det var ingenting att tänka på. Det fanns hundratals och tusentals människor som kunde komma hit och ersätta det som föll undan. Alla de som högg timmer inne i skogarna och jagade efter fisk under isarna. Nej, det dyrbara blodet var ingenting att tänka på! Man lutade huvudet bakåt, man andades djupt och lugnt. Redan surrade och blåste ugnsvisslan som en ilsken geting. Redan rullade de första kärorna över de isbelagda plankbroarna, redan hängde dynamitborrharna i sina linor ner utefter kalkbergens sidor. Stormen sopade och svepte och vintern låg tung över världen. Arbetet väntade på dem alla även om livets röda saft tillrade och rann och händerna brände som eld.

Och ner till botten av kalkbrotten nådde ej stormen. Där var lä och skyddat. Dit kom ingenting annat än himlens regn och snö. Och dit kom himlens sol. Himlens och sommarens heta och obarmhärtinga sol.

Dagarna går. Arbetsskiftena flyter förbi. Från sex till två, från två till tio, från tio till sex. Det är som ett lätt flimmer för ögonen, en knappt vaken dröm. Stenkärrorna fylls och rullar in mot förbränningsug-

narna. Korparna rasslar, stenhamrarna slår och dynamitskotten dånar. Nyss var det vinter, nyss var det vår och nu är det sommar. — Johan kom ut till ön som en förlägen och rådvill pojke ur en avlägsen fiskarstuga. En pojke som här skulle förtjäna sina första slantar. Varannan dag i arbetet, varannan i skolan — så var lösen. Nu var inte Johan rådvill och förlägen längre. Han vet vad han har att göra och det är ingen konst. Det är bara att böja ryggen, spänna musklerna: arbeta. Hans händer har blivit bredare, skuldrorna hårdare. I skolan lär han något: stenålderstiden, Gustav Vasa, Sveriges floder från norr till söder: alla rinner de mot öster ut mot havet ner för de branta fjällryggarna. I skolan får han en slags kunskap, här ute en annan. De kunskaperna svär inte emot varandra. De är av två olika slag, de är artskilda — de har inga som helst beröringspunkter. I skolan är det tyst, instängt och dammigt; även här är det instängt och dammigt. Instängt i berget, dammigt av kalken. Tystnaden i skolan förkunnade om stenåldersmänniskornas första strider med sina klumpiga flintyxor, den berättar om Gustav Erikssons märkliga skidfärd genom Dalarna. Men här ute var Norberg förmer än Gustav Vasa. Norberg endast vred upp sina grå mustascher och sade:

— Ni får för tusan hakar se till att ni tar in tie ton på skiftet. Det här är ingen slags semester, din djävvel!

Två slags skolor; båda instängda och dammiga. Den ena tyst, sömnig, full av gäspningar — den andra hård, bullrande, full av tungt arbete.

Och för övrigt brukade Norberg tillägga:

— Tie ton! Vem har skrivit lag på tie ton? Ingen

som jag känner! Slå åtminstone upp så mycket du hinner, din djävel!

Sommarens dagar ligger som heta händer pressade mot skuldrorna, tvingande alla människor mot marken. Natten är dygnets härligaste tid; de långa, ljumma sommarnätterna med mörker som endast är ett blått skimmer. Då blir arbetet lätt och utan ansträngning, det är ett ingenting som utförts liksom på lek. Och under de korta pauserna kan man sträcka ut sig på en strimma gräs som är fuktig av den fallande daggen. Solen har ännu inte hunnit upp, daggen faller över Johans händer och ansikte, daggen faller sakta över hela skaran arbetare som stupat till marken för att andas ut några sekunder. Någon säger:

— Tie ton!

— Ja, tie ton!

— Undra hur de är med Sundbärg.

— Ja, Sundbärg!

— Skottet gick för tidigt.

— Och han har svårt för att andas.

— Me dom lungorna!

— Å så en sån knäpp!

Norberg skjuter nävarna bakom nacken:

— Vi får passa upp noga för skotten, gubbar, annars smäller det in i helvetet för oss —

Och han tillägger faderligt förgrymmat:

— Allra helst ni pojkyngel, ni stinker ju omkring som löss. Ingen människa vet var ni finns.

Sundbärg. Det är femtioåringen som slogs sönder av några kringflygande stenskrivor härom dagen. Alltid är det något skott som går av för tidigt, alltid är

det någon som inte hinner undan. Sådant inträffar. Solen bränner ner från en öppen himmel. Man blir slö och kanske inte tänker på någonting. Dagen har sina faror. Men natten är doftande och sval och den genomströmmas av många sällsamma, halvt dämpade ljud. De rastande männen som låg i gräset hade stenbrotten bakom ryggarna, de brinnande kalkugnarna som andades jämnt och rytmiskt som slumrande jätteodjur. Och framför dem skymtade genom nattens blånande dunkel den sovande bygden. Från båthamnen på fastlandssidan bullrade trä mot trä med tomt och dovt ljud, årtullar knarrade strävt; ljudet kom närmare, avlägsnade sig långsamt: det var de första fiskebåtarna som gick ut. Solen kommer långsamt upp på himlen i öster. Och innan de går tillbaka till brotten börjar någon av männen att berätta något. Det är en historia från gamla tider i bygden. Det är om jakt eller fiske, det är kanske om båtsman Frisk-Opp eller gårdfarihandlaren Gô-bôrt. Eller den kanske handlar om skogsrået eller om den fullt trollkunnige notbindaren Sör-Jack. I varje fall är det en historia som de alla kan fundera på när de återvänder till arbetet, något som deras tankar kan famla omkring medan järnspetten långsamt gräver sig ner i kalkberget och deras händer återigen rispas upp av de vassa stenarna. Under tiden stiger solen högre upp över deras huvun, sommarnattens sceneri förvandlas långsamt, allt blir ljusare omkring, daggen strykes bort och svalkan dröjer endast motvilligt kvar i fördjupningar och nerskärningar. Med det begynnande dagsljuset dunstar också alla gamla och alla otroliga historier bort. Det tillhör en förgången tid, något som har varit och som för deras

räkning aldrig kan komma igen. De har brutit sig loss från bygden, de tillhör den inte längre, traditionerna därifrån är inte deras. Solen har redan hunnit vara uppe flera timmar. Deras kroppar är för längesedan genomblöta av dess varma välsignelse. Klockan är snart sex och den nya avlösningen från fastlandet kan komma när som helst. Därborta mognar säden och höängarna skördas. Brynstenarnas lätta klapper mot liar-na ekar långt ut över vattnet. Ljudet blandas med det dova mullret från dynamitskotten. — Norberg stryker ett kors i sin anteckningsbok och säger: — Nu e de slut för oss, era djävlar! I samma stund ljuder ugnsvisslan, spetten kastas åt sidan, skottkärorna ställs ner, eldstadsluckorna smälls igen och alla drar sig bort mot lastbryggorna för att vänta på motorbåten som skall föra dem över till fastlandet och några timmars medvetlös vila under dagens hetaste stunder.

Någon nämner Sundbärgs namn.

— Ja, Sundbärg!

— Han fick sej en smäll!

— Å lungorna hans var inte prima!

De säger Sundbärg samt det som hänt och är med Sundbärg. Det tillhör deras värld, det är deras liv. Och under tiden står de flesta i den strålande klara morgonsolen med bakåttstjälpta huvun och en solkig trasa pressad mot ansiktet. Det är så. Kalkdammet är ingen ljuvlig blomma att lukta på, det är ej furuskogarnas doft eller slätterängarnas honung. Sundbärg är en av dem. De kanske heter Sundbärg allesammans. Deras lungor är inte prima och vem står i vägen när skottet går nästa gång?

Men Norberg som är stöpt i kalk från hatten ner till

skosulorna, som tycks vara ett med kalken själv, pekar på båtarna från England som ligger vid lastbryggorna och kastar ifrån sig sitt kol:

— Dom där rostlådorna för raka vägen ut i livet, era djävlar!

De elvaåriga pojkarna stirrar både trött och nyfiket på det rörliga livet ombord:

— Dom gör det?

— Javisst! Långt härifrån!

Vad menar nu Norberg, den gamle nerkalkade basen, med detta? Långt härifrån! Finns inte livet på denna plats, utan endast långt härifrån?

Och sedan kommer motorbåten som de alla går ombord på. Johan lämnar en lektion i en skola. En annan slags lektion i en annan skola väntar honom. Blodet rinner ur hans näsa. Blodet rinner ur de flesta näsor. Hans händer har blivit breda och såriga, ryggen är hård. Vattnet glittrar, solen skiner. Männen sitter på tofterna med sammansjunkna skuldror och de öppna handflatorna lagda på knäskålarna. Redan har det första dagsskiftet törnat till vid stenkärrorna och förbränningsugnarna. Dynamitskotten dånar dovt, deras ljud blandar sig med det lätta klappret av brynstenarna som slår mot slätterkarlarnas liar. Medan dagen långsamt vaknar till liv lämnar de den vita ön för att andas ut och hämta krafter till nya arbetstimmar.

Redan står de i den heta sommarsolen osynliga eldsflammorna högt över kalkugnarnas skorstenskransar.

A v l ö s n i n g

UNDER DEN TIDEN levde vi mitt uppe i en blommande idyll, som inte tycktes dölja några faror.

Och idyllen tycktes passa Johannes Berggren utomordentligt väl. Johannes kom till oss direkt från Belgien, där han arbetat som gjutare ett tiotal år. Dessförinnan hade han hunnit att vara verksam både i Drammen och Oberhausen. Han var nu omkring femti år. En stovvuxen och kraftig arbetare med ljuslockigt hår och godmodigt blå ögon. Han utförde sitt arbete på ett försiktigt och noga genomtänkt sätt som gjorde att han sällan eller aldrig misslyckades med en gjutning. Innan ingenjör Aronsson slog vantarna i bordet, brukade vi kalla honom för *Herr Leopold*. Det var en liten förstucken elakhet som hade flera orsaker. Den belgiske prinsen var just då aktuell här uppe, Berggren liknade honom i viss mån med sitt ljusa hår, han hade arbetat en längre tid inom facket nere i Belgien. Dessutom var han en hänförd och övertygad beundrare av Vandervelde, en socialistledare som kommunisterna på verkstaden misstänkte stod närmare kungahuset än arbetareklassen. Johannes Berggren fick alltså heta *Herr Leopold*.

Johannes Berggren och Bummelmann hade båda prövat yrkets möjligheter på andra håll. Den svarthåriga Bummelmann hade ett ansikte som lyste vitt som färtalg under verkstadssotet. Han kom ursprungligen från Estland och hans riktiga namn gitte vi aldrig att ut-

tala ordentligt. Bummelmann fick heta Bummelmann. Men medan Berggren var en skicklig och omtänksam yrkesman som inte lät slå sig på fingrarna av någonting, gick Bummelmann för det mesta onyttig omkring och skrotade nere på verkstaden som ett kolli från en längesedan förgången tid. Det hade blivit hans öde som man och yrkesmänniska.

Och även vi andra arbetade, lyckligt omedvetna om morgondagens överraskningar. I tidningarna läste vi visserligen om depression och handelssvårigheter. Men allt detta tycktes oss vara så avlägset och fjärran. Vi levde i vår egen värld. Barackernas och verkstadens värld. Vi hade vår sorg och glädje på sidan av alla andra människors. Verkstaden låg ensam och avskild i storstadens utkant: ett rostigt sår med nerrökta, svarta plåttak och fallfärdiga byggnader. Men gräset grönskade ändå inpå våra knutar och hundlokan stack triumferande upp sin vita segerpalm genom gamla bortkastade gjutjärnsspisar och demolerade ångpannor. Bummelmann hade under årens och ödenas tyngd förfallit till en gammal gubbe. Men även vi, som var unga och hade livet framför oss, sjönk sakta ner i en tidsfrämmande idyll: vår tillvaro skramlade fram i ett par väl uppkörda hjulspår. Där var det brådsakande arbetet nere på verkstaden, där var den långa, sköna kvällsvilan inne i baracken: något mera behövdes inte för vår del. Staden låg visserligen nära inpå och våra fackföreningsintressen knöt intima förbindelser med yrkeskamrater på andra platser. Men trots sådana saker var vi på något sätt liksom avskilda från de människor och den värld som vi varje dag läste i tidningarna om. Och

vi var även nöjda med detta, nöjda med rollen som åskådare till tidens olika stridigheter.

Men alldeles likgiltigt gick ej alla svårigheter förbi vår dörr: det kom ett år då arbetet började försvinna bort från våra händer. Ingenjören och verkstadens ledare ("*Aronsson med kryckan*", som han kallades man och man emellan), satt inne i den trånga kontorsskrubben och svettades över sina många papper och kontoutdrag. Ingen visste hur det gick till och ingen kunde förklara orsaken, men alla gamla beställare som firman kontrakterat leveranser med sedan flera år tillbaka, drog sig försiktigt undan en för en. Så småningom, som om pesten kommit smygande, började det bli tyst och tomt inne på verkstaden. Och Aronsson irrade som en osalig ande omkring oss där vi för det mesta stod sysslolösa vid våra arbetsplatser och vände på något att göra. Men inget arbete fanns, inget arbete kom till oss. Aronsson, den beskedlige ingenjören, upptog alltsammans som en personlig förolämpning. Han sjönk sakta samman under den osynliga pressen, blev som en gubbe: blek, mager och kutig. Släggorna dundrade inte längre hos oss, snabbsvarvarna stod stilla, elden hade slocknat bort inne i kupolugnen och gjutarna gick endast och småpysslade omkring sina bräckliga sandformar. Och Aronsson: han tassade omkring i galoscher och krimmermössa, hans blick blev blek och osäker bakom de tjocka glasögonen. Som ingenjör hade han en säregen yrkesstolthet som var långt avlägsen från allt vad djärva brospänningar och stolta fartygsbyggen hette. Han var nog mer av gammaldags hantverkare än modern ingenjör. Således kunde han bli nästan barnsligt glad att vid en lyckad

kokillgjutning dra upp en stålhard yta på vanligt vitt tackjärn, innehållande mycket mangan. Men nu hade han annat än dessa vardagsbagateller att kämpa emot; kampen mot alla de beställningar som flydde bort ifrån oss. Aronssons vilja och framåtanda skruvades långsamt sönder för det ogripbara motstånd han var utsatt för. Och kanske han ej heller var den rätta typen för en framgångsrik affärsman och arbetsledare. Han kunde kanske vädrat i den vind som blåste genom tiden, han kunde kanske ha gått lite försiktigare fram vid sina underhandlingar om beställningar, och han kunde även ha avskedat en del av oss, inskränkt på driften för att på så sätt rädda verkstaden genom den svåraste tiden. Men något dylikt var Aronsson fullständigt främmande. Han identifierade sig alldeles med det företaget som han med eget och andras kapital arbetat upp från ingenting. Dess framgång var ett med hans egen. Och att göra en inskränkning i verksamheten, att avskeda en man eller två, hade han helt säkert tyckt vara lika naturvidrigt som att avskära en funktionsduglig lem och kasta bort den på skräphögen.

Och därför gick det även som det gick.

Aronsson satt inne på kontoret och grävde ner sig i grubbel. Han var som en sovande. Allt bröts sönder runt omkring honom. Och så till sist en dag kom han ut ur sin trånga skrubbe och gav oss ett muntligt meddelande som vi länge väntat på att återfinna i avlösningskuvertet: — På grund av olika, samverkande orsaker är jag tvungen att från och med den första i nästa månad permittera er från allt arbete!

Efter den första!

Hitintills hade vi i lugn och ro suttit hemma i den stora gemensamhetsvillan och läst tidningarnas tusentals notiser om tidens hårda depression. Nu hade verkligheten hastigt kommit oss inpå livet. Tysta tog vi mot Aronssons ord. Det var nog i alla fall hårdast för honom själv. Han hade misslyckats som arbetsledare och affärsman. Själva behövde vi endast slå rocken över skuldorna och söka oss en annan marknad. Somliga hade ju hustru och barn som väntade hemma i trävillan, för dem blev det kanske lite annorlunda. Men ingen av oss hade något direkt, personligt ansvar för vad som inträffat. Det var Aronsson som kört omkull verkstaden. Och han hade utan beräkning spritt ut sina egna och andras pengar för tidens hårda vindar. Det var en gammal man som stod framför oss den dagen. Och hans stämma var tunn och färglös som vatten då han på ett till ytterlighet mekaniserat vis gick från man till man och upprepade de länge förberedda orden: — På grund av olika samverkande orsaker är jag tvungen att från och med den första i nästa månad permittera er från allt arbete!

Sålunda korsfäste Aronsson sig själv i allas vår åsyn: med sina lågt frammumlade ord till var och en, spikade han fast sin egen oduglighet som affärsman och arbetsledare. Och ändå kunde han uppträtt på ett barmhärtigare sätt mot sig själv: vi kunde fått meddelandet om vårt avsked på vanligt sätt i veckans avlöningskuvert.

Det var då Johannes Berggren gjorde sig gällande, den skicklige arbetaren och försiktige gamle socialdemokraten, Vanderveldes hänförde beundrare. Han var

fackföreningsavdelningens ordförande och visste alltid att i diskussioner med den direkta aktionens ivriga anhängare utgå som överlägsen segrare. Det var hans vana. Hans taktik var sådan och han hade en långt större praktisk och teoretisk erfarenhet än vi andra.

Och i denna stund då ingenjör Aronsson uppgivit allt som förlorat, var Berggren den ende i skaran av sotiga arbetare som förstod att gripa in i händelserna på rätt sätt. Under arbetet nere på verkstaden teg han, men om kvällarna gick han runt till var och en av oss och ställde sin fråga:

— Har du verkligen råd att bli utan arbete?

De som var gamla och högst ogärna ville flytta till en plats i tillvaron, en osäker plats där ingen ännu givit garantier för det dagliga brödet, de gamla skakade på sina huvuden och svarade:

— Nej!

De som hade en hustru som slamrade i spisen och några stycken barn vilka kröp omkring på golvet, tänkte kanske på dessa när de svarade:

— Nej!

Och de som endast hade sin egen kropp att räkna med, tänkte väl på skaran av sysslösa som drev inne på stadens gator, när de svarade:

— Nej!

Ingen hade råd att förlora arbetet, det var helt naturligt. Och Berggren frågade oss vidare:

— Är ni med på att bilda en kooperativ förening som övertar verkstaden och driver den på egen risk?

Detta förslag kom alltför plötsligt och överraskande. Vi var ju endast en skara verkstadsarbetare som ald-

rig i världen tänkt oss en dylik möjlighet. Och vi måste därför allesammans göra en motfråga:

— Hur skall nu det gå till?

Berggren satt på sängkanten och gned sina grova handflator mot varandra. I hans stora huvud, bakom hans smärtfyllt sammanrynkade panna höll en av tidens nya idéer på att gro fram: den försiktiga socialdemokratens praktiska revolution i samhället. Och Berggren sade där han satt på sängkanten:

— Ja, hur det ska kunna gå till — vi får naturligtvis sammankalla ett möte och diskutera igenom saken punkt för punkt!

De av oss som var försiktiga och hade ett stort ansvar för sina närmaste:

— Men startkapitalet? Det behövs naturligtvis ett startkapital! Var ska vi få tag i det? Jag för min del har inte ett rött öre!

— Och inte jag!

— Inte jag heller, som du kan förstå.

— Två tomma fickor för min del!

— Likadant hos mej!

Vi stirrade allesammans på Johannes Berggren. Han gned sig långsamt om hakan och sade sin mening:

— Det är om den saken jag tänkt tala med Aronsson. Om han inte är alldeles omöjlig kanske vi till en början kan få hyra verkstaden med inventarier och allt.

— Men medel att hyra för?

— Va ska käringen och ungarna äta under tiden?

— Var ska vi bo?

— Det där e nog någe i de blå, du *Leopold!*

Men Johannes Berggren var säker på sin sak; han

hade funderat grundligt på hur allt skulle gå till och hur allt skulle bli:

— De första veckorna måste vi försöka förmå Aronsson att ge oss på kredit. Sen får vi ta av beställningarna som kommer in och knappa av på veckoavlöningarna.

Men många fanns det som var försiktiga och rädda, sådana som icke trodde mycket på sig själva eller andra:

— Nej, det här är alldeles för fantastiskt, jag vill inte vara med! Arbeta hela veckan utan någon bestämd lön och så till på köpet komma i skuld upp till öronen. Bättre finns det!

Berggren ryckte likgiltigt på sina tunga axlar:

— Jag tvingar ingen. Vill du hellre nöta skosulorna hos A. K. så gärna för mej!

A. K.!

Alla satt vi tysta och tänkte på A. K.!

A. K. kunde man skrämman barn med. Det var den tidens stora buse.

Men ändå blev det inte riktigt som Johannes Berggren tänkt sig. Det hela var inte så alldeles lätt. Vi sammankallade inte bara ett, utan tio till tjugu möten. Och på dessa diskuterade vi igenom varje tänkbar detalj i den kommande organisationen. Berggren vände sig till en advokat för att få en laglig rätsida på saken; vi hjälptes åt med att sätta upp en fullständig inventarieförteckning och Berggren lyckades komma överens med den hjärtans likgiltige Aronsson om ett hyres- och avbetalningskontrakt i procentsatser som reglerades av de inkommande, kontrakterade leveran-

serna. Men naturligtvis torde inte den försiktige Johannes Berggren ta hela verkstaden på ett dylikt akkord. Som yrkesman såg han på sitt och efter långa överläggningar kom vi överens att endast avskilja gjuteriet för den nya firmans del. Det kunde också vara en god ekonomisk uträkning. Gjuteriet hade de lägsta driftskostnaderna och absolut billigaste inventarierna: en nyuppförd smältugn, ett halvt tusental gjutflaskor, två traverser, några dussin skänkar, stoppstakar och skumjärn. Allt det övriga fick Aronsson realisera på annat håll. Advokaten hade sagt: — Ni måste sammankalla ett konstituerande sammanträde och sätta upp en stiftelseurkund, därefter anmäler ni firman till patent- och registreringsverket! Vi gjorde detta. Högtidligt satt vi kring Berggrens matbord i den lyhörda trävillan och gick igenom förhandlingarna. Högtidligt satte vi våra namn under papperen. Nio stycken män vilka ville våga ett nytt slags experiment under *Herr Leopolds* ledning. Mötesvana hade vi åtminstone, det följde med från fackföreningen och verkstadsklubben.

Och det gick så småningom. Johannes Berggren var inte en man som gav tappt eller släppte efter.

Vi levde alltjämt liksom mitt i en idyll. Sommarens gräs växte fortfarande i en bred bård kring den sotiga verkstaden och hundlokans vita blomklasar pudrades svarta av det kringyrande stenkolsstoffet. Men det var nu en idyll i ständig oro och beräkning. Vi hade inte endast arbetet att sköta om, utan vi måste också ständigt ligga ute och fiska efter kunder och avlämna oräkneliga kostnadsförslag. Vi hade avkopplat Aronsson, vi hade övertagit hans ansvar och fick även till fulla kän-

na hur den ställningen var, hur Aronsson haft det på sista tiden. Det gällde för oss att ro upp en kullkörd verkstad, att bit för bit göra våra avbetalningar och efter hand inköpa varje redskap. Det gick så småningom, åtminstone gick det en dag i sänder. Verkstaden var inte så stor i sitt decimerade skick, men vi var nio man som arbetade där och hjälptes åt att hålla allt flytande — nio man som skulle ha någonting att leva på medan de köpte sig in i framtiden. Men när svårigheterna satte till som värst, hade väl allt så småningom gått sönder och runnit ut i ingenting om vi inte haft Johannes Berggren mitt ibland oss. Han undanröjde alla besvärligheter, förintade och plånade ut dem med sin blotta närvaro. Han hetsade oss och drev oss framåt med sin försiktiga optimism, sin fasta tro, sin säkra förtröstan och sina skickliga yrkeskunskaper. När han satt tillsammans med oss i förhandlingar, var han hård och obeveklig och genomdrev alltid den mening som han tyckte var bäst; när han svart och sotig och svettig sysslade med det rinnande järnet var han lätt på handen som en älskare. Och han hade ju erfarenheter från Belgien, från Drammen och Oberhausen. Han kände allt om järnet och dess egenskaper. Och på något sätt lyckades han lyfta vårt vanliga, slit samma arbete högt över det vardagliga. Alla var vi insatta i yrket och kunde det från grunden. Men det fanns i alla fall en skillnad mellan Berggren och oss. Det var kanske skillnaden mellan konstnären och hantverkaren. När vi spikade sandmallens sköra kanter med formstift och strödde ut grafit och talk över den färdiga gjutformen, var det för att järnet inte skulle brinna fast i sanden eller rasa ut på sidorna; när Berg-

gren gjorde samma sak, utförde han en besvärjelse, offrade åt någon gudom eller demon. Och han lyckades alltid med sina offer. Han tämjde järnet, förmådde det att lyda under sin vilja. För oss alla fanns det många orsaker, vatten, gas och luft, som åstadkom explosioner under gjutningarna och därigenom kunde omintetgöra flera timmars arbete. Men detta inträffade ytterst sällan för Berggren. Med honom mitt ibland oss, med den nya organisationen som vi ställt oss i spetsen för, kom det en annan spänning över arbetet, ett nytt intresse som förde oss mitt in i en rik och oförfalskad glädje. Vi var inte längre endast arbetare och oansvariga verktyg i en högre lednings händer. Vi hade skaffat oss något att kämpa för, något att besegra och erövrå: den oguldna verkstaden och vår omgivningens sura misstro mot det ovanliga tilltaget.

Och gjuteriet drevs långsamt framåt. Vi hade redan kommit ett stycke på väg: två gånger i veckan välvde vi ner i ugnen tolvhundra kilo skrot och nyjárn. Skrotet fick vi levererat av snoriga förstadspojkar som på så sätt förtjänade sina första slantar. Allt det övriga köpte vi från Oxelösund och England: sekunda spegeljárn som var sprött och skört på grund av för stora mängder grafit och mangan — av dylikt gjorde vi stekpannor men också antika urnor. Det fanns verkligen massor av folk som köpte dylika krukor och satte upp dem på sina sommarverandor: deras kontakt med gammal kultur.

Men vårt företag hade ingen kultur och gammal hävd, allt hos oss var nytt och oprövat. En skara arbetare som ville klara sig själva. Vi hade mycket att

kämpa mot och fredagarnas avlöningskuvert var egentligen inte mycket att hurra för. Många gånger kändes det som om vi slogs i blindo, det var då uttagen misslyckades, gjutflaskorna exploderade under sandformarna och behållningen av flera dagars arbete endast blev några liter svett. Och det var en kamp mot tidens väderkvarnar: den svikande produktionen som meningslöst svängde sina vingar i luften och lät allt gå i tomning mellan stenarna. Men hur det var, mitt under alla missräkningar och motgångar, lyckades vi teckna ett par avgörande kontrakt; det var om leveranser av eldstadsroster till ett ångbåtsbolag, ballanshjul och motorbäddar till en större maskinaffär; samt dessutom köksattiraljer, stekpannor, grytor, bunkar och sådant till ett par stycken nederlagsfirmor i Stockholm. Ja — vi fick mera att göra. Och även Bummelmanns arbete ökade där han stod på den minst ansvarsfulla och utsatta posten: tre gånger i veckan, i stället för två som förut, släggade han sönder och vägde upp tolvhundra kilo järn för att häva ner det i kupolugnen tillsammans med koks och kol. Tre dagar i veckan bar vi ut det flytande järnet i den rököverfyllda verkstaden och lät det rinna in under gjutflaskorna, där det tvingades att formas efter den hårda-mjuka sanden. Och lika ofta stod Berggren som en oromantisk riddare med sin arbetslans framför sig, den långa stoppstaken, beredd att i rätta ögonblicket, under en sky av kringflytande, vitglödgat järn, dämna upp den skvattringt rinnande massan. Trots att vi alla ägde lika mycket i företaget och hade samma ansvar, intog Berggren en slags självskriven roll som ledare bland oss; han stod först i arbetet, på de farligaste och

mest utsatta posterna, han var firmans ordförande, arbetets kontrollant och verkstadens dirigent. Ingen av oss föll numera på idén att kalla honom för *Herr Leopold*. Han var visserligen ännu lika ljushårig som hertigen av Brabant och han hyllade Vandervelde som en stor och framsynt socialpolitiker, men långt mer än detta vädde hans ledareegenskaper, hans grundliga yrkeskunskaper. Men naturligtvis kunde vi inte låta bli att resonera politik, sådant hör varje verklig arbetsplats till där det finns flera åskådningar representerade. Vi var ju nästan allesammans hetsiga och frispråkiga kommunister, medan Berggren gick fram efter den försiktiga reformistiska linjen. Och ju längre tid som gick medan vi lyckades hålla verkstaden flytande, dess säkrare och mera bestämd blev han om sina åsikters riktighet. Berggren skulle kanske ha blivit politiker och regeringsledamot. Han kunde åtminstone på ett överlägset sätt sammanfatta sin absoluta mening i en diskussion med oss: "— Ni kommunister har ingenting längre att säga till om; revolutionsromantiken och gatubarrikaderna har spelat ut sin roll, den har aldrig funnits, åtminstone har den aldrig haft någon saklig rättighet att existera. Den verkliga revolutionen, den som det är någonting med och som kommer att stå sej genom tiderna, utspelas på arbetsplatserna. Se på oss bara!"

Berggrens röst kanske skälvde lite av stolthet och han fortsatte med en biton av förakt:

"— Se på oss bara! Vi har ju här gjort vad ni kommunister kallar för "att ta hand om produktionsapparat". Och det har skett utan att en droppe blod flutit. Den nya tanken heter motstånd utan våld. Det vill

säga att man begagnar hjärnan i stället för knytnävarna. Motstånd utan våld betyder att man passar på att tänka lite förnuftigt i stället för att slåss. Vi har tagit hand om en verkstad; så kanske det kommer att gå lite varstans om krisen fortsätter och gamla industriledare är tvungna att slå vantarna i bordet. Vi har åtminstone gjort något, vi har tagit det första steget på den väg som kan leda till fullkomlig statlig socialisering. Det finns en sak som ni kommunister alldeles förbisett: några hundratals ingenjörer på ledande platser är långt mera värda vid en kommande uppgörelse än en tioårsproduktion av granater!

Ja — Berggren skulle kanske ha blivit politiker. Men ännu hellre hade han nog ägnat sig åt bergsmanens yrke. Han talade alltid hänfört och ingående om de olika sammansättningarna hos svartmalm, järnspat, blodstensmalm, järnmangan, brunstensjärn och så vidare. Sina grundliga geologiska kunskaper utnyttjade han vid järnets behandling. Det var därför han kunde uppträda som en trollkarl i arbetet, som en människa vilken aldrig lät någonting misslyckas under sina händer. Och han förde ju en verkstad framåt, han sporrade nio män till arbete. Och han skänkte dem en annan, långt rikare och hållfastare glädje än vad som återfinns i ett fullstoppat avlöningskuvert: glädjen att lita på sina egna krafter; glädjen att stå utanför och framom de vanliga sammanhangen; vara något för sig själv i tiden, visande vägen till det som en gång kanske skulle komma. Och ledaren för detta experiment i sot och eld var Johannes Berggren, geologen och politikern, Vanderveldes svurne beundrare. Men först och främst var han i alla fall en skicklig gjutare, en

kamrat och kompanjon som kunde sitt yrke grundligare än de flesta.

Men trots det nya som vi satt i gång med, trots spänningen i det dagliga arbetet och glädjen över de små framgångarna, låg verkstaden fullkomligt stilla på sin grund, horisonterna flyttade inte, platsen blev ingen annan. Trots den nyttiga yrkesuppfostran under den ljuslockige *Herr Leopolds* ledning måste jag tillslut bryta mig ut ur arbetslaget, packa samman mina ägodelar och lämna den stora trävillans hemtama luft. Berggren själv hade studerat yrkets finesser i Belgien, i Drammen och Oberhausen. Och för min egen del hade jag sannerligen ingen lust att för alltid mögla bort på detta enda verkstadsgolv och tillslut få kroppen sönderkramad av gikt, varje verklig gjutarens enda säkra gåva på ålderdomen. Den dag då jag gick, strömmade solens hetta ner från en klarblå himmel. Bummelmann, en bortglömd och ensam människa i tiden, arbetade på toppen av kupolugnens baksida med att lämpa fram koks och skrot; — belyst av den glödande massan, stod Berggren framför uttaget och hade stoppstaken färdig till aktion medan sex man bar bort järnet för att stöpa det i nya former, förädla det och ännu en gång ställa det i människornas tjänst. Det var en sotig och nerrökt plats jag lämnade, en idyll i svart där gräset trotsigt höll sig kvar mellan kolstybben och hundlokan triumferande erövrade gamla sönderslagna spisar och demolerade ångpannor. Ett företag som glidit över i nya händer. Berggren hade med sin hårda energi och försiktiga optimism lyckats lotsa det genom en svår tid. Den gamla

Aronsson hade kopplats ifrån, blivit obehövlig. Han syntes aldrig mera till nere vid verkstadsområdet trots att han som representant för det gamla företaget upp- tog hyra av den gamla trävillans gäster. Skulle denna praktiska revolution på arbetsplatsen ha kraft och för- måga att kunna sprida sig, breda ut sig, erövra sam- hället i dess helhet och ställa alla förvaltningsapparater under det produktivt arbetande folkets kontroll? Gäll- de Berggrens ord för något: "— Den verkliga revo- lutionen, den som är någonting med och som kommer att stå sej genom tiderna, utspelas på arbetsplatserna!" Han själv hade i alla fall gjort sitt i ett avgörande ögonblick: räddat en handfull män från AK:s nötta trösklar. Och trots den idyll som omgav oss här i sta- dens avlägsnaste utkant, kunde vi räkna oss som pion- järer för något nytt och oprövat. Massor av människor började rikta sina blickar mot oss och arbetare på andra verkstäder tog för att resonera: "— När dom har lyckats, kanske det också går för oss!"

Men på sådant har ungdomen ingen ro att vänta. Inte ens en glimt av de märkligaste experiment och ti- dens stora omvälvningar får dem att glömma att vägen väntar, att det finns en stor och oprövad värld utan- för varje smutsig verkstads omedelbara omgivning.

Jag måste alltså lämna *Herr Leopold*, för mig fanns inget annat val. Men jag skall alltid minnas honom som en god kamrat, en yrkesskicklig kollega, en djärv revolutionär som hänsynslöst bröt vägen för något nytt.

Tidsenlig vandring

DEN DAGEN hade vi vandrat länge. Sommarsolens hetta störtade ner över oss som smält guld. Vägen låg vit, dammande och torr framför oss. Vi var törstiga, hungriga och trötta. Långt, långt borta såg vi skogsbarrikaden höja sig som ett svart och hotfullt moln vilket varslade om åska och kanske även en myckenhet av svalkande regn. Vi såg förhoppningsfullt fram mot det, som om räddningen skulle finnas någonstans därinne i det svarta och tysta. Vi gick med knäande och långsamma steg. Ränslorna pressade över våra skuldror, läderremmarna skar in i axlarna och våra svullna fotsulor ömmade gruvligt för varje steg. Värmen tog mera på dem än de mångmilalånga marscherna. Allt var trist, slitet och fattigt för oss denna härliga, solöversvämmade sommardag. Vi gick för att det hade blivit en vana, vi var tvingade till det: vi måste finna vatten någonstans och sedan en plats där det fanns skugga och en svalka som fördrev den feberheta värmen. Det skimrade rött för våra ögon, vi gick i en brinnande dröm. Allt blev så småningom överkligt och främmande på något sätt.

Och långt framför oss välvde sig den blånande skogsåsen.

Den längsta väg måste ändå en gång ta slut och även den största pina ha en ända. Äntligen omslöt oss skogen. Våra fötter steg över mjuk och fuktig moss som fjädrade sig lätt under vår tyngd. Skogen stod

tyst, mörk och allvarlig runt omkring. Någonstans högt uppe bland de tunga tallkronorna såg vi solljuset leka med tusen mjuka fingrar. De lätta strålarna förmådde inte tränga ner till oss. Vi stannade alla tre och stirrade hämndlystet och segerrikt upp mot himlen. Vi hade ändå vunnit tillslut. Den tidiga och sköna sommarvärmen om mornarna var vår oundärliga vän. Den gjorde att vi sorglöst kunde sträcka ut oss var som helst och utan bekymmer överlämna oss åt sömnen. Vi hade allesammans lång vana att sova ute, det gjorde oss ingenting. Men då solen kom tidigt upp och värmde våra ryggar, var det så mycket bättre. Först långt fram på dagen, då middagshettan överföll oss och torkade ut våra gommar, längtade vi vansinnigt efter vatten. Litet regn, några droppar från himlen eller en hel öppen sjö. Det gjorde detsamma vilket, bara det var något fuktigt som vi kunde pressa mot våra svullna läppar och skölja av våra heta och svettiga kroppar med. — Egentligen var vi på spaning efter något så stort och vidlyftigt som ett hav!

Genast inne i skogen, lade vi alla tre märke till något egendomligt. En underlig doft strömmade mot oss. En doft som var sällsamt frisk och vederkvickande. Börje stannade helt plötsligt. Hans breda och solbrynta ansikte var smutsigt av dammet från landsvägen. Han fuktade sina torra läppar med tungan och han hade nästan andakt i rösten då han sade:

— Känner ni vad det luktar? Sjö, helt enkelt, det luktar sjö här mitt inne i skogen. Det betyder att vi änteligen har kommit fram till kusten!

Vi var vana vid att Börje brukade skrocka lite. Vi tog därför inte hans uttalande så högtidligt.

Bengt till exempel tog saken mycket lugnt, han krängde av sig sin smutsiga ränsel från skuldrorna och kastade den med en duns till marken:

— Är du säker på den saken? Vattnet i en skogstjärn kanske! Det brukar ju nu vara din sjö!

Börje strök med avig hand över sin svettiga panna. Hans blå ögon blänkte av munterhet:

— Nej du! Den här gången tar jag inte fel. Det är något alldeles särskilt med saltvatten. Man kan utan vidare vädra det på flera mils avstånd.

Bengt sträckte ut sig på rygg över mossan och lade nacken till rätta mot ränseln. Han mumlade något ottydligt mellan sina breda tänder:

— Kusten eller inte, det rör mej inte i ryggen. Här mår jag skönt för flera dar framåt!

Så var det också!

Vi kom alla tre från Norge. Och vi hade gått längs med landsvägarna oavbrutet i ett par veckors tid. Varför gick vi? Ja, varför går man när man är ung, varför söker man upp nya platser, varför stannar man inte där man är och utför ett samhällsnyttigt arbete? Varför envisades Kolumbus med att fara till guldlandet Zipangu i stället för att stanna hemma i Genua och förkovra sig som vävare i sin faders yrke, varför for Marco Polo till det avlägsna, främmande och underliga landet Cathay, varför förliser fartyg i polarisarna och varför omkommer expeditioner i ökenstormarna? Målen är olika, skiftande. Men det är samma otillfredsställda längtan efter något ovanligt och främman-

de som driver oss alla ut på färdvägarna. Trots detta kunde inte vår egen anspråkslösa vandring över de norsk-svenska gränstrakterna på något vis jämföras med de historiska insatserna på området. Vår upptäcktsfärd hade en helt annan karaktär. Vi gjorde endast en expedition i tiden. Vi var på spaning efter ett tillfälle där vi kunde bruka våra armar i ett förnuftigt sammanhang. Vandringen hade varit enkel och oromantisk. Och för tillfället var det mål vi eftersträvade inte heller stort. Kunde vi få en kopp kaffe per man eller en portion mat vid dagens slut, kände vi oss mer än nöjda och tillfredsställda med världen. Under vår långa vandring utmed de blänkande fjordarna och in över de höglänta gränstrakterna, som sträckte sig genom Värmland, fostrades vi på ett märkbart sätt av landsvägen. Vi blev anspråkslösa och inskränkte på livets enklaste fordringar. Huvudsaken var att dagen hade den väderlek vi ansåg för ypperlig: molnig och mulen himmel med lite sol då och då samt nordostlig vind. Vi ha lärt oss att nordosten var en utmärkt färdkamrat: den kom strykande över de värmländska skogshöjderna och hade famnen full med härlig snökyla som den strödde ut över våra huvuden. Något mera behövde vi sannernligen inte: den svalkande vinden från Värmland, vägen framför våra fötter och de omväxlande landskapsutsikterna. Det var nog för oss. Och så länge vi befann oss mitt inne i landet, tänkte vi ej på varför vi påbörjat vår vandring och vi tänkte ej heller på det avlägsna mål som vi satt oss före: Sundsvall. Den långt bort liggande stapelstaden kanske skulle bli vår räddning för en lång tid framåt. Åtminstone hade vi trott

något dylikt i det smutsiga Stavanger. Först hade vi satt vårt dåraktiga och lätt upptända hopp till Oslo. Men Oslo hade ingenting att bjuda oss på. Det är en stad som är lika fattig och främmande för tre hemlösa svenskar som man någonsin kan begära av en ort i Norge. Den långa vägen från Stavanger till Oslo var vårt snabbt utplånade offer på de stora misstagens altare. Men alldeles utan mening hade vår pilgrimsfärd ändå inte varit. Vi hade sett och lärt känna en del om Norge. Vi visste nu hur en del av landet såg ut, vi visste hurdan befolkningen var och hur gemytligt de bemötte ett par främlingar. Hur många av våra tusen kolleger kan berömma sig av den saken?

Nej — som vi nu gick, tänkte vi ej så mycket på var vi startat och vi tänkte ej heller så mycket på den plats dit vi slutligen skulle komma. Varje dag lät vi fickkompassen peka ut vår väg och vi gick så långt vi hann. Vi hade det lika bra här, just på den här vägen som någon annanstans. Vem garanterade egentligen att vår chans väntade på oss i Sundsvall? Kanske förhållandena där var som i Stavanger och Oslo. I Stavanger hade vi gått i ett par månader, vi hade drivit runt omkring i staden som rolösa andar. Vi kände Stavanger och Stavanger kände oss. Om det nu verkligen är så att en rastlös och framåtsträvande stad har tid att lägga märke till några sysslolösa individer. Kanske och kanske inte. Men en dag, då vi gått och drivit nere vid hamnen, sade Börje:

— Nej, nu kutar jag för min del upp till Oslo, där kan inte vara sämre än här!

Och Bengt hade inte heller någon lust att stanna. Han hade redan hunnit se sig mätt på magasinsbygg-

naderna, redskapsskjulen och de sorgligt tomma kadjerna:

— Är det så att du går, Börje, så följer naturligtvis jag med. Här tycks ändå allt vara utsuget.

Då måste även jag säga något för det stora kamratskapets skull:

— Går ni, så går jag. Stavanger kan göra en eremit vansinnig!

I och med vi sagt detta, låg Stavangers tull bakom våra hälar. Vi hade ingenting längre att vänta på och vi hade inga ägodelar att packa ner. De få saker var och en av oss förde med sig, kunde gott rymmas i en ränsel på ryggen. Och hade man ingen ränsel, kunde man vid något tillfälle gott byta till sig en sådan av en tobakssugen skogsarbetare. Så småningom lärde vi oss att det finns inga människor i världen, som det är så lätt att göra affärer med som skogsarbetare. Blott och bart för nöjet att få prata bort några minuter medan de vilar den värkande ryggen, kan de båda steka fläsk och koka kaffe. Ja, det har till och med hänt att de bjudit på en pipa rök, trots att tobak betyder mer än något annat långt inne i skogarna.

Under den långa promenaden efter Oslo, hade vi blivit som barn. Som lyckliga och sorglösa barn. Den handgripliga, reella världen hade upphört att finnas till. Vår väg gick till största delen inne i skogarna, utmed öppna slätter samt längs sjöar och svalkande vatdrag. Vi undvek sorgfälligt städerna. Människorna där var så främmande och kalla. För tillfället befann vi oss helt utanför deras värld — och städernas människor hade ingen som helst vilja att försöka sätta sig

in i den situation som vi befann oss i. Något helt annat var det med det folk som vi träffade samman med långt borta från närmaste stadstull. Vi möttes enkelt som kamrater mötas. Det fanns inget hårt eller avundsam i deras blickar. Och ingen av dem förrådde ett sniket handlingssätt. Vi satt i många stugor och vi språkade med många lantarbetare. Vi drack deras mjölk och vi åt av deras bröd. Det var läckra måltider efter en dag med flödande sol och många genomvandrade mil. Och som ett slags tack för maten, berättade vi historier för dem. Helt säkert var det många häpnadsväckande ting vi hittade på. Orden har lätt för att komma, då det finns tacksamma lyssnare. Och vad gjorde det att en händelse som kanske var fattig och sliten, helt plötsligt fick ett brokigt skimmer över sig, en fläkt av äventyr och avstånd. Alla hade vi ju ändå varit med om någonting, en bagatell, en vardaglig händelse. Helt fräckt blåste vi upp detaljerna och släppte ut våra enkla minnen som färgrika och märkliga ballonger. Ingen kunde vara mer förvånad än vi själva när berättelserna seglade ut från våra läppar. Det skimrande solskenet hade fött dem, den långa vandringen, de många tysta milen, det nästan oräkneliga antalet timmar då vi ensamma och utan ord knogat fram längs landsvägen. Och gubbarna satt inne i sina kök och lyssnade på oss. De knäppte ihop sina hårda och valkiga händer framför knäskålarna medan de stödde de kantiga armbågarna mot lären. Och sin förvåning över våra många, sagolika ord, uttryckte de i korta och sakliga meningar som helt säkert var rika på synpunkter och åsikter:

— Männ dä!

Eller:

— Männ tro dä!

Häpnare kunde vi aldrig göra dem.

Och själva underhöll vi varandra på ett utmärkt sätt. När vi fram på kvällen låg ensamma i någon skogsbacke och fått eld på våra pipor, försökte vi hänsynslöst överträffa varandra ifråga om bisarra berättelser. Det var som om landsbygden hade utlöst något hittills okänt inom oss. I Stavanger, där vi alla tre mött varandra för första gången, hade vi länge gått och nött gatorna, men ändå aldrig kommit oss för att växla fler ord än som var nödvändigt. Allt där i Stavanger var så lika det vi var vana vid. Och något särskilt hade ingen av oss upplevat. Allting var vanligt och vardagligt. Vi kände varandra som man vanligtvis känner landsmän som man av en tillfällighet träffat samman med. Och om det varit förr i tiden, då det gick att få en hyra inom rimlig tid, skulle vi helt säkert efter en vecka glömt bort varandras namn. Nu var det emellertid inte som förr i världen. Allt vad båtar hette tycktes ha skrotats ner under svetsarlågorna. Vi blev tvungna att söka efter en annan plats. Och på det sättet förde de många landsvägsmilen oss oändligt nära tillsammans. Vi upptäckte så småningom att vi hade både det ena och andra att berätta. Vi hade ändå upplevt en hel del trots att vår vardag så ofta varit grå och trist. Och värst av oss alla var naturligtvis Börje. Han hade ord för allting. Helt säkert visste han nog också ordentligt besked om mångt och mycket. När vi lagt oss till ro i någon skogsbacke för natten, kunde han länge och ingående filosofera över ålens vandringar eller pappers-

snäckans märkliga seglatser. Visste vi inte vad papperssnäckan var för något? Jo — papperssnäckan måste med all säkerhet betraktas som världens första seglare. Det var av henne som fenicierna vid Medelhavets kuster lärde sig sjöfarendets sköna konst. Papperssnäckan var vår äldsta kollega, henne borde vi hysa all aktning för! — Dylika upplysningar lämnade Börje endast så där i förbigående, hans egentliga nöje bestod i att försöka överträffa någon av Bengts många luffarhistorier. Och när vi inte pratade, låg vi och lyssnade till det mångfaldiga livet i skogen runt omkring oss. Helt säkert hade ingen av oss före denna vandring varit i naturen och mycket mindre upptäckt något av den. Nu låg vi i timmar sida vid sida, tysta och dödsstillta medan vi spände upp ögon och öron för att kunna utforska åtminstone någon del av allt det hemlighetsfulla som utspelades runt omkring. Vi visste nästan ingenting om de flesta av de djur som vi såg eller hörde, och deras rätta namn var absolut okända för oss. Men så småningom lärde vi oss att på vårt eget sätt känna igen deras mångfaldiga egenheter. Vi kom naturen närmare, blev intimare med den. Och ändå hade allt detta till helt nyligen varit en fullständigt främmande värld för oss. — Och när vi tillslut tröttnade på att lyssna och se, knackade vi ut askan ur våra pipor mot tumnaglarna, svepte rockarna omsorgsfullt över huvudena och lade oss till ro för att sova. Nästa dag skulle vi väckas av den tidiga morgongryningens kyla.

Och vi hade tagit till vana att stiga upp samtidigt med solen för att fortsätta vår vandring.

Så hade vi änteligen kommit hit. Sista veckornas marscher hade varit mer än besvärliga. Vi hade tömt ut all vår energi längs med den långa väg vi gått. Nu då Bengt slängde sin ryggsäck och lade sig bekvämt till rätta på marken, följde både Börje och jag hans exempel. Helt nyss hade vi gått och långtat efter vatten. Det var ett behov som fötts ute på den dammiga och solstekta vägen. Nu tryckte skogen sin svala och mjuka hand över våra pannor. Vi önskade ingenting längre. Det var nog för oss att få sträcka ut våra trötta ryggar över den fjädrande mossan. Börje fortsatte där han slutat:

— Nu ska vi se om kompassen duger nåt till. Jag köpte den ju för tio gulden i Amsterdam! Om den duger något till ska vi dyka rakt ner på Sundsvall, då är det all right!

Bengt skrattade föraktfullt medan han lättjefullt sträckte upp sina händer över huvudet:

— Jo, de ska du försöka få oss att tro. Som vi schavat på å gått dom här sista dagarna så ska vi vid det här laget vara långt oppe i norra Finnmarken.

Börje reste sig upp på sin ena armbåge:

— Ska vi slå vad?

— Lönar sej inte. Min ränsel mot dina trasiga skor e väl ingenting att hålla om!

Både Bengt och Börje måste länge och ingående tjata om en sak, innan någon av dem ville ge med sig. Deras dispyter började alltid i snabb takt, men när de hållit på en stund, kom replikerna med långa mellanrum, ibland kunde det dröja en kvart, tjugu minuter eller mer mellan meningarna. Ofta trodde jag att samtalet avstannat alldeles, då en av dem kastade ut ett

påstående som direkt vände sig mot ett yttrande som den andre gjort för en halvtimme sedan. De drev denna långsamma replikväxling som en slags sport, en diskussion mellan gentlemän som ej ville bli upphetsade eller ville känna sig tillplattade av den andres ord och propåer. En gång höll de på en hel natt och ventilerade frågan om Strindberg såg ut som en gangster, en Dillinger i mustascher. Bengt hade på kvällen berättat en historia som han hört någonstans någon gång. En luffare hade blivit tagen av polisen och införd till närmaste arrestlokal, ty myndigheterna hade ett visst intresse av att veta vad han gjorde just i dessa trakter. Luffaren påstod helt frankt att han var på väg till en kusin som hade snickeriverkstad i Kristianstad. Och hos kusinen skulle han naturligtvis få arbete! Då polisen bad honom visa ett brev eller annat papper som bestyrkte denna uppgift, så sade luffaren att han tyvärr inte hade några papper på saken, men han hade i stället ett tidningsfotografi av kusinen, som var kommunalpamp och allting sådant i Kristianstad. Och därefter tog vagabonden upp ett porträtt av Strindberg som han visade för poliserna. Och dessa måste helt naturligt låta honom gå efter detta ovederläggliga bevis på fina släktingar.

När Bengt berättat sin historia, sade Börje:

— Det var en dum luffare som visade ett fotografi av just Strindberg.

— Varför?

— Därför att Strindberg själv med sin borstiga uppsyn ser ut som samhällets fiende numro ett på alla fotografier.

Och därefter hade de börjat en grundlig och uttöm-

mande diskussion om Strindbergs utseende. De långa tidsintervallerna mellan deras repliker gjorde att debatten inte slutade förrän frampå morgonen. — Nu befann vi oss mitt inne i en svalkande skog och frågan var om Sundsvall fanns i närheten eller inte. Men alla tre var vi för trötta att genast undersöka den saken. Solen skulle få sjunka först och skuggorna bli lite längre. Vi låg och slöade i en behaglig halvdvala, medan den fuktiga mossan svalkade våra ryggar. Då och då sade Bengt eller Börje någonting. De hade invecklat sig i en principdiskussion som egentligen utgjorde ett viktigt problem för oss alla tre, det problemet var om det fanns eller inte fanns något arbete för oss i den efterlängtade staden Sundsvall. Vi hade de härliga och färgrika dagarna bakom oss. De som inte någon gång skulle komma tillbaka. Vi hade inte råd att förlora någonting, vi var utfattiga på allt, till och med ny företagsamhet om det visade sig att denna vandring varit en promenad för ingenting. Så kände vi. Det skulle vara omöjligt för oss att ännu en gång ge oss ut på landsvägen med samma oförbränneliga förtröstan om något bättre.

Sundsvall fick helt enkelt inte svika. Vi hade satt vår tro till den staden. Och vår tro var allt vad vi ägde och hade av värde i denna värld.

Och till slut hade vi vilat ut. Vi reste oss upp och axlade ränslorna på nytt. Vi drev genom skogen och som vägvisare hade vi kompassnålens svarta finger. Och änteligen visade det sig att Börje hade haft rätt. Helt plötsligt sjönk skogen undan som en ridå, försvann nedanför oss och vi stod uppe på en höjd och

såg ut över den stad som vi vandrat så länge fram emot. Sundsvall bredde ut sig djupt nedanför våra fötter. Där var staden, där var hamnen, där var de många sågverken och fabrikerna. Någonstans mitt uppe i detta jätteliv skulle det väl finnas en plats även för våra armar.

Belåtet stoppade vi våra pipor med ny tobak och Bengt mumlade något försmädligt mellan sina breda tänder:

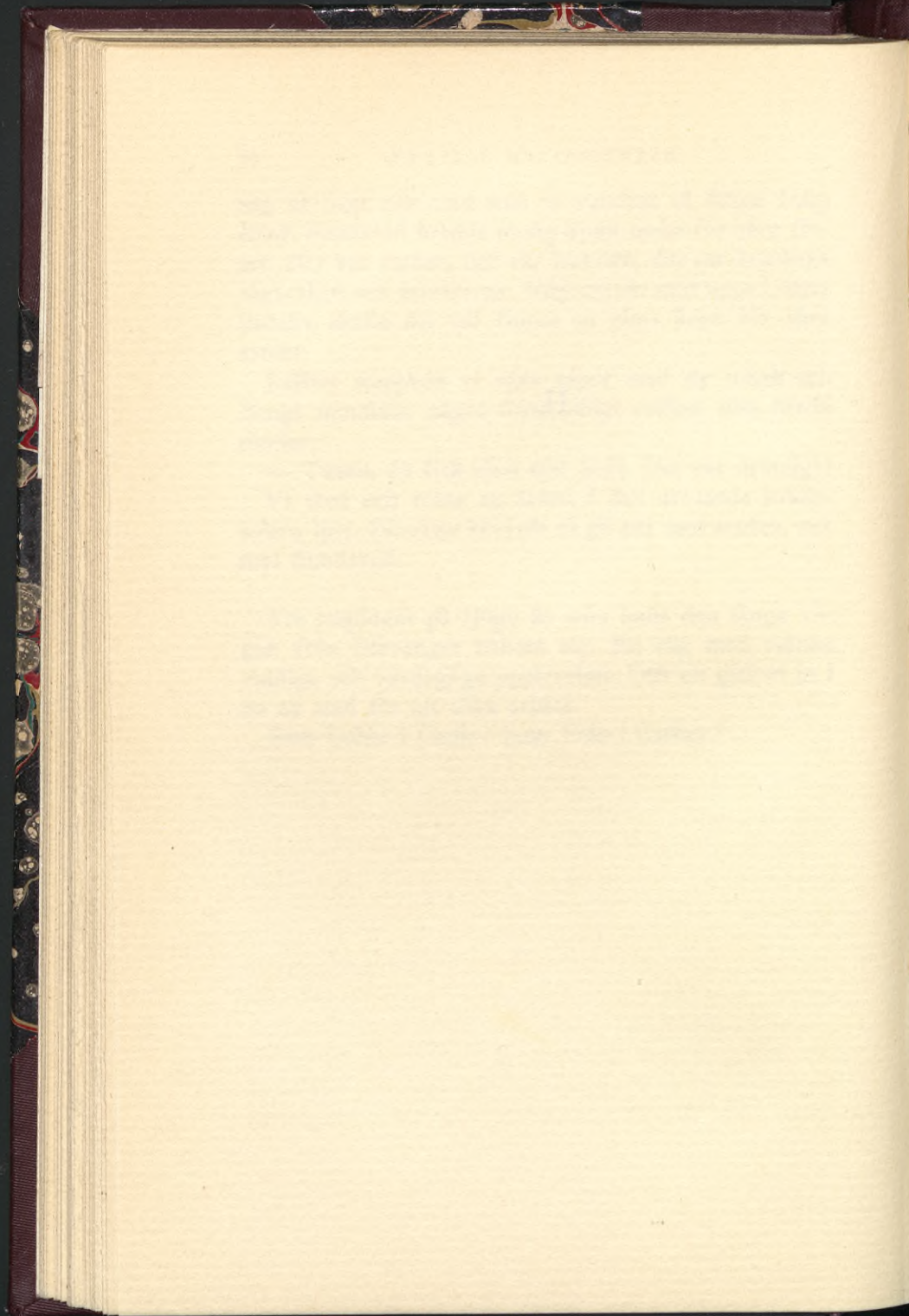
— Tusan, du fick visst rätt ändå. Det var ovanligt!

Vi stod och rökte en stund i den dröjande kvällsolens ljus. Därefter började vi gå ner mot staden, ner mot Sundsvall.

Tre ynglingar på tjugu år som hade den långa vägen från Stavanger bakom sig. En väg med många vanliga och vardagliga upplevelser. Och nu gick vi in i en ny stad för att söka arbete.

Som Colón i Cadiz? Som Polo i Cathay?

II.

Porträtt av ovissheten

MIN FÖLJESLAGARE stöter sitt träben hårt och tungt mot golvets kvadratiska stenplattor. På det sättet har vi redan gått genom otaliga ministerier och fängelsebyggnader. Ljudet av våra steg mångdubblas i ett ihållande och hotfullt eko inne i de ödsliga och kalla korridorernas långa stentunnlar. Då och då träffar vi samman med en vaktmästare eller fångkonstapel, klädd i jägargrön uniform och med skramlande nyckelknippa vid det breda midjebältet. Vi visar fram våra passerkort, en dörr öppnas och stänges för vår räkning. En ny tunnel och en ny vaktmästare. Vår väg får prägeln av något oändligt som ej kan ta slut. Nyckelknippor klirrar, tunga, rigelförsedda dörrar slås upp och smälles igen. Vi befinner oss redan bakom otaliga lås i hjärtat av en ättehög som hopats samman av människohänder. Vi är inneslutna i ett av människornas egna berg, vi är bergtagna.

Den man som går vid min sida, är huvudet högre än jag själv. Hans kropp är tung och kraftig och han är ganska torftigt klädd. Under den grå och slitna överrocken liknar hans skuldror ett par mossbelupna klippblock. Han förflyttar sig framåt med stor möda, det högra benets protes besvärar honom på ett mycket iögonenfallande sätt. För varje steg vi tar, måste han föra träbenet i en kort halvcirkel åt sidan och sedan framåt. Under ett ögonblick vilar hela hans väldiga kroppstyngd enbart på den vänstra foten och benet

för att i nästa stund helt flyttas över på det högra. Detta sätt att röra sig verkar oerhört tungt och ansträngande. Hela kroppen befinner sig i en ständig rörelse: gestalten sjunker något samman då tyngden vilar på det friska benet, men reser sig återigen kraftigt och högt som en fartygsbog ur sjön, när protesens stöter mot golvet.

De korridorer vi passerar igenom är långa och oändliga. På detta sätt har vi vandrat omkring sedan den allra första morgontimmen. Men själva tiden tycks stå stilla här. Den har kanske blivit smidd i järn, omgjuten av sten. I slutet av varje tunnel bereder vaktmästare och konstaplar ny väg för oss för att vi skall få komma fram till just den ämbetsmannen och just det direktionsrummet. Vi sammanträffar också med ett otal tjänstemän, vi samtalar med dem. Men deras ord är endast papper och paragrafer som tydligt säger ifrån att vissa dörrar i dessa byggnader får öppnas för oss, andra däremot är för alltid slutna mot yttervärlden. Min följeslagares namn är aktat och respekterat, han för med sig en frisk vind utifrån världen till dessa döda stenkvarter; alla vet att hans auktoritet ej är identisk med den slitna och torftiga klädelsen, därför lyssnar man också uppmärksamt till hans framställningar och önskemål även i de stunder då hans varma temperament svallar över och han håller på att förgå sig. Som fri man är han van vid att mötas av öppna och klara besked, något som omöjligt går att få här. Bakom det otal av stängda dörrar vi passerat förbi i den kalla och ödsliga byggnaden, sitter okända män, där sitter män vars namn nämns med aktning och sympati ute i världen. Alla dessa väntar på

det ovissa: skall dörren, när järnriglarna en gång slås ifrån, öppnas mot friheten eller döden? Min följeslagare, som förts hit ner av sitt samvete, blir häftig och upprörd av den kalla försiktighet varmed vi möts. Han fordrar något mer. Han fordrar klara besked. Han skakar på sitt breda, svarta skägg och säger häftigt och oförbehållsamt:

— Utanför ert lands gränser påstås det allmänt att era fångslade motståndare misshandlas och torteras, många på ett så grymt sätt att de senare avlidit. Nu begär jag bara att få se några fångar och samtala med dem vars namn nämnes först och främst utanför ert lands gränser. Vad jag sett och hört ska jag sanningsenligt tala om för hela världen!

Men då den minister eller det justitieråd som vi för tillfället är inne hos endast rycker på axlarna och ler ett beklagande leende, lägger min följeslagare sin knutna näve hårt mot bordsskivan. Ärmarna på hans slitna ytterrock är för korta, blodådrorna ligger virade som rep om de ludna handlovarna. Och han utbrister häftigt:

— Men förstår ni inte att det är upprörande, att det är barbariskt, att hela den civiliserade världen måste vända sig bort från er i avsky! Vad är det som egentligen händer dessa människor?

Ministerrådet rycker likgiltigt på axlarna, justitierådet ler ett blekt och beklagande leende. Och någon av dem säger:

— Det går inte att tillmötesgå er önskan, det är omöjligt.

Och den andre:

— Trots ert kända namn, trots er vetenskapliga in-

sats, som vi här i landet varit de första att beundra och respektera, vill jag på det bestämdaste varna er för att fälla liknande yttranden utanför dessa dörrar. Jag kan inte då garantera för er säkerhet!

Min följeslagare skakar i hela sin väldiga kropp då han reser sig upp. Hans ansikte är vitt under det svarta skägget och mellan sina breda händer kramar han samman hatten till en boll.

Det är en man som förts hit ner av sitt samvete.

Vi går omkring i Moabits ödsliga kvarter. Det är sent på kvällen, det har redan hunnit bli mer än midnatt. Gatorna är övergivna och folktomma. I husradernas grå monoton ligger butikerna som gapande sår med sina svarta rutor. Det är även långt mellan gatuljusen i dessa trakter och över hela den stora staden faller en våt och klabbig snö i täta flockar. Trottoarerna är blöta och slaskiga av den smältande snömodden, och även för den som har hela sulor under skorna känns fötterna som kalla och döda fiskar. Med den fallande snön kommer också en lätt dimma strykande in i gatutunnlarna. Snön och dimman, midnattsmörkret och den sparsamma gatubelysningen förenas i ett ljus som har spindelvävens grå lyster. Man huttrar ofrivilligt till i den fuktiga och dävna luften, även den som är klädd i varma kläder fryser djupt in i själen. Min följeslagare och jag går många gator upp och ner och märker knappast hur tiden försvinner. Vi har haft sällskap i endast tjugufyra timmar och dessförinnan aldrig personligt träffat samman. Och dessa tjugufyra timmar har varit strängt upptagna till sista sekunden av besök och audienser. Denna nattliga promenad ge-

nom Moabit där tystnaden står djup och grå runt omkring oss och allt levande mänskligt liv ängsligt dragit sig tillbaka innanför husens fästningsliknande fasader, är vårt första egentliga tillfälle att presentera oss för varandra. Något känner jag själv till om min följeslagare. Jag har läst i den arktiska litteraturen om hans mångåriga och vidsträckta resor uppe i isregionerna. Jag har till och med en gång för åtskilliga år sedan sett hans kraftiga kämpagestalt levande röra sig framför mina ögon. Det var på en smutsig och illaluktande biograflokal i utkanten av Norrköpings fabriksdistrikt. Filmen utgjorde ett storslaget epos över eskimåernas liv, och min följeslagare, som tog sin första och sista sup som nittonårig matros, spelade skurkens roll i en berusad och liderlig ishavsskeppares skepnad.

Den helt misslyckade dagen ligger redan bakom oss. Vi känner oss båda trötta och hopplöst tillbakakastade av den hårda fanatism som vi försökt slå en bräsch igenom. Vi befinner oss i Moabit, utanför fängelsets murar, men hela trakten är som ett fängelse, präglad av tystnad och återhållen skräck. Går vi verkligen på öppna gator i en fri stad? Är inte gatorna i själva verket en oändlig fortsättning på de ödsliga fängelsekorridorerna? Snön faller, ovanför våra huvuden välver sig en öppen och fri himmel, men på ömse sidor om oss finns här liksom i fängelset endast stängda dörrar och igenbommade portar där människor tycks leva i rädsla, andas i oro. — Under denna nattliga vandring försöker vi båda skaka av oss en känsla av definitivt misslyckande och därför fördjupar sig min följeslagare i en serie säregna och fascinerande

berättelser ur sitt föregående liv ute i en öppen värld. Det är en mängd brokiga upplevelser i det personliga äventyrets och den vetenskapliga forskningens tjänst, som hastigt spränger undan Moabits grå gränser, utplånar följande dags tågresa och fortsätter på ett billigt hotell i Barmbecks arbetarekvarter. Han berättar om sitt liv som sjöman och valfångare, om sitt liv som polarforskare och upptäcktsresande, han berättar om filmintriger i Hollywood ("— då jag första gången kom upp på den filmfirma som stod som ekonomisk garant för inspelningen av mina grönländsberättelser mottogs jag av en tjänsteman som gav mig en flyktigt granskande blick, varefter han sade: — Statister med skägg, dörren nummer sex; statister med träben, dörren nummer tjugutvå —"). Han berättar om konstnärsbohemerna i New York, om en äventyrlig pionjärflygning runt sydamerikanska kontinenten, om sina vidsträckta föredragsresor i Tyskland, i Ryssland, i Amerika. Men först och sist klarlägger han det arktiska livets tjusning, han berättar om sin tjuguariga vistelse på Grönland som arbetare och vetenskapsman. Bakom honom ser jag de män han talar om: Rasmussens mongoliska ansiktsmask; Amundsens djärva örnprofil; Malmgrens öppna pojkögon och Wulffs monumentala huvud. Han själv är en av dessa män som lärt sig att leva och dö för varandra i en obrottslig gemensamhetskänsla, deras blod rinner genom hans egna ådror: Rasmussen stupade vid eskimåernas hyddor; Amundsen flög ut med Latham för att bispringa sin bittraste ovän; Malmgren lade sig ner att dö på isen för att hans kamrater skulle kunna fortsätta vidare; Thorild Wulff, på sin sista bädd av mossa och

ljung, vinkade farväl till de bortdragande vännerna och sade: — Ni måste rädda er själva och vårt vetenskapliga resultat!

Moabits grå gränser spränges sönder, vår gemensamma tågresa plånas ut och det billiga rummet i Barmbecks arbetarekvarter existerar inte längre. De friska och fria vidderna där det ej finns rum för mänsklig hämnd och lumpenhet, rullas upp i hela sin storslagna skönhet genom min följeslagares ord. Allt vad han säger handlar om ett starkt och fritt kamratskap mellan män och människor som lärt sig att lyda och handla under den arktiska naturens stränga lagar långt borta från bebodda och bekväma världar. Och bakom varje ord genljuder oupphörligen klangen av Fridtjov Nansens namn. Min följeslagares mörka ögon lyser av godhet under de buskiga ögonbrynen. Han sträcker på sin väldiga gestalt och stryker med en bred och ådrig hand över sin höga panna. — Nansen, säger han, trängde djupt ner i den europeiska smutsen. Vad uträttade han inte i det av kriget utmattade Ryssland! Ännu i dag finns det tusentals människor som har Nansens namn att tacka för sin blotta existens. Nansen var sjöman, han kom uppifrån isregionerna och kunde omöjligt blunda för eländet och orättfärdigheten.

Min följeslagare lägger trött och långsamt sin håriga och grova hand över ögonen, han säger sakta: — Ja, det är omöjligt att blunda och låta bli att se!

Berlin i regn och snöslask — men i det bullrande och arbetande Hamburg vid Elbes breda fåra lyser ändå en svag glimt av en kraftlös förvintersol. Det är som en avlägsen hälsning från ett försvunnet liv. Vi

åker återigen tåg, vi går genom en ny hamnstads små och krokiga gator, vi besöker ännu flera ämbetsbyggnader och fängelser. Min följeslagare vill inte ge tappt, han vill åtminstone nå en liten del av sitt mål. Och jag har ett bestämt ärende som jag ännu inte har utträttat: Jag måste på något sätt sammanträffa med och framföra hälsningar till en fängslad landsman. Det är därför jag kommit hit ner.

Fängelset är stort och mycket gammalt. Det inger en känsla av medeltida riddarborg, en bortkastad och återigen framplockad rättfälla där lidanden från gångna århundraden, deras smuts och mörker länge fått härskas i ostörd ro. Golvens stenplattor är nötta och gropiga, de skilda våningarnas tak ligger tungt och hårt över ens huvuden och dörrarna till de hundratals cellerna består av grovt sammanfogat timmer som överbandats av kraftigt järn.

Tjänstemännen som följt med oss in i ett av byggnadens många låga och smutsiga rum, är påtagligt nervösa inför den obehagliga situationen. Min följeslagare och jag befinner oss på den ena sidan av ett grovt ekskran, på den andra sidan står min landsman. Båda är vi omgivna av fångkonstaplar med revolverbälten och batonger. Här finns det makt och styrka, här kan varje farligt ord ögonblickligen tystas ner. Den fängslade känner kanske också det hårda trycket som pressas på honom utifrån. Så länge vi med den närvarande fängelsedirektören diskuterar den statsfientliga förseelse som begåtts, möjligheter till ett juridiskt försvar och fullmakter för en utländsk advokat att närvara vid domstolens kommande förhandlingar, står min lands-

man med sammansjunknen kropp och något nerböjt huvud. Kanske han redan under den tid han suttit fängslad, sett och erfarit så mycket av detta slag att han anser att vårt samtal endast rör sig om sken och utanverk vilket ej har någon betydelse vid det slutliga avgörandet. Först när vi får samtala direkt med honom om personliga saker, rätar han långsamt upp sin gestalt, höjer huvudet och hans skuldror blir raka under den smutsiga fångdräkten. Vi har tillstånd att samtala i tio minuter, men detta förlänges till en kvart, till en halvtimme. Min följeslagare för ordet. Han har alla rika naturers underbara förmåga att genast knyta an en personlig kontakt. Helt plötsligt är det endast vi tre i det smutsiga rummet på var sin sida om det tunga ekskranket. Fångkonstaplarna med sina revolverar och batonger sopas undan och de nervösa tjänstemännen försvinner. Min följeslagares ord är inte alls ovanliga, men det ligger en stor styrka hos hans person, det finns en säregen och övertygande värme i hans röst:

— Vi måste tro på rätten och rättvisan, du är tvungen att förstå att vi som är därute gör allt för din sak!

Endast ordet *därute* skapar en säregen vision av gemenskap i en förfluten och kanske också kommande frihet. Vi står här tre män som alla på samma sätt upplevt den dagliga osäkerheten och de långa månadernas ensamhet i ett krävande liv. Vi har träffats nyligen men vi är inga främlingar för varandra. Våra upplevelser och erfarenheter är av samma art. Vi har fostrats på sjön, vi känner till ovissheten och faran och vi har lärt oss att under alla vidriga omständigheter lita på och ansvara för varandras säkerhet. Under tiden står min följeslagare högre och väldig mitt

i det lilla rummet med dess gallerförsedda fönster. Han trummar med fingertopparna mot det grovt slöjdade ekskranket. En knapp sekund är det dödstyst. Endast fingertopparna dunkar mot träräcket. Alla, till och med min följeslagare lyssnar häpet till denna korta telegrafi, som alla sjömän lärt sig frukta och känna igen. Den växer fram spontant under hans händer: tre korta, tre långa, tre korta. Snabbt, lågmält och betydelsefullt ljuder min följeslagares fingerstötter mot det tunga ekskranket: *save our souls!* Vi tre som står här inne vet alla vad det betyder. Det är ett rop om hjälp i yttersta nöd och just nu ett löfte från en sjöman till en sjöman. Vi vet att när det ropet ljuder från en ångare, rycker alla fartygs- och kuststationstelegrafister till sig sina hörlurar och lyssnar i spänd väntan. All telegrafi spärras, alla radioanrop tystas ner. Luf-ten blir tom. Endast den nödställda ångarens S. O. S. ljuder ensamt och övergivet i rymden. Ångarens positioner antecknas, och de fartyg, som befinner sig inom något hundratal sjömil område, stannar, går ur sin egen kurs och vänder stäven mot den punkt, där en handfull människor kämpar för sina liv.

... — — — ...

Min följeslagares lågmälda signal befriar oss alla tre för några ögonblick från det kvava och väl igen-spärrade rummets atmosfär. Smög det inte ända hit in en frisk och doftande fläkt från de landlösa sjöarna? Min landsmans resignation lämnar honom långsamt då han nu på detta sätt erhåller förvissning om att han inte sitter här alldeles bortglömd, att det finns några som tänker och arbetar för honom. Hans bleka och tärda ansikte får nya uttryck och de mörka ögonen börjar

skimra av liv. Under en kort stund befrias han från det hårda trycket utifrån, befrias från den pinsamma ovissheten. Han växer upp framför oss i den grå fångdräkten och blir en helt annan människa, en ny gestalt, ett nytt ansikte, nya ögon.

Men de tio minuterna går snabbt förbi, en kvart, en halvtimme och en av tjänstemännen griper in:

— Nu är jag tvungen att avbryta.

Ögonblicket därpå ger han order till konstaplarna att föra fången tillbaka till hans cell. I dörren till det trånga rummet vänder sig min landsman om mellan sina väktare och frågar:

— Ni glömmer mej inte?

Och han tillägger på vårt modersmål:

— Se ut genom fönstret!

Fönstret vetter mot en trång gård. Över kullersternarna går män i grå fångkläder. Gården vimlar av revolverförsedda vakter. Fångarnas händer är sammanklämda i bojor och de går långsamt runt i formation av ett jättestort hjul.

Det är en bild av oändlig tröstlöshet och min följeslagare utbrister:

— Hur länge sitter de här?

Tjänstemannen svarar:

— Fem år, tio år, livstid eller döden.

— Förbrytare?

— Ja, och judar och kommunister — äventyrare av statens säkerhet.

Och han gör en gest med huvudet utåt korridoren som om han därmed ville säga:

— Liksom den som nyss var här inne!

Vi går tysta genom den lilla östersjöstadens gator. Min följeslagares träben stöter hårt mot stenplattorna, det är som ett eko av våra resultatlösa vandringar i ämbetsbyggnadernas korridorer. Båda ha vi då vid ett tillfälle stannat häpna inför en ovanlig väggdekoration inne i ett tjänsterum hos hemliga statspolisen: den bestod av en stor, svart sidenfana som hängde ner mellan ett par porträtt. Porträtten föreställde två av statens högsta styresmän. På den svarta sidenfanan var målad en dödskalle i vitt och under dödskallen låg två korslagda benknotor. Det var inte bara ett makabert skämt. Dödskallen var, när allt kom omkring, något mycket reellt och de korslagda benknotorna utgjorde en symbol för verkligheten. Bland gatans brådskande människor hör vi det tunga trampet av fångarnas grå ring nere på den stenbelagda gården. Vi hör det metalliska rasslet i den långa stälkedjans otaliga länkar. Fem år — tio år — livstid eller döden. Deras händer är sammanklämda i bojor och de bevakas av revolvermynningar och höjda batonger. Vem stupar denna gång? Vem skall härnäst bli en avbild av det grinande porträttet på den svarta sidenfanan mellan de två statsmännens fotografier?

Min följeslagare och jag går långsamt genom den lilla hamnstadens livligt trafikerade gator. Portarna har stängts och järnriklarna skjutits för bakom oss. Tyst och förläget säger vi adjö till varandra. Trycker varandras händer. Vi har ingenting mera att göra, vi förmår ingenting uträtta. Sedan stiger vi upp på var sitt tåg för att resa vidare åt var sitt håll och möjligen lämna ut vårt ord till människor på andra platser, i andra länder.

F å g l a r o m b o r d

UNDER BACKEN och uppe under ankarspelet ljöd rosthackorna långsamt och tvekande som en olustig och dyster revelj till det enahanda arbetet. Ute från Atlanten svepte regndiset in över fartyget som en grå dimma vilken genomvävts av all världens tristess. Vi var allesammans genomblöta in på bara kroppen och Erik skakade av köld så att hans tänder skallrade. Någorlunda i lä för skanstrappan försökte ett par av oss att hastigt rulla en cigarrett och få oss några bloss som värmdde i strupen innan vakthavande styrman på bryggan lade märke till att vi var försvunna. Erik hade en otäck blå rand om läpparna och hans ögon brann med en egendomlig och febrig glans. Jonny vände ryggen mot blåsten och den svepande, iskalla vattenfoggen. Han hade kepsen långt nerdragen över de rödblåsta öronen och händerna var djupt nerborrade i kavajfickorna. Jonny såg allvarligt på Erik och hans röst var befriad från den vanliga, nonchalanta likgiltigheten då han sade:

— Du gjorde nog bäst i att gå ner i skansen och koja för några dar, du Jerka. Om jag inte ser alldeles fel så håller du på att bli ordentligt förkyld!

Erik sköt upp sina kullriga skuldror i en likgiltig gest och han skakade avvärijande på sitt lilla fågeltunna huvud:

— Nej, det är ingen fara med mej, bara vi kommer

ut ur det här vattenhelvetet och får lite värme, så blir allt bra. Jag känner igen det sen förr!

Jonny var återigen så likgiltig som han ditintills visat sig vara i umgänget med oss. Ingen i skansen kunde säga sig förstå honom ordentligt. Han gick sina egna vägar och hade sitt för sig. En fåordig och tvär bohuslänning som sällan talade med oss andra. Och då det verkligen skedde någon gång, hade hans röst alltid en kitsligt hänfull underton. Man kunde inte befria sig från en känsla av att han gick omkring och *föraktade* på ett obestämt och nyckfullt sätt. Nu sade han endast:

— Vi går ju mot norr som du vet. Däruppe är det helt säkert inte en bit bättre än här just nu —

Och då Erik inte svarade, tillade han uppmuntrande:

— Under den tiden hinner du nog med att få en ordentlig duvning om du inte lyder ett gott råd!

— Ja-ja! Erik sköt upp sina skuldror i den vanliga likgiltiga och besvärade gesten. Men jag vill upp mot norr nu. Jag har redan alldeles för länge varit söderut!

— Men du kommer väl lika fort fram om du ligger till kojs eller går häruppe på däck i onödan.

— När jag *kan* arbeta, varför — —

— Du får se, ingen annan än du själv blir lidande.

En av oss — Emil, den smale, gänglige Emil som alltid hade en tovig röd lugg hängande ner över ena örat — böjde sig försiktigt fram bakom trappan och såg upp mot bryggan. Därefter tog han ett sista djupt halsbloss innan han krossade glöden mellan sina fingrar och stoppade ner cigarretten i bröstfickan. Styrmannen stod på vakt däruppe på bron och lyssnade till ljudet av rosthackorna. Det var hans sätt att kontrol-

lera arbetet. Det visste vi och därför följde vi också genast kamratens exempel, vi fimpade våra cigaretter och smög bort från vårt gömställe. Även Jonny slutade att röka och grep fatt på det enformiga och tröstlösa arbetet. Några av dem som inte riktigt kunde förlika sig med hans överlägsna och hånfulla anmärkningar, påstod att han endast tillfälligtvis befann sig i manskapsskansen. Ty Jonny hade en stor möjlighet som alla vi andra saknade: han kunde obehindrat läsa på befälhavareexamen när han fått sina sjömånader bakom sig. En dag skulle vi helt säkert återse honom som styrman någonstans. Därför stod han också utanför vår omedelbara krets. Vi förstod lika litet att uppskatta den fåordige Jonnys fräna anmärkningar som vi begrep att på det rätta sättet värdera Eriks nervösa lust att hävda sig i arbetet. Båda dessa män var främmande för oss andra; och vi själva hade skakats genom så många yttre likgiltiga erfarenheter att vi ej längre sökte efter dolda bevekelsegrunder. Det dagliga arbetet var nog för oss, den närvarande timmens enformiga möda i väta och kyla. Och det som låg utanför den omedelbara erfarenhetskretsen intresserade oss helt enkelt inte. Kanske vi ej var människor utan endast surmulet och motvilligt arbetande instinktvarelser. Vi följde i alla fall den plikt som ålåg oss, vi förde skutan framåt och vi törnade dödströtta till kojs då vaktimmarna tog slut —

Under hela resan hade det regnat. Molnen låg vid horisonten likt blygrå bolstrar som ej den svaga, sydostliga brisen förmådde skjuta längre ut över Atlanten. Solen hade vi ej sett under denna tid och ej hel-

ler stjärnorna. Den existerande världen tycktes endast bestå av moln och väta; det vatten som sömnigt porlade under kölen och regnet som dygnet runt svepte ner över oss. Vi var frusna och olustiga, rosthackorna trummade trögt och långsamt från morgon till kväll. Minut efter minut av de långa, ensliga timmarna slog vi hatiskt sönder under järnhamrarna. I likgiltig förtrivlan knäckte vi tiden och trodde att vi skulle finna något bättre än det nuvarande under dess rostiga och hårda skal. Men vi möttes ständigt av en dyster besvikelse: regnet fortsatte att ösa ner från det lågt hängande molntäcket och den vattengrå dimman låg utsträckt som en jättestor bläckfisk från horisont till horisont; en bläckfisk som obarmhärtigt höll oss fångna i sina mjuka, starka armar och blåste in äckel och leda i vårt blod. Den vattensjuka dimman var ett vedervärdigt djur som vi inte kunde befria oss ifrån, utan endast hata på vårt surmulna sätt med meningslösa svordomar och onödiga förbannelser. Och vi fick inte röra arbetet ens en gång i sömnen. Långt sedan vi slocknat bort på våra britsar, förföljde oss det skarpa klappret av hamrarna och våra drömmar var oroliga och lättrorliga som det vatten vilket sorlade och sjöng tätt under våra huvuden. Ibland kunde vi också vakna av Eriks hårda och genomträngande hosta. Det var som Jonny hade sagt åt honom uppe på backen: han skulle gå till kojs för några dagar, alldenstund han inte riktigt tålde vid det väder som vi huvudstupa hade ramlat in i.

Nej — Erik ville inte sluta med sitt arbete.

Han gick dagman tillsammans med ett par av oss

andra och fick alltså även utföra en dagmans tröstlösa arbete ombord på ett handelsfartyg. Det enda godmliga med denna sysselsättning är att man inte behöver törna ut till några vakter, man har tillfälle att få sova ostört hela nätterna igenom. Men Erik pinades av sin hårda hosta. Och det slog aldrig fel att han varje morgon någon timme före utpurningen, steg upp ur sin koj, klädde på sig och gick ut på däck. Där kröp han ihop på en av järnpollarna på lä sida medan hans tunna kropp skakades av våldsamma hostattacker. Ibland kunde utkiken komma fram och göra honom sina tafatta frågor:

— Hur står det egentligen till med dej, Jerka?

Och Erik svarade oföränderligt, röd i ansiktet och andfädd av de våldsamma upphostningarna:

— Ingen fara! Det är värst nu på morgonen, det går över sen när jag får börja jobbet på allvar.

En gång hände det till och med att kapten var ute och gick på däck så tidigt om morgonen att han upptäckte matrosen som satt på lä sidas pollare och begagnade rännstenen som spottback. Kaptenen var en liten rund och jovialisk östgötabonde som under trettifem års tid förbannat sjön och lika länge troget tjänat sina fartyg. Nu gick han fram till Erik och frågade med den bekymrade min som alltid lade sig likt en mask av outplänligt svårmod över hans godmodiga ansikte när han ställdes inför något oväntat:

— Hur är det fatt med Larsson? Har ni blivit sjuk?

Men Erik ville inte erkänna sitt tillstånd för någon. Därför sade han nu precis detsamma som han sagt åt oss:

— Jag hostar bara lite, det kommer ibland så här på mornarna!

Kaptenen såg sig omkring. Han kände fartygets rullande rörelser under sina fötter och blickarna spärrades in i Biscayabuktens tunga dimbankar. Och han sade slutligen för att med en viss värdighet kunna gå ifrån platsen:

— Jag har medicin midskepps som säkert ska lindra i bröstet. För övrigt tycker jag att Larsson inte ska vara ute på däck mer än vad han behöver.

Och Erik, en ny eländig Diogenes, svarade där han satt på sin pollare:

— Jag får tacka kaptten så mycket. Men jag går hellre upp på däck än jag är kvar nere i skansen. Det känns svårare när jag ligger!

Men vi, hans kamrater, trodde något annat. Erik visste att sömnen var det dyrbaraste och heligaste vi ägde. Och han respekterade den, han var medveten om dess värde. Därför gick han även upp på däck för att i ensamhet kämpa med sin bräckliga kropp.

Jonny hade överlägset sagt: ”— vi går ju mot norr! Östersjön är säkert inte en bit bättre än Atlanten just nu —” Ja, vi gick mot norr, vi gick verkligen hemåt, mot Oxelösund; det svarta, alltid isblockerade Oxelösund, vars smäckra fabrikkorstenar höjer sig som orgelpipor över vitt utbredda tackjärnsstaplar och bläcksvarta verkstadstak. Vi kom från Medelhavskusten där den första våren redan lagt sin väldiga hand över Cadizlandskapets ödsliga stäpper. Och nu var den årstid egentligen inne då jorden sakta skulle vända sig utmed ekliptikan och låta den livgivande solen bestråla det

norra halvklotet. Men vi märkte ingenting av detta under vår trista vardagsresa från söder till norr. Engelska kustens silkeslätta rökar lämnade vi akter om oss och vi låg tungt till ankars några tidiga och dimomsvepta timmar i det alltid larmande Brunsbüttel innan vi sakta gnagde oss fram genom hjärtat av Tyskland. Vi passerade Holtenau och vi gick förbi Bornholm och Blå jungfrun med dess branta berg och djupa stenbrott. En lustig sjömansresa i dygrå dimma och genomträngande regn. Och under hela tiden skallade våra järnhackor mot fartygets roströda plåtar. Vi fortsatte även med att stjäla några minuter från arbetet genom att ibland hastigt rulla oss en cigarrett och röka ett par bloss, nerhukade någonstans var som helst där vi var väl skyddade för vakthavande styrmannens blickar från bryggan. På det sättet stod vi så länge vi vågade och lät den behagliga röken långsamt sila ner i våra lungor. Eller också smet vi då och då ner i skansen för att hastigt hälla i oss ett par muggar kaffe från kaffepannan, som vi alltid hade uppriggad i taket, där den ständigt småkokade i värmen från en rykande fotogenlampa. Detta var vårt enda och egentliga nöje under en sur och trist resa: att på ett barnsligt sätt krypa undan för befälets blickar och brådslande stimulera oss med något, med kaffe eller cigarretter. Vardagen hade ingenting annat att bjuda.

Och Erik blev sämre.

Hans genomträngande hosta ljöd i kapp med våra egna långsamma och tvekande hammarslag. Men det var en underlig kamrat, han hängde sig kvar som en igel vid det meningslösa arbetet, det var som om han

sökte sin egen kropps räddning däri. Han var liten och klent byggd. De grova kläderna hängde som tjocka och oformliga säckar om de tunna skuldrorna. Och hans ansikte, det hade varit betydelselöst och intetsägande om det inte lyst i samma gråvita och kusliga färg som den dimma vilken ständigt omgav oss. Han stod mitt ibland oss på det vindöverspolade fartygsdäcket och svängde sin järnhacka med samma mekaniska rörelser som vi själva. Vi låg i samma manskapsskans, vi åt vid samma bord i mässen. Men ändå visste vi sannerligen inte vem han var, matrosen Erik Larsson, vars skrällande hosta ljöd i våra öron från morgon till kväll. Ibland kunde någon säga i likhet med Jonny:

— Det blev nog bäst för dej själv, Jerka, om du tog igen dej några dagar från jobbet.

Men Erik var envis och ihärdig. Han svängde sin hammare i kapp med oss och svarade på det sätt som blivit hans vana:

— Jag klarar mej nog. Ännu har ingen människa dött av lite hosta, sånt går och kommer utan mening —

— Nå, den här förbannade byttan klarar sej nog också, även om det är en man mindre som bankar rost.

— Det får i alla fall bli som det blir!

Och mer talat om saken blev det inte heller. Var och en hade ju sitt att tänka på: små trista, tunga tankar som rörde sig i en sakta kretsgång om det som låg närmast till hands. Långsamt gnagde sig fartygsstaven framåt mot norr och vi fortsatte att leva vårt halvverkliga liv som förut.

Ja — vi arbetade, rökte och drack kaffe från morgon till kväll. Och ibland svor vi en förbannelse över

vädret, då det nålfina regnet svepte sitt kalla skynke tätare omkring oss. Ibland kunde vi också med en slags dunkel rädsla i smyg stirra på den sjuke kamraten. Hans gråa ansikte med de heta kindflammorna gjorde oss osäkra på oss själva; och den otäcka blå randen runt hans tunna, ständigt halvöppna läppar lyste som en obestämd varning för det okända öde, som vi alla var på väg emot. Till och med båtsman, en grov och okänslig gammal sjöman med luden nacke och håriga öron, skakade betänksamt på huvudet när han såg på Erik med sina hårda och igentorkade ögon. Och till oss sade han:

— Den karlen stannar säkert inte länge kvar i den här båten.

Och Emil — den smale, gänglige jungmannen — kastade med en tvär gest på huvudet sin röda lugg ur ögonen:

— Nej, han kommer lagom hem, mer blir det nog inte!

Hem, det var av så olika betydelse för oss alla, och vad ordet hade för innebörd för den det just nu egentligen gällde, kunde ingen säga. Erik hade mönstrat på i Gandia och varit ombord hos oss endast några veckor på den korta vägen upp utefter kusten. Själv påstod han att han farit som passagerare över Medelhavet från Alger, "den stan var så genomrutten att man inte kunde vara där mer än nödvändigt!" Ingen av oss visste någonting mera om honom. Och ingen hade heller tänkt på att fråga. Den eftermiddag då Erik kom över landgången med sin säck på ryggen, svepte det för övrigt ett gigantiskt åskväder fram över oss från Gibraltar's dystra klippa. Det kom vandrande från Afrika,

tvärs över Medelhavet. Vita och violetta blixtar dansade kors och tvärs genom rymden och borrade oupphörigen sina glödande spetsar ner i den upprörda sjön. Gandia, den lilla lergrå staden med sina mörka vinkällare och murkna apelsinskjul, doldes fullständigt inför våra blickar av de moln med sand och vatten som orkanstötarna rev upp och förde med sig in över bergen. Och ute på den ödliga, svarta vattenvidden tornade kornblå moln upp i jättelika pelare. Regnet svepte fram som en stålpiska — och blixterna, som ständigt sprutade fram ur de tjocka molnbankarna, skar upp luften i långa, glödande remsor. Det hela var som stort anlagd teater och föreställningen varade omkring två och en halv timme. Strax efter det ovädret dragit bort, dök ett dussin små fiskebåtar upp långt ute på havet. Deras spetsiga, trekantiga segel liknade lustiga, rödbruna lek-sakstält som hastigt föstes framåt mot den skyddande hamnen. Redan då, de första timmarna ombord, gav Erik anledning till att par ögonblicks flyktig förvåning. Vi stod alla uppställda vid relingen och såg hur skickligt båtarna manövrerades i den krabba sjön. En av oss gjorde en anmärkning om livet ombord på de små segelfartygen, ty han hade under några år arbetat som fiskardräng just här vid Medelhavet.

— Segla kan dom för hela slanten, men förtjänsten deras är bra mager.

Och Erik hade hastigt frågat, det låg en nervös iver och darrade i hans spetsiga ansikte:

— Men jobbet är väl tungt som tusan?

— Neej —?

— Jag menar att dra upp nät och not ur sjön i vilket väder som helst!

— Inte alls, nej då! Rena latmansgöret så gott som.
Vem som helst klarar av den saken med lite vana —

Erik såg ihärdigt och bönfällande på kamraten:

— *Jag också, tror du?*

Som sagt. Erik förvånade oss några ögonblick med den besynnerliga frågan. Vi var inte vana att diskutera sådana saker som orka och kunna. Och matrosen som varit fiskare på Medelhavet, svarade likgiltigt utan att veta något närmare om den nye mannen ombord:

— Naturligtvis, varför inte du likaväl som någon av oss alla andra!

Erik kröp hastigt bakom sina bräckliga förskansningar, den resignerade axelryckningen och det undvikande svaret:

— Det föll mej bara in att fråga när jag såg dom segla så här. Arbetet ombord i sådana där nötskal ser inte så vidare lätt ut!

Men så småningom under den korta resan upp utefter europeiska kusten, förstod vi att det egentligen inte fanns något arbete som föll sig synnerligen lätt för Erik att utföra. Men han hängde ändå i, han följde envist med. *s/s Tanny* grävde sig långsamt fram genom sjöarna och varje dag utförde den sjuke matrosen med seg energi det arbete som ålåg honom ombord i fartyget. Ibland kunde någon se hur båtsman i smyg stod och betraktade honom. Och en gång, då han var på det humöret, sade han:

— Jag undrar om jag någon gång träffat på en sådan karl som den där matrosen.

Och Jonny sade på sitt överlägsna, likgiltiga sätt:

— Han är bara dum och envis, det är väl ingenting märkvärdigt.

— Kanske han är dum, men han är rädd också!

— Rädd? Nej, det tror jag inte! Ingen av oss har lagt märke till något särskilt!

Båtsman drog med näven om den hårda och skäg-giga hakan. Han var äldste man ombord och van vid att befalla oss till arbetet:

— Jo, han är rädd för sig själv, rädd för sin sjuk-dom och rädd för att han inte ska orka med arbetet ombord. Sådant syns mesamma. Hur tror ni annars att han skulle kunna hålla ut på det sätt som han gör?

Och vi fortsatte vår händselösa färd mot norr —

Ja — vi hade varit inne i Hoek van Holland och kolat, vi hade legat i Brunsbüttel, vi hade sakta ångat fram genom Kielkanalen, vi hade passerat Bornholm och Blå jungfrun innan det inträffade något ovanligt på den enformiga resan: strax norr om Stenkläppens ensliga fyr slog en vinddriven och uttröttad duva ner på fartygsbacken. Hon kom som ett fjun ur det oändliga grå makrokosmos som obarmhärtigt omslöt oss med sina fjädrande stålridåer. Allesammans kastade vi tacksamt undan hackorna och böjde oss ner och stirrade på den hjälplösa och genomblöta fågeln. Hennes våta, vinröda bröstfjädrar klubbade tätt intill krävan och när Erik sträckte fram sina händer för att lyfta upp henne, spärrade hon förgäves ut de dödströtta vingarna till flykt. Matrosen knäppte upp sin tjocka ytterkavaj och tryckte henne tätt intill bröstet för att skydda henne mot den småsnåla och bittert genom-trängande sydosten som svepte fram över våra huvun.

Därefter bar han henne till ett svalt och skyddat ställe på pannkappen. Vi stod där allesammans och såg på duvans metallskimrande fjäderskrud som glänste i grönt, gråblått och rödviolett. Hon blinkade hastigt och nervöst mot oss med sin vita iris medan hon långsamt drog in de ljusröda fötterna och girigt pressade buken tätt ner mot den ljumma järnplåten.

Medan vi stod och såg på den uttröttade fågeln, som tumlat ner till oss som en skör och bräcklig leksak, genomströmmades vi av en underlig och omotiverad glädje; en känsla av befrielse som helt plötsligt nådde oss efter ett par veckors isolering. Till denna smutsiga, rullande och olustiga fläck, som låg och stampade mitt ute i sjön, hade det oväntat kommit ett stycke liv, en frisk och omedelbar hälsning från det land som vi var på väg emot. Och under några korta ögonblick, medan vågorna oupphörligen vältrade fram mot norr som ett koppel trötta och söndersprungna hundar, talade vi om fåglar som sökt skydd ombord på fartyg ute i rum sjö. Alla hade vi väl någon gång varit med om dylikt. Jonny hade matat smutsiga kråkor som sjösjuka och eländiga klivit omkring på däck och gjort sina behov där de kommit åt. Emil — den rödhåriga och fräknige jungmannen — hade sett en skeppare som tillåtit sig att från bryggan skjuta till måls på en rostgul hornuggla; ugglan hade på ett obesvärat sätt suttit kvar i riggen och gömt kulorna inne i sin djupa fjäderskrud — först då en av styrmännen fick hand om geväret, föll hon änteligen med avskjutet huvud ner i däck. Och Erik hade vid ett tillfälle funnit en näktergal under en länsport; den skygga, grå fågeln hade tillitsfullt tryckt sig mellan hans varma och kupade handflator.

Men båtsman som var äldst av oss ombord, hade naturligtvis varit med om något ännu ovanligare. När den mannen då och då flyktigt fördjupade sig i sina minnen, var det som om han börjat bläddra i en tjock bok, en bok utan något slut eller fasta avgränsningar, episoderna löpte in i varandra och utgjorde tillsammans en brokig väv som han likgiltigt kastat över sina dagar. Nu när han stod och såg på den uttröttade duvan som girigt tryckte sina blöta fjädrar mot den ljumma järnplåten, berättade han vårdslöst och ytligt om en episod ur sitt liv:

— Men när vi kom längre ner efter kusten, möttes vi av kraftig, överbrytande sjö. Under natten hade det så vackert blåst måttligt från nordost, men efterhand kastade vinden över på nordnordväst. Och fram på förmiddagen sprängdes surringarna över däckslasten. Lasten bröt sig våldsamt ner i lä och slog sönder skarndäck. Vi försökte förgäves kapa all surring för att fullständigt befria oss från däckslasten. Men under den hårda och häftiga krängningen försköt sig också virkeslasten *under* däck och sprängde sönder luckskalkningarna. Skutan började svälja vatten och till slut hade vi ingenting annat att göra än gå i båtarna. Det var ingen fara, vi hade hunnit bärga allt av värde och seglatsen in mot franska kusten gick som den skulle efter kompass och sjökort. Men helt plötsligt, när vi redan hunnit komma i lä för land, påträffade vi en stor flock svalor som överraskats av stormen och uttröttade svepts ner mot vattnet. En mängd av dem hade redan dött och låg och flöt omkring som blåsvarta nystan med de långa, kluvna stjärtarna hjälplöst utbredda över vattnet. Men det fanns också tusentals fåglar som

ännu levde och förgäves försökte komma upp ur sjön. Det såg både ynkligt och illa ut. När vi sakta strök igenom flocken, plockade vi upp så många vi hann ur vattnet och lade dem till tork på båtbottnen, tofterna och akterbettet. Det var alltså dubbel last av förolyskade. När vi sedan kom fram till kusten och landade nedanför en liten by utanför Brest, skrattade de franska fiskarna hjärtligt åt oss; de trodde att vi fiskat fåglarna ur sjön för att använda dem till proviant. Men vi hade naturligtvis inte tänkt på något sådant. Vi hade stuvat tillräckligt med mat i båtarna från den havererade skutan, och svalorna fick flyga ut, så snart de hämtat sig från doppet ute i Atlanten —

Under tiden hade förste maskinisten avbrutit sin sedvanliga däckspromenad och gått fram till oss för att lyssna till båtsmans historia. När denna var färdig, måste maskinisten berätta om en grönfink som blivit tam och stannat ombord i flera veckor under en resa mellan Bottenhavets olika hamnar. Fågeln satt alltid uppflugen på vakthavande rorsmans axlar och skällde överlägset och utmanande: jäk, jääk, jäääk, jääääk! Och grönfinken bevarade sitt trygga lugn, sin retsamma säkerhet i vilket väder som än var rådande. Endast då någon tog sig ofoget före att blåsa ut en melodi på munspel, blev fågeln nervös och ivrig och kastade sig genast in i en vettlös sångarduell. Och denna duell slutade alltid med en glänsande seger för grönfinken.

Maskinisten skrattade så hans lösa fläsk kom i en sakta gungning:

— Det var ingen ombord som vågade fresta honom att sjunga för hårt. Om man inte passade på att sluta med munspelet i tid, hade han tillslut spräckt

sönder halsen. Ty det var en envis och inbilsk jää-jäääkel, han tålde inte några konkurrenter —

Och när förste maskinisten talat om grönfinken, var en av eldarna, som kommit upp från sin vakt, tvungen att berätta om en annan märklig fågelpassagerare; en steglits som tagit till vana att under måltiderna sitta på tallrikskanten och äta middag tillsammans med manskapet —

Så stod vi allesammans framför pannkappen en kort stund, några snabbt förflutna sekunder under en trist resa, och utbytte flyktiga minnen av fåglar som vi mött vid olika kuster. En paus i timmarnas monotona följd, ett skimmer av något ovanligt. Och när vi återigen började att svänga rosthackorna, skakade Eriks kropp av en hård och ihållande hosta. Hans ansikte var grått som deg och den otäcka blå randen hade bitit sig djupare fast omkring hans tunna läppar. Var det ett tecken på uppbrott, en hemlig order som blint måste lydast? Ingen av oss reflekterade över den saken. Med uppsträckta armar trummade vi med järnhackorna ut arbetets, den grå vardagens olustiga revelj. Vi hade mer än nog av våra egna trötta kroppar och svaga lemmar.

Duvan hade kommit till oss ute i sjön vid Stenkläppens ensliga fyr som en första hälsning från land. Ett dygn därefter passerade vi inloppet till Oxelösund. Och när våra vajrar spändes om pollarna på kajen och *s/s Tannys* babordssida sakta flöt in till stenbarriären, lämnade duvan oss och flög med svällande vingar in över det stenkolsrykande och nersotade Oxelösund.

Och samma dag var Erik midskepps hos skepparen

med sin motbok. När han kom ner i skansen började han packa in sina tillhörigheter i den sjösäck som han hade haft på ryggen när han kom över landgången till oss i Gandia. Liksom lite förläget sade han:

— Jag kommer att gå i land här i Oxelösund!

Jonny tog genast häftigt i, han var mer beräknande och slug än någon annan:

— Du menar väl inte att du *mönstrar av frivilligt?*

— Jo!

— Herregud, en sån idiot du är. Du ska naturligtvis sjukskriva dej! Du har ju jobbat under hela resan. Då står rederiet också ut med att betala!

Erik hade redan stuvat sin säck. Han satte sig på den och rullade en cigarrett. På Jonnys förslag svarade han undvikande:

— Nej, jag vill inte lägga mej sjuk när jag orkat vara på benen den här tiden. Jag har lust att komma i land, därför packar jag och går utan att tigga någon om hjälp. Det blir ändå bäst på det viset!

Erik log ett skyggt och färglöst leende, som var han rädd för sina egna ord. Jonny svarade ingenting. Han var ju också mest van vid att tiga och behålla sina åsikter för sig själv. Så satt vi tysta och rökte ett slag. Ja, tysta allesammans. Det var en underlig avskedsstämning. Vi brukade sannerligen inte vara så högtidliga. Till slut reste sig Erik upp:

— Nej, nu är det väl tid att gå och träffa skepparn på sjömanshuset. Hej, hej på er!

Vi hejade också, sade adjö och slog i hand. Därefter hjälpte vi honom med sjösäcken uppför den branta skanstrappan. Först framme vid relingen, frågade Emil med ett förtroligt tonfall:

— Väntar du dej något särskilt i land?

— Ingenting alls!

— Jasså inte!

Och efter en kort paus tillade Emil lite hjälplöst:

— Men vi får nog en fin resa neråt den här gången —!

— Nej, inte för min räkning. Jag har varit för länge söderut. Jag vill stanna hemma nu ett slag när det ändå blir vår. Du kanske förstår. Ett jobb i land skulle vara det som passade mej bäst av allt just nu!

Emil kastade med en energisk gest upp sin röda lugg ur ögonen. Han var envis med sina frågor:

— Men vart ska du då, för du stannar väl inte kvar på den här platsen?

Erik skrattade på sitt skygga och osäkra sätt. Han visste väl inte mer än Emil:

— Jag har inte tänkt så noga på den saken ännu. Men den dagen, den sorgen. Allt reder sig till slut, som du vet!

Därefter vände sig Erik om och började gå upp mot samhället tvärsöver kajområdets smutsiga snöfläckar. Sjösäcken låg som en jättestor, vit korv över de tunna skuldrorna och han knäade djupt under den tunga bördan. Emil hade redan nere i skansen erbjudit sig att bära upp säcken till sjömanshuset, men Erik hade bestämt avböjt den tjänsten:

— Nej, det behöver du inte Emil. Jag klarar mej nog själv!

— Jasså!

— Jadå!

Nu när han passerade över de otaliga järnvägsspå-

ren, vacklade han under tyngden och gick lite långsamt och osäkert. Benen såg så skrattretande magra och eländiga ut under den välstoppade säcken. Men så snart han segat sig uppför den smutsgula grässlänten och kommit ut på ordentlig väg, gick han stadigare med sin börda på ryggen. Och strax därefter hade han försvunnit bakom ett par magnetkranar och verkstads-skjul.

En man som lämnade oss. En man med utbrunnen kropp och okuvlig vilja. Var han verkligen rädd som båtsman hade sagt; var han en idiot, som Jonny påstått?

Efter att ha legat en vecka i hamn, gick vi ut till sjöss igen. Denna gång låg ingen dödstrött duva och vilade ut på pannkappen och ingen bröstsjuk matros kämpade med det onda i sin kropp. Men våren hade änteligen kommit till denna del av klotet. Solen strålade hängivet ner över oss och vi grep återigen fatt i arbetet med utvilade krafter. Dagarna gick som förr. Vi smygrökte våra cigarretter, vi drack vårt kaffe. Och det sjöd en frisk glädje inom oss, som hastigt sopade bort minnet av hemresans långa, jordgrå timmar —

Skott i vattenlinjen

DET KOM ANNU en man långsamt drivande nerför Nassau och sällade sig till gänget som sysslolöst stod och hängde i gathörnan utanför tysken Hünemanns krog. Det var Edvard. Genast när han kom fram, förstod han att kamraterna hade något särskilt för sig. Dagens timmar var långa och odrägliga, varje tillfälle till förströelse anammades med tacksamhet. Den undersätsige, före detta kocken ombord på Ragunda vände sitt rödbrusiga ansikte mot honom och blinkade långsamt och menande att han skulle vara tyst. Edvard nickade förstående tillbaks. Ingen kunde veta vad de nu tagit sig till. Hünemanns hörna hade sedan länge varit samlingsplatsen, en slags klubblokal som ständigt var tillgänglig för dem. Där kunde man under förmiddagen alltid träffa skandinaverna som bodde på de olika sjömanshemmen och boardinghousen runt omkring, för att tillsammans med dem diskutera den närmaste framtidens utsikter till hyra medan man rökte dagens första cigarrett.

Dansken var där nu, liksom *Röde Pelle*, *Fläckefjord*, *Finnen* och alla de övriga som höll ihop under landpermitteringen. Edvard hade känt dem sedan ett par månader tillbaka, och han hade tillsammans med dem lärt sig den långa, sysslolösa väntans svåra konst. Men förutom de gamla vännerna, fanns där i kretsen en ny man, ett nytt ansikte som Edvard förut inte hade sett. Männen som stod utanför Hünemanns

krog lyssnade allesammans uppmärksamt på vad den okände hade att berätta. Edvard hörde genast att det var en landsman, en göteborgare till och med. Den karaktéristiska västkustdialekten kunde ingen missta sig på. Den nykomne talade lågmält och mumlande, likt en vilken är rädd för sin egen röst. Men hans tonfall hade ändock något intensivt och betvingande:

— Jag har varit i Kanada förut, och jag ska dit igen. Ingen människa i hela världen kan hindra mej från den saken.

Med sitt sjungande svenska uttal ställde den finske matrosen en likgiltig fråga till honom:

— Var någonstans i Kanada?

— Winnipeg, naturligtvis!

— Inte så naturligt, det är en dyr resa från kusten in i landet.

— Men så finns det också arbete när man kommer fram!

— Vet du inte att all invandring har blivit stoppad av den kanadensiska regeringen?

— Stoppad?

— Ja!

— Ånej, mej lurar ingen, och inte du heller —

— Det tycks i alla fall vara dåliga tider därborta i skogarna. Emigranterna ger sej av massvis. Jag har varit i Montreal några gånger, och hela stan är översvämmad av skogsarbetare som vill ut ur landet. Gubben på *Tre Systrar*, som var den hyggligaste skeppare jag träffat på, brukade varje resa mönstra ombord ett par man. De fick arbeta lite smått uppe på däck för maten och fri överresa till Europa.

— Å, dom som går i Montreal känner inte möjlig-

heterna. Har man bara takterna inne, klarar man sej därborta mycket bättre än här. Vad betyder Europa mot Kanada? Inte så mycket som smutsen under min högra tumnagel, ska jag säga dej gosse!

— Men när du var där en gång, varför lämnade du då landet?

Den nykomne teg en stund förläget. Han stirrade vilset med sina bleka, blå ögon på männen som flockade sig runt omkring. Till slut mumlade han något otydligt mellan sina tjocka, sammanpressade läppar.

Finnen, som fortfarande ledde förhöret, frågade intresserat:

— Va sa du?

Den andre upprepade trumpet och surmulet:

— Regeringen!

Männen som stod runtomkring den nykomne, skratade i smyg. Edvard såg på dem. Han förvånades över kamraternas intresse och att de frågade ut mannen om saker som de strängt taget inte hade något att göra med. I regel berättade ingen mer om sig själv än vad han ansåg för nödvändigt. Alla historier är ju ändå nästan lika och ingen trodde att det hänt honom något mer och säregnare än kamraterna han för tillfället var i sällskap med. Och Edvard granskade den okände. Det var en trettifem års karl. Han var under medellängd, kutryggig och något korpulent. Han hade breda, svampaktiga händer och ett runt, osympatiskt ansikte. När han då och då log ett skyggt, osäkert leende, blotade han en rad tobaksbruna tandstumpar. Trots att han bar krage och halsduk, som ingen av de andra männen gjorde, såg hans klädsel i jämförelse med deras på något vis sjaskig och ovårdad ut. Han talade

fort och ivrigt, som om han ville övertyga alla som lyssnade på honom. Först långt efteråt förstod Edvard att främlingen främst av allt åstundade att övertyga sig själv om sanningsenligheten av sina ord. Hans röst var ödmjuk, nästan tiggande. Men när någon av karlarna gick honom för nära inpå livet med sina frågor, blev stämman genast retlig, medan blicken fick något misstänksamt och lurande över sig: en hopkrupen despot, färdig till anfall från ett bakhåll. Helt visst dolde han något, vad det nu kunde vara. Det låg något halvt och förljuget över hela mannen, något halt och osäkert, som gjorde att man genast fick en känsla av både antipati och medlidande för honom.

Kamraterna fortsatte sitt obarmhärtiga förhör:

— Och nu tror du att du kan lura kanadensiska regeringen?

Mannen teg en kort stund, men så sade han i en triumferande, överlägsen ton:

— Ja, jag har ett knep som ingen känner.

Alla sjömännen skrattade denna gång öppet och hjärtligt. Och en av dem frågade:

— Hur ska du då bära dej åt?

Den andres misstänksamhet vaknade genast. Med en vass och fientlig blick i sina bleka, utbrunna ögon svarade han:

— Det angår er inte, ni kommer bara att förråda mej!

— Men du har blivit utvisad?

— Det var inte mitt fel, säger jag! Jag kom i slagsmål med en fransman som försökte spela falskt. Ni ska förstå, det är ingen som kan spela falskt med mej, jag ser det genast på den andres händer. Jag gav nu

förstås den där fransosen en slägga så han somnade. Efter den affären kom jag i klammeri med polisen. Och så beslöt dom helt plötsligt att visa mej ut ur landet!

— Du fick utvisningsbeslutet antecknat i ditt pass, eller hur?

— Javisst!

— Då känner jag ditt knep. Du tänker använda *den råa potatisen!*

Den andre bleknade märkbart. Hans ansikte överdrogs med ett askgrått skimmer. Hans röst blev ivrig och nervös, nästan bedjande:

— Säj, hur vet du det? Jag har inte talat om den saken för en levande själ!

— Nej, jag visste ingenting. Jag bara anade att du skulle vara *så* dum. Det är ett gammalt och nästan övermöglat knep att suga upp en stämpel med potatis. Men myndigheterna överallt vet om det där lika bra som du och jag. De syns mesamma på papperet om det är någon som varit framme och försökt fuska. För hundra år sedan kanske du kunnat använda dej av ett så enkelt trick, men nu finns det inga möjligheter!

— Herregud, hur ska jag bära mej åt? *Jag har redan gjort det!*

— Får jag se hur du lyckats?

Med en resignerad och nervös gest knäppte han upp kavajen och plockade fram en sliten plånbok ur innerfickan. Samtidigt sade han med förtvivlad och ömklig röst:

— Du får inte försöka stjäla passet, det är det enda jag har.

— Stjäla, det här är ingenting att stjäla, ingen män-

niska kan använda sej av den boken. Ser du inte hur skrynkligt papperet är? Du skulle ha försökt få ut fuktigheten med läskpapper och ett varmt strykjärn.

— Läskpapper och strykjärn?

— Ja, eller ett knivblad, då kanske det hade gått. Men med det här passet lurar du inte en enda myndighetsperson i hela världen. Du tror väl inte att kanadensarna är några barnungar, heller?

Hela förmiddagen pågick samtalet med den nykomne i Hünemanns hörna. Så småningom fick Edvard klart för sig kamraternas omotiverade intresse för den okände landsmannen (han kallades redan för *Kanada* av de övriga). Genom sina rädda, ängsliga frågor och sin uppenbara okunnighet om de mest enkla och självklara saker, blottade han sig som en naiv och verklighetsfrämmande människa. Men samtidigt visade han prov på en sådan listig fräckhet och barnslig förslagenhet att de inte kunde låta bli att driva gäck med honom.

Edvard visste hur det var. Under normala förhållanden skulle ingen ha ägnat honom mycket tanke. Men nu var det tillstånd de befann sig i ej normalt. Månad efter månad hade de drivit sysslösa genom staden. Dag ut och dag in hade de stått och hängt i Hünemanns hörna och väntat på sin chans eller trott att något ovanligt skulle inträffa. De kände trakten runtomkring och visste hur timmarna föll från morgon till kväll i samband med solskenet. Först klättrade detta uppifrån taknocken ner till gatan på västra husfasaden, varefter den långsamma återvandringen nerifrån och uppåt begynte på den östra huslängan. I fönster

efter fönster tändes ett återsken av solens röda eld. När solstrimman på sin vandring från gatan hunnit upp till fjärde våningens smutsiga fönsterrad, visste de som bodde på sjömanshemmen att tiden var inne för eftermiddagskaffet. Några timmar efteråt belystes de högsta skorstenskransarna, och den sedvanliga publiken började fylka sig kring borden inne på krogarna, då kunde de som hade lust för den saken, sakta driva ner mot Ankerrui för att där i läsrummet studera de sist anlända tidningarna från hemlandet.

Så stod sjömännen ständigt i Hünemanns hörna och hade utsikt över dagens små händelser. Genast efter frukost var de uppe ett slag på arbetsbörsen för att studera skeppslistorna, och därefter kanske de tog sig en tur neråt hamnen för att titta på någon nyanländ landsman och höra efter om det fanns någon bekant ombord. Men utan busspengar var det långt ut till dockorna, och så återstod alltid den enformiga, solheta vägen in till staden längs med milslånga kajlångor. Utan att de själva tänkte på det, var det många som inskränkte sina promenader ner till hamnen. Vandringen gav så lite i utbyte och man nötte bara i onödan på skosulorna. Ja, när man gick så här måste man även tänka på en sådan bagatell som skosulorna. Man visste vad som fanns i dag, men morgondagens gåva var det osäkraste av allt.

Edvard hade länge hängt i Hünemanns hörna tillsammans med de övriga. Den första tiden under sin permittering hade han vandrat rolöst gata upp och gata ner och känt en förtvivlad lust att spränga de osynliga bojor som höll honom fångslade i ingenting. Men dagarna blåste bort och han kunde ej göra något. Oron

och ångesten efterträddes av en dov resignation. Endast då och då flammade hans första förtvivlan upp, men av den elden återstod så småningom bara askan. Enformigheten hade hos dem alla fött en bitter elakhet, som sökte sitt utlopp över något offer. Ja, Edvard kände väl till alltsammans. Ibland när regnet strömmade ner från den igenmulna havsgrå himlen, kunde de sitta inne någonstans och spela kort. Timme efter timme höll de på med att dunka ut kortlapparna i ett evigt enahanda kasino. Och ibland spelade de tjuguet om pengar. En lek för ro och tidsfördrivs skull. På den grova, fläckade bordsskivan kunde det då ligga både tio, hundra och tusen kronor. Männen frossade girigt i möjligheten att medelst de tummade kortlapparna lättsinnigt lotta dessa väldiga summor emellan sig. Tio kronor betydde redan det en hel del för dem, tobak, och andra småsaker som gör dagen lättare att leva; för hundra kronor kunde de få en ny kostym och kanske också flytta till ett bättre hotell under sin långa väntan. Och hade de en tusenlapp, behövde de inte vänta alls, utan bara resa sin väg om de så ville eller hade lust. Under tiden de spelade, strömmade regnet ner där utanför de gardinlösa, nakna glasrutorna. För tillfället levde de i sin fantasi. Men om de såg upp från kortens magiska solfjäder och blickade ut genom fönstret, fångades deras uppmärksamhet av svarta, regnblanka tak och dystra skorstenspipor. Och rummet där de satt, mötte dem med blottade, solkiga väggar och en rad likgiltiga, känslolösa sängar. Omgivningens kalla tristess smög sig sakta över dem. De fångades återigen av verkligheten och vardagen. Kortspelet förlorade helt plötsligt allt intresse. De stora pengarna

framför dem på bordet, blev återigen vad de från början varit, betydelselösa papperslappar vars värde de själva fixerat. På grund av slöhet och ett intensivt äckel med allt, fortsatte de i alla fall spelet. Därutanför regnade det ännu, hela dagen skulle det kanske komma att regna. I hela denna stad fanns det ingenting annat för dem än kortleken att hänge sig åt. Och de höll på med att spela till dess de kom ihop sig om någon bagatell. Under en sådan dag slutade alltid den första ordväxlingen i ett stormgräl. Den girigt väntande sysslolösheten hade tagit för hårt på deras lemmar. Och ibland kunde de till och med börja att slåss. Detta skedde då hastigt och utan föregående varning. Men varje sådan scen rensade alltid upp lite inombords. De hade fått ett tillfälligt utlopp för den ångest som låg och malde i deras bröst.

Nu var det den nykomne som helt och hållet stod i centrum för deras intresse. På sitt sätt utgjorde han en tillfällig ersättning av kortleken; ett tidsfördriv som man slappt begagnade sig av för att så ut några minuter bakom sig i evigheten. Edvard stod en stund och lyssnade förstrött till det allmänna gycklet. Först erfor han en bitter känsla av avsmak och leda över kamraternas pinsamma drift med den barnslige landsmannen. Det låg något så uppenbart fult och falskt i hela denna scen som den utspelades i ett dammigt och solstekt gatuhörn mellan män som alla känt fattigdomens plåga. Men när skämtet började ta allt mer groteska former, kunde Edvard inte låta bli att skratta tillsammans med de övriga. På ett sätt som han icke gjorde klart för sig, fick han därigenom en tillfällig

utlösning och lättnad för sina egna, strängt hemlighållna bekymmer.

Hos mannen de hade framför sig var uppenbar dumhet och slug beräkning blandade på ett så sällsamt sätt att ingen riktigt kunde avgöra om han lämnade sina förbryllande svar och förklaringar på grund av en alltför bristande kännedom om verkligheten eller det skedde i den avsikten att ej alltför mycket visa sina kunskaper i det ena eller andra avseendet. En sak stod emellertid rätt snart klar för dem alla, och det var att den nyanlände knappast var i besittning av några kontanter. På den punkten var bekymret lika för dem alla. Och här blev de uppslupna skämtarna djupt allvarliga och försökte ge praktiska råd. En av dem sade med hänsyftning på en omedelbart utanför staden liggande upptagningsanstalt:

— Vad du än gör, *Kanada*, låt inte någon locka dej ut till *Farmen*. En gång i tiden knogade jag där i tre månader för mat och husrum innan jag kunde skaffa de pengar hemifrån som fordrades för att bli utlöst. Det första jag fick se när jag kom dit var en neger som stod och rullade köttbullar mellan händerna —

Kanada såg med uttrycklig förfäran på den som berättat:

— Vad säger du, en neger som rullade köttbullar med *händerna*! Hur kunde ni äta av den maten?

Han sade detta på ett så upprört sätt och med en sådan utpräglad avsky i rösten att de övriga männen stämde upp ett unisont och hjärtligt skratt. Den andres sjaskiga kläder kontrasterade på ett så obarmhärtigt sätt mot hans helt säkert spelade okunnighet med

den djupaste nöden att ingen kunde undgå att lägga märke till skillnaden. Mannen som berättat episoden, svarade endast lakoniskt och likgiltigt på utropet:

— Vi var helt enkelt tvungna!

Men någon av de övriga inföll spefullt:

— Är det verkligen så bra ställt därborta i Kanada, så du inte ens en gång vet vad Frälsningsarmén är för något?

Således fick den nykomne redan från första dagen han anlände till staden sin plats bestämd bland sjömännen. Han blev gyckelbocken och den som alltid utsattes för de andras misshumör. Under tiden gick dagarna lika händelselösa som förut. Och veckorna. Allt förblev vid samma meningslöshet och tristess. Sommaren steg mot kulmen och solen kastade dagligen ner sin smältugnsheetta i de kvava gatuschakten. Männen stod och slöade utanför Hünemanns hörna, medan dagarna rann förbi som de kom. Allting var ju ändå så likgiltigt. Världen stod stilla och andades tungt under solens heta strålar. Endast deras underlige landsman befann sig i ständig rörelse. Vad han hade att uträtta, som så upptog hans tid, förblev en gåta för dem. Men snart nog fick de erfara att han hunnit med att göra sig omöjlig både på konsulatet och hos sjömanshemmets föreståndare. På det senare stället hade han under någon tid lyckats få mat och husrum på kredit, alldenstund han påstått att han när som helst väntade en penningförsändelse. En lögn som snart nog genomskådades. Och på konsulatet hade han, trots alla både skämtsamma och allvarliga varningar från Edvard och hans kamrater försökt få ut resetillstånd på sitt förfalskade pass. Konsuln hade först helt

enkelt avvisat honom. Men när han återigen kom tillbaka med sina enträgna böner om ett visum samt därtill begärde understöd för sitt uppehälle i staden, hade konsuln hotat med att sända hem honom. Den dagen då han drabbades av detta slag, var han alldeles upplöst av förtvivlan. Oförbehållsamt delgav han de vändande männen sina bekymmer. Och utan något som helst medlidande påpekade dessa det okloka i hans tilltag:

— Hur kunde du vara så dum, *Kanada*, att du gick upp till konsulatet med passet? Vem som helst måste förstå varför du fuskat bort stämpeln. Sådant gör man inte utan anledning.

Det lyste av förtvivlan i hans bleka, blå ögon när han nästan skrek:

— Herregud, jag var tvungen, förstår ni. Jag kan inte stanna här. Jag måste få min chans på andra sidan. Den här stan är rutten, hela Europa är ett pesthål, Ni . . . ni har inga bekymmer, inget ansvar för någon. Ni kunde stå här och torka bort i solskenet utan att någon skulle tänka på den saken. Men det är något helt annat med mej. Jag måste ha min chans, jag måste visa vad jag kan!

Hans kläder hade blivit trasigare och smutsigare än de var när han först kom till staden. Kinderna täcktes av en tjock matta med ljusgul skäggstubb. Under den tid han vandrat omkring på gatorna, hade han fått en trött, gubbaktig gång. Huvudet satt långt nerdraget mellan de slappt hängande axlarna. På grund av värmen och den dagliga halvsvälten hade han även magrat märkbart. Kinderna hängde tomma och ihåliga, och

under ögonen hade han stora, askgrå påsar som skvallrade om nattvak och grubbel.

Någon i kretsen svarar likgiltigt på hans känsloutbrott:

— Det är väl ändå inte värre för dej än för oss andra!

Han förvred sitt slappa ansikte i en bitter grimas och höll ut de svampiga, breda händerna framför sig. Det låg gråt i rösten då han sade:

— Å, ni vet ingenting, ni har inte varit med om något ännu, ni är som hedningar, som ansvarslösa barn, men jag...

— Herregud, inte behöver du vara rädd, du klarar dej nog, så som du snurrar på likt en karusell. Är det verkligen sant att du gick landsvägen ända från Rotterdam och hit?

Den andre brusade upp på sitt häftiga, misstänksamma vis:

— Tror ni att jag ljuger det också, va? Jag hade till och med två stora kappsäckar med mej som jag bar hela vägen!

Den som talat blinkade hemlighetsfullt och sade med låg, viskande röst:

— Om du verkligen är van att luffa, så är det ingen fara för dej. Jag vet ett säkert sätt som du kan komma in i Kanada på. Men då måste du också lova att inte tala om det för någon.

Han blev genast ivrig och full av tillit:

— Nej, inte för en levande själ. Säg du bara!

— Du får lugna dej tills vi blir ensamma. Det är en hemlighet som inte många vet om!

Dagarna rann bort. Edvard drev genom staden, utledsen på allt. Nu höll han för det mesta till uppe vid Zoologiska trädgården. Djurens omedvetna lekar skänkte honom en viss förströelse. Och inne i parken fanns även stadens djupaste svalka. Men ibland var han nere vid Ankerrui för att titta in på sjömanskyrkan och läsa de senaste tidningarna från hemlandet. Då och då hände det att han träffade på den underlige svensken uppe i läsesalongen. De brukade språkas vid om allt möjligt, men mest om mannens egna bekymmer. Och han var alltid intresserad av om det fanns några båtar inne:

- Jag tror att jag skulle kunna duga till stewart.
- Har du varit kock någon gång?
- Så gott som.
- Till sjöss?
- Nej, jag har aldrig farit annat än som passage-rare. Men i en timmercamp en gång och på ett hotell i Göteborg.
- Men varför vill du bli stewart?
- Man får ta det som bjuds ibland. Men däcksbete kan jag inte alls.

Och en gång stod han och högg ved på sjömanshemets bakgård. Den vänlige föreståndaren, en norsk f. d. sjökaptan, hade givit honom ett tillfälle att förtjäna en slant. När han fick se Edvard i porten till gården, rusade han genast fram till denne:

- Herregud, kan du säja hur jag ska bära mej åt. När jag var uppe i går på konsulatet, så sa konsuln åt mej *att nu skulle han skicka hem mej!*

Edvard skrattade hjärtligt:

- Men det är ju gratis resa. Och så kommer du

hem. Jag skulle inte tveka ett ögonblick om det var någon som ville bjuda mej en sådan chans.

— Ja, men jag kan inte komma till Sverige!

— Polisen —?

— Nej, inte något sådant. Men jag måste skaffa pengar först. Och pengar finns det bara att få i Kanade. Jag har hustru och barn i Göteborg och jag får inte komma tillbaks förrän jag kan försörja dem. Titta här!

Nervöst och ivrigt drog han fram sin slitna plånbok och tog upp några bleka amatörkort:

— Se bara, det är mina flickor. Den ena fem och den andra sju år!

— Men nu då, hur går det med dem när du är här och ingenting gör?

Mannen stirrade misstänksamt på Edvard, så sade han trött och uppgiven:

— Modern tog dom till sej!

— Din hustru?

— Ja! Och hennes familj körde ut mej på gatan. Jag kunde inte låta bli spriten, förstår du. Jag kom hem full och kanske slog henne ibland. Jag visste inte vad jag gjorde helt enkelt. Och så var det några granar som gick till polisen. Herregud, om jag vetat att det skulle gå så, hade jag varit lite försiktigare. När jag for från Göteborg, svor jag på att ha pengar i plånboken när jag kom tillbaks. Hur tror du annars jag ska kunna få se mina små flickor igen? Pengar är det enda man kan komma med. Och nu vill konsuln skicka hem mej. Då förlorar jag ju allt!

Han hade kommit närmare, tätt inpå Edvard, och stod tungt framåtböjd över yxskaftet. Hans skäggiga

ansikte var grått som aska, dött och intetsägande. En utbrunnen och förtvivlad människas ansikte. På hans bleka panna brast stora svettdroppar fram och rullade ned utefter hans insjunkna kinder. Ögonen var tomma som om allt ljus blåsts ut ur pupillerna. Med sin skrämmande, ihåliga röst viskade han hest och hemlighetsfullt:

— Men det finns i alla fall en möjlighet för mej, en enda! Om jag kunde komma över ett pund eller två, ja, bara två engelska pund. Dom räckte för en resa till Liverpool. Och därifrån kunde jag gå till Kanada!

Edvard kunde inte låta bli att skratta, trots mannens upphetsade tillstånd:

— Nu försöker du ändå skoja med mej —

— Nej, jag ljuger inte! Det är en hemlighet som en av pojkmarna anförtrott mej. *Det finns en hemlig bro som går från Liverpool till Kanada.*

Han stirrade på Edvard med en triumferande blick som samtidigt var vilsen och osäker. Denne försökte svara så lugnt och övertygande som möjligt:

— Han har förstås bara skämtat!

Den andre skrek ursinnigt och högt. Han höjde knytnäven som för att slå till:

— Du tror kanske att jag ljuger. Men det är sanning, sanning. Bara ett par fattiga pund fattas mej. Men hur ska jag få tag i dem? Och när som helst kan konsuln skicka hem mej. Då kommer jag aldrig mer ut igen. Och jag kan aldrig skaffa så mycket pengar att jag kan få se mina flickor. Kanada är min chans! Från Liverpool till Kanada, den vägen går jag snart. Jag är van att luffa!

Edvard såg bilden av Hünemanns hörna framför

sig. Den dammiga och trista gatan, de smutsiga och stinkande kroghålorna; husens fula och fläckade fasader. Där stod sjömännen och väntade på sin tur att slippa ut ur staden. Och under de långa timmarna hade de tanklöst roat sig med lite gyckel, vilket drabbat en man som befann sig i samma hopplöshetens brunn som de själva. Kanske den andres osympatiska ansikte och inställsamma, listiga sätt bidragit till den behandling han mött. Men han var i alla fall människa. En människa som fruktade och fasade. Fanns det inget medlidande i världen, fanns det ingen som kunde bli förskonad? Edvard tänkte på allas deras elände. Så lika det var. Så ofrånkomligt. Och han upprepade helt kort:

— Nej, dom har nog skämtat med dej. Jag har varit i Liverpool flera gånger. Men inte finns det någon bro som leder över till Kanada!

— Men den här är hemlig. Den används bara för militära ändamål.

— Förstår du då inte att något sådant är en teknisk omöjlighet?

Den andre huttrade till som av köld mitt i det flödande solskenet. Med sin vanliga, inställsamma och listiga röst frågade han försiktigt:

— Menar du verkligen att det inte är någon sanning?

— Javisst!

Han släppte yxan som han stått och hållit i. Och hans bleka, blå ögon bräddades med trött resignation:

— Hur ska jag då göra? Jag är såld. Det finns ingenting som tjänar något till längre.

Han böjde sig ner efter yxan och lyfte den först högt ovanför sitt huvud. Det var en vild och vettlöst

hotande gest. Men sedan lät han armen sjunka och kastade det farliga vapnet på vedtraven. Och därefter började han sakta dra på sig den sjaskiga och slitna kavajen.

Edvard frågade:

— Vart ska du gå?

— Till konsulatet naturligtvis. Det får bli som det vill. Nu, när jag inte har några möjligheter längre att klara mej!

Förtvivlad och frusen vände han sitt ansikte mot norr. En ensam och övergiven människa.

KOKS ÄR LÄTT och skrymmande. För att få full last, och *s/s Annie* räknade tretusen ton som sådan, fylldes icke endast lastrummen i Hoek van Holland (den trista och alltid nersotade lastageplatsen vid Maas' mynning), man tvingades dessutom att sätta upp extra landgångar runt relingarna och fylla på med skoporna upp under kommandobryggorna. Till och från manskapsskansen måste man balansera högt uppe på lastpyramiden. Djupt under fötterna såg man stöttorna runt vinschen och ankarspelet, på andra sidan slickade Kanalens saltgrå vatten begärligt upp över relingarna. Ibland, då skutan häftigt svingade till i en sjö, rasade den löst stagade koksen ner åt det ena eller andra hållet. Den som då tillfälligtvis befann sig uppe på pyramidens topp, måste släppa allt vad han hade i händerna för att kasta sig raklång över den glidande lasten och försöka hålla fast. Det kunde vara förargligt nog om han var på väg akterut, bärande frivaktens middagsmat, eller kom tillbaka från midskepps med ett par hinkar uppvärmt tvättvatten. Men alla ombord visste att man i det pågående hårda vädret inte kunde få behålla däckslasten så länge till. När det därför hände att en man kastade upp armarna och slog omkull, medan koksen rann bort under fötterna, tänkte han endast:

— Nu är det färdigt!

Därmed menade han vad alla trodde och vad besätt-

ningen dessutom öppet önskade: att sjön i ett oväntat ögonblick skulle sopa den livsfarliga lasten överbord. En sjöolycka som assuransen helt fick betala.

— Nu är det färdigt!

Den som slogs omkull och rutschade ner mot relingens bräckliga brädgång, visste att det kanske var hans tur denna gång och att endast en tillfällighet kunde rädda honom till livet. Den tillfälligheten var om relingen höll även nu. Den höll! Lyckligtvis befann sig icke en enda man uppe på däckslasten då det sista stora raset gick och *s/s Annie* reste sig upp ur den gropiga sjön, befriad och lätt. Alla hörde hur det liksom suckade till i skrovet, då koksen med buller och bång störtade ut i sjön. Vidskepliga sjömän (det finns många som påstår att sjömän är vidskepliga) skulle ha sagt att det var en suck från en som kände ansvar för varje liv ombord. Det ansvar som egentligen skulle ha återfunnits på redarehåll. *s/s Annie* flöt åter högt på kölen. Någonstans djupt nerifrån hörde man hur maskinen arbetade i jämn och snabb takt, propellern drev henne framåt med nästan dubbel hastighet genom de oroligt vältrande vattenbergen.

Det var förste styrmannens vakt på bryggan då raset inträffade, och John stod till rors. John var gammal till sjöss, äldst i skansen, en trettiofemårig, fullbefaren matros. Styrmannen hade nyss genom tuben avpatrullerat den grå, vältrande vattenvidden framför *Annies* stäv och sedan gått in i karthyttan för att markera positionen på sjökortet. Han stod lutad över det och studerade noggrant dess svaga, grå markeringar genom luppen. Och han tänkte som vanligt under det

han ansträngde blicken i den dåliga dagern: — Alltid dessa gamla dåliga och utrangerade kort som inte har några tillförlitliga djupmätningar. Jag undrar om jag inte ska ge fartygsinspektionen en vink nästa gång.

Ty förste styrmannen var en god och kunnig sjöman, men han hade svaga ögon. Det var hans hemliga sorg och han fruktade alltid för att någon skulle upptäcka detta fel, det hade i så fall genast deklasserat honom inom yrket. God syn och hörsel är det första och sista som kräves av en sjöman. Styrmannens ögon dugde ännu gott på långa avstånd, men framför sjökortets millimeterfina linjer som hade den allra största nautiska betydelse, flöt alltsammans ihop till en grå och odefinierbar massa. Först sedan han slutit blicken för några sekunder och därmed vilat ögonen från den skärpta ansträngningen som vaktjänsten och den tunga, disiga morgondagern utsatt dem för, tälde pupillerna skenet från den elektriska lampan inne i karthytten.

Som alltid under vakterna i sjön, kände han en lugn lättnad och rofull avspänning då han vände ryggen till stormen och ovädret. I det ögonblick han stod i dörren med slutna ögon, genomförs hans hjärna av hundratals minnen och tankereaktioner. Han var nu över femtiofem år och hade ännu inte fått något tillfälle att föra en egen båt, ehuru han hade lång tjänstgöring bakom sig i ett och samma rederi. Så var det: han hade inte fört egen båt. Men i det yrke där karriären var snabb och säker för somliga, drabbades andra av ett långt och så gott som resultatlöst strävande. Och till på köpet hade han gift sig strax efter sina examina. Femtiofem år. Han var gammal, gammal och nästan

utsliten; för varje timme och vakt han sov eller arbetade bort, kom ålderdomen närmare, hotfullt och skrämmande. En gammal bitterhet som han kämpat emot sedan år tillbaka, överföll honom ånyo. De tunna läpparna under den silverstänkta mustaschen stramade till och de skarpa munvinklarna grävde djupare in sig i den bruna och torra hyn. Var det lönt att kämpa vidare? Om tio år hade han pensionsåldern inne, skulle han verkligen kunna avancera till skeppare under den tiden? Nej! I det mödosamma och nervslitande arbetet som underordnad skulle han näppeligen kunna hålla ut. Tio år. Redan nu var frivakterna alltför korta för honom. Timmarna nere i hytten flöt förbi hastigt och suddigt, han befann sig i så gott som medvetslöst tillstånd där han låg i sin koj. Det var för mycket, han hade behov av att koncentrera sig. Dubbelarbetet ute på däck och uppe på bryggan samt all nödvändig journalskrivning och räkenskapsföring frestade på. Icke kroppen, den höll nog ännu, men nerverna, hjärnan, vaksamheten. Det arbete som han utförde, var för yngre och friskare krafter. Femtiofem år. Det var på tiden att han fick egen båt. Hans hustru kunde fordra det. Genom oändlig sparsamhet hade han och hon lyckats lotsa fram familjen genom alla dessa år. Dubbelhushåll. Fanns det egentligen något mer fördyrande och mindre glädjesamt än att ett helt liv igenom ha säng och bord i två hem? Eller rättare sagt: två så kallade hem.

Sönerna var redan vuxna, de hade tagit sina examina de också. Den äldste var redan andre styrman. Om turen och oturen fortsatte som den hitintills hade

gjort, skulle han kanske vara skeppare före honom själv. Inte för att han avundades sonen dennes snabba framgång. Men genom honom gjorde tiden sig mera märkbart till känna. Ålderdomen steg närmare och kunde till slut inte visas på dörren längre genom några optimistiska framtidstankar. Leif skeppare på egen båt. Det skulle i så fall bli Grängesbergsbolaget: Norge—Belgien—Sydamerika. Den traden hade han själv gått i sin ungdom. Ja, även längre. På östra halvklotet också. Men nu var han dömd till denna kusttrafik med oljiga och nerrökta lasttrampar. Han var redan för gammal att byta. Och han måste också bevaka sin tur i rederiet. Kanske en dag i alla fall, om något år — —

Nej. Han visste att hans dag aldrig skulle komma. Han hade inte det sättet, han hade inte den *lättheten* som fordrades. Den till synes obesvärade hållningen gent emot ansvaret, förmågan att representera. Allt vad som ålåg honom i tjänsten, utförde han samvetsgrant och med sakkunskap. Men någon befattning i rederiet skulle han aldrig uppnå. Den vägen gick först genom högsta befälet, och hade icke hans egen eviga kärvhet fört honom fram till en beständig schism med den jovialiske och självsäkre man som hade den ställningen här ombord? För övrigt nådde inte herrarnas ögon hit ut, de såg inte en sådan detalj som den förste styrmannen utgjorde. Endast en slump hade fört honom till den plats som han ändå uppnått, den slumpen var hans målmedvetna hustru, hans barn. Förutom dessa hade han kanske ännu varit däcksarbetare. Nu när han stod böjd över sjökortet och ansträngde sina ögon att uppfatta dessa linjer, flög det genom hans hjärna: däcksarbetare! Hade det inte va-

rit bättre att han stannat i den ställningen? En matros, vilken som helst ombord på någon båt som befann sig här eller där. Hade han då någonsin behövt uppleva den tysta men alltid pågående striden om de bästa platserna och förnämsta båtarna? Han hade varit kvitt denna småaktiga kamp för äran, detta fridstörande kiv och avundsamma armbågande framåt. Om han förblivit matros, hade han då någonsin behövt tänka på morgondagen? Nej! Världen låg vid och öppen. Han hade helt enkelt packat sin kappsäck och givit sig av när han inte trivts i en båt. Och när pengarna till slut flugit sin kos, hade han lika enkelt mönstrat ombord i en annan. Han visste att även detta hade sina sidor. En romantik som var fattig och sliten men ändå så oändligt rik mot hans nuvarande långa och grå kamp. Kapstaden, Montreal och Shanghai — allesammans var de ungdomsstäder som han så väl kände till. De, liksom så mycket annat hade väl förändrat sig sedan han såg dem sist, men i själva namnen låg en klang av hans egen frihet bevarad. Och nu hade han ingen frihet, nu måste han sitta i befälsmässen och uppleva smäleken hur allt yngre krafter ryckte in — och passerade förbi honom. De försvann till andra båtar, till andra rederier och om några år mötte han dem som befälhavare; endast han själv blev efter och stod kvar i samma ställning som förste styrman vid femtifem års ålder — förste styrman och utan chans att bli någonting annat!

Det var bäst att bekänna för sig själv: han hade misslyckats! Och nederlaget blev dubbelt stort då han förmått kämpa sig fram halvvägs men sedan stannat

för att stå och stampa på samma fläck. Redan hade hans ögon blivit skumma, snart skulle även hans goda hörsel försvinna, därmed även precisionen i arbetet, ledarskapet. Han visste alltför väl hur lätt det gick att falla tillbaka, bli efter, förlora i det dagliga gatloppet då man inte lyckats att nå toppen riktigt ordentligt. Detta hårda och obarmhärtiga liv som han kämpat med i fyrti år nu. Det var där han inte hunnit med: den flygande farten, de växlande vyerna, bristen på koncentration, den vikande meningen om vad han gjorde och utförde. Brutaliteten och vardagens karga verklighet låg alltför nära, medan det uppnådda resultatet aldrig lät visa sig. Vad betydde tretusen ton koks egentligen? Vad betydde positionsbestämmelser och journalföring, vad betydde de alltid upprepade och oundvikliga grälen med manskapet, lotsarna, hamnserviserna, dockmästarna och alla de andra? Det var småsaker, silkestunna trådar i den väldiga väv som spändes i fraktfartens tjänst runt världens atlanter för jordens hushållning. Och detta var ändå det viktigaste av vad han hade att göra: journalerna och mätningarna. För övrigt splittrades hans dag bort på ett evigt enahanda, mekaniska men nödvändiga göromål som ständigt och stundligen måste utföras om man ville prestera ett gott sjömanskap. Och han gjorde det även ännu. Hans liv hade varit uppfyllt av sådant. Han visste sin plikt både mot sig själv och mot andra. Därhemma väntade hustrun. Det var hans stora dröm att även hon en gång skulle bli skepparfru. Kanske, kanske inte. Han själv hade sitt öde och sin natur att kämpa emot —

John hade fått kursen innan styrmannen gått in i karthyttan. Kompassnålens blå fingerspets låg och skälvde svagt i ljusskenet över den graderade skivan. Här strax akterut låg Kap da Roca och någonstans uppe bland de ödsliga bergen hade man stjälpit ut Portugals huvudstad. Sjön gick hög och kraftig nu i morgongryningen. Sikten hade blivit betydligt sämre då ljuset från den stigande dagen blandades med reflexerna av det grå och askfärgade vattnet. Horisonten var dunkel och obestämd och delvis skymdes den av en tjock och mjölkvit dimbank som sakta steg upp framför stäven. En lång stund låg samma iakttagelse och malde i matrosens hjärna: "Sjön har blivit gropigare nu och sikten är sämre". Han stöttade skutan försiktigt med en spak i taget. Någonstans långt akterut arbetade styrmaskinen med öppna och slutna ventiler som ett blint, mekaniskt redskap för hans impulser midskepps vid rodret.

Sikten är sämre!

De timmar man stod vid rodret blev all tankeverksamhet bedövd på något vis. Man kunde endast inrikta sig på en enda sak. Endast tänka några få och korta tankar och helt känna för ett enda: tjänsten ombord! De kalla och grå timmarna, vattnets oöverskådliga öken runtomkring, ensamheten och tystnaden blåste bort all obehörig självständighet och malde sönder alla drömmar. Iakttagelserna var så gott som alltid desamma och reflexionerna virvlade bort som torra löv. Ännu stod utkiken kvar därframme i bogen i lä bakom smärtingskärmen. Morgongryningens bittert kalla vind strök sin hand över vattnet.

John huttrade till där han stod vid rodret "— Det

börjar bli lite kyligt, nu skulle man sannerligen behöva något varmt i sig!" En lång stund efteråt dök samma tanke upp hos honom: "— Herregud vad en mugg hett kaffe och en pipa rök skulle smaka!" Och genast såg han gemenskapsskansen för sig med sina tio kojplatser och det stora, breda bordet mitt på durken. Och för ett ögonblick kände han skansens varma och tjocka luft strömma emot sig.

Det var alltså hans hem. Det var den plats han kunde kalla för sin. Ett privat område som han delade tillsammans med en handfull andra män. Helt plötsligt drog han samman läpparna i ett bittert grin som om han känt en besk och rostig smak i munnen. Hans hem! En smutsig och lortig manskapsskans. Nej, något hem var det minsann inte, utan endast en svart och trång råtthåla som man kröp ner i när man behövde äta och sova för att kunna hålla ut ännu ett slag. Trots detta längtade han ändå just nu dit ner. Det hade med en gång blivit så förbannat kallt och han kunde ju inte ens värma sig vid en pipa rök. Styrmannen hade det bättre i så fall. Om han ville, kunde han gå med snuggan fastlåst i mungipan under hela vakten. Styrmannen! Matrosen tänkte på den rökiga och larmande skansen. Där hade han sina böcker undanstuvade, sina sjökort och eländigt bristfälliga instrument. Detta var hans drömmar och önskningsmer än något annat för tillfället. Han läste så gott det gick under frivakterna, han räknade och gjorde de mätningar han kunde komma åt att göra. Långsamt och med möda försökte han tränga in i en värld som hitintills obarmhärtigt varit slutet för honom. Han måste sparka sönder de portar

som höll honom ute. Som matros kunde han inte fortsätta att slita i hela sitt liv. Bara han hade möjlighet att ta en examen, bara han kunde komma fram till ett styrmansjobb, då hade han de allra största möjligheter i världen att marschera vidare. Sin egen hytt, sin ordentliga frihet, en möjlighet att få läsa i lugn och ro när han ville och behagade. En chans att komma framåt!

Sjöhävningen blev starkare. Han kände skutan som ett levande väsen under sina fötter. Vattnet skvätte upp över relingen och då och då sprutade en saltgrå våg tvärs över den svarta däckslasten. John stirrade stint på kompassen som låg skyddad av nakterhusets tunna mässingsplåt. Därefter slöt han ögonen för en sekund. Det grå, och nu i morgonljuset svagt glänsande vattnet, pinade hans ögon. Han hade nu inte sett något annat nästan i hela sitt liv. Världen hade varit vidsträckt för honom men ändå så liten och sammankrympt mellan ett par fartygsrelingar. Vad hade han haft för nytta av det och vilka kunskaper hade det givit honom? Åren hade runnit bort som vatten mellan hans händer och han hade inte kunnat behålla någonting kvar för egen del. Endast lite böcker och några enkla instrument. Det han eftersträvat hade alltid glidit undan. Det hade blivit till drömmar och obestämda önskningar som han hade fört med sig som en skrymmande och onödig barlast var han än befunnit sig i smutsiga boardingshouses eller nerrökta manskapsskansar. Nu slogs han ändå för något bestämt, nu hade han åtminstone arbetat sig fram så långt att han kunnat uppställa ett mål som det var värt att sträva fram

emot. Om han bara inte var för gammal. Trettifem år. Trettifem år av slit och strävan, vilka just nu var mindre värda än intet för honom.

Hur hade han inte hunnit med att flacka jorden runt. Ett meningslöst kringirrande som endast efterlämnat flyktiga och obestämda minnen, brokiga detaljer som vårdslöst blandats med varandra som bitarna i ett kringkastat puzzle. Vatten hade han sett, massor av vatten, öknar och berg av vatten. Han hade överfarit dem och han hade pejlat deras djup vid alla kuster. Och han hade sett hamnar och städer. Han hade varit så gott som överallt och överallt hade han gått rolös och stirrat in i horisonten med sina grå ögon.

Och nu hade han tröttnat på allt detta. Nu ville han något annat, något mer. Styrmannen här på hans vakt, han avundades honom, han hade åtminstone kommit någonstans, han hade lyckats kravla sig upp ett par trappsteg. Han hade i tid ordnat och gjort allting klart för sig. Han hade ett hem att komma tillbaka till då han tröttnat på sjön — och styrmannen hade hustru och barn. Men han själv var blott en matros och för en sådan var dylika ting en oerhörd lyx: hustru, hem och barn. Skulle nu böckerna kunna hjälpa honom till något sådant, skulle den värld som varit förborgad för honom och vars betydelse han förut icke insett, kunna föra honom till det han ville uppnå: en mening och ett synbart resultat av all den möda som han strött omkring sig. Skulle siffror och ord verkligen kunna giva honom det han efterträdde? Och skulle han kunna spränga de portar som stängde honom ute från den verkliga världen, styrmännens och kaptenernas värld? Var inte det också en förvirrad dröm liksom alla and-

ra han gått och burit på och som fört honom bort från verkligheten, den hårda verklighet som man alltid måste vara beredd på att kämpa emot...

I samma ögonblick som koksen började rasa överbord, kände styrmannen intuitivt att en olycka hotade. Alla drömmar blåste bort ur hans medvetande. Han var återigen helt och fullt en sjöman som uteslutande tänkte på sin plikt. Ännu innan han hunnit rusa ut ur karthyttan, hade alltsammans redan skett. *s/s Annie* krängde djupt i sjön. Den extra uppsatta relingen av ribbor och järntrådsnät sopades bort under det oerhörda trycket och koksen rann ut över fartygssidan i en enda bred och svart fors. Styrmannens roderkommando hade John utfört ännu innan det blivit utsagt. Han visste själv vad som var att göra i en situation som denna. Alla grå funderingar smälte ner då hans vaksamhet och påpasslighet fordrades. Långsamt och försiktigt gick *s/s Annie* återigen över på rätt köl. Hon flöt högre och lättare på vattnet nu. Ända upp till bryggan kändes skälvingarna av ångmaskinens lugna och säkra gång.

Först då styrmannen tagit upp klockan för att kontrollera den exakta tidpunkten för haveriet, hade kapten hunnit sticka fötterna i tofflorna och komma upp på bryggan. Då fanns ingenting att göra. En olyckshändelse som denna kan ingen makt i världen förhindra. Man kan inte med sin kropp och sina blotta händer spärra vägen för tusen ton vatten och koks.

s/s Annie stävade vidare söderut efter Portugals kust. Hon hade lämnat en svart punkt akter om sig ute i Atlanten. En liten fläck som snart skulle utplånas av

de alltid svallande vågorna. Och de människor som ombord i den grå morgontimmen hängivit sig åt onödiga drömmar hade återigen helt och hållet blivit hennes lydiga tjänare —

S p a n s k t r a g e d i

LANGT FRAMPA NATTEN hände något fruktansvärt. I den plötsliga, dova tystnad som uppstod inne i lokalen, stirrade skräcken med vidöppna ögon över de smutsiga vinglasen. Allt blev kallt och vämjeligt och spritvärmens försvann som en grå dimma i morgongryningen. De föregående timmarnas bullrande glädje låg utströdd som vissna blommor bland den grågula sågspånen på kroggolvet fuktiga cement. Förut hade vi allesammans härinne varit vänner, en krets människor som förenats i starka band genom de drycker vi beställt fram och bjudit varandra på. Denna trygga känsla av samhörighet slets nu sönder och vi blev återigen ensamma individer som vaknade upp inför något oerhört som det inte stod i vår makt att förhindra.

Kvällen hade oväntat överfallit oss med regn och rusk. Vi hade en efter en övergivit den sörjiga och olustiga gatan och slunkit in på det kafé som låg närmast i vår väg. Här var det varmt och ljust, här fanns det människor som omedvetet fruktade och fasade för mörkret där utanför. Vi var också snart som en enda stor familj som pratade, skämtade och skrattade medan vi lät minuterna obeaktat rinna förbi och för alltid döljas bakom den gråblå tobaksröken. Utanför, på husfasaderna mitt över gatan, blinkade ljusreklamerna med röda varningssignaler genom den mörka och regndisiga kvällsluften. Och brådskande människor

skyndade i en jämn ström förbi de stora, kvadratiska glasrutorna. De gick med framåtböjda kroppar som om de med våld försökte stänga sig genom den hårda stormen. Då och då slogs kafédörren upp och en ny gäst steg in i lokalen. Han stannade genast innanför tröskeln och stampade vätan av sig medan han med flata handen strök bort regndropparna från huvudbonaden innan han hängde upp den på en av väggkrokarna. Varje ny gäst gjorde på precis samma sätt. Det verkade nästan som en överenskommen ceremoni.

Alla bord var redan upptagna. Gästerna satt tätt som klasar av svarta bär runt omkring dem. Men det fanns ändå alltid plats för den nykomne. Vi behövde ju bara flytta ihop oss lite och trycka armbågarna tätt intill sidorna, så var det genast gott om utrymme. Och våra olika röster surrade i ett, liksom frampressade ur en jättestor, babylonisk högtalare:

- Gracias, señor.
- Thank you, sir.
- Je vous remercie beaucoup, monsieur.
- Ich sage Ihnen meinen besten Dank.
- Gör ingenting, här är gott om plats.

Vi pratade obekymrat i munnen på varandra och försökte framgångsrikt göra oss förstådda med det underliga odefinierbara blandspråk som användes bland glada och obildade européer som ej hittat vägen till de franska salongerna.

Själv hade jag kommit ensam in på krogen. Jag var trött och modlös efter en dag av fåfängt sökande. Mina fötter kändes svullna och ömma efter de långa och resultatlösa promenaderna genom staden. Och jag besvärades dessutom av en pinande huvudvärk. Men det

kanske kom sig av att jag gått och halvsvultit under några dagar.

Till en början, då det ännu var gott om plats, satt jag ensam vid mitt bord. Och där jag satt, hade jag en god utsikt över lokalen. Den fete krogvärden slamrade ihärdigt med glas och brickor framme vid disken. Och rakt ovanför hans huvud, inklämd mellan anisettflaskor och vinbuteljer med färggranna etiketter, stod en bronserad gipsavgjutning av Kolumbus. Den store sjöfararen sträckte på sin långa och mycket utmärglade gestalt, liksom han på något vis ville skydda den lokal som bar hans namn. Och han log sitt outgrundliga och dunkla leende bland de dammiga flaskorna högt ovanför de larmande kroggästernas huvun, som om han stått framför drottning Isabella och redogjort för sin sagolika och fantastiska färd till Orinocos mynning.

Där jag satt, hade jag endast ett fattigt glas med billigt vin framför mig på bordet. Och jag var även till fullo nöjd med min ställning. Just nu hade jag, i skydd bakom vinet, ett givet tillfälle att sakta få denna bort medan mina frusna lemmar genomströmdes av en härlig värme. De gångna dygnens timmar och tusen otaliga intryck snurrade långsamt genom min hjärna. Jag såg hamnstadens utkanter med kilometerlånga traskvarter, ruckliga hus av billigt trä och korrugerad plåt som glänste likt opolerat silver i den tidiga tunna morgonsolen. Jag såg fattiga och hålögdade barn som tillsammans med magra hundar och smutsiga kattor genomsökte bakgårdarnas avskrädeshögar. Jag hade en otydlig förnimmelse av att jag slött drivit ut efter gator som sträckte sig som väldiga tunnlår tvärs

genom den larmande staden; mörka, överbyggda tunnlar som till slut mynnade ut nere vid hamnen där de regelbundet byggda husen övergick till långa, låga godsmagasin och där oöverskådliga upplag av tusen slags varor och förnödenheter förvarades under elefantgrå presenningar. Sent en kväll hade jag där bredvid upplagen blivit tilltalad av en polis. Det var en fet och godmodig karl. Hans runda, mjuka haka skulle ha liknat en ung flickas, om den inte varit blåsvart av skäggstubb. Jag lade särskilt märke till hans haka, därför att han tuggade tuggummi på ett ogenerat och gemytligt sätt. Det såg så konstigt ut. Tuggummi passar endast till amerikanarnas hårda och energiska käkben. I den högra behandskade handen höll han en kort batong av svart gummi, vilken han saktade piskade mot byxtyget, som पोste upp över hans långskaftade stövlar. Då han stannade framför mig under den glåmiga gatlyktan, gav han mig en underlig och oväntad fråga:

— Söker ni efter nattlogi?

Jag blev så förvånad över hans direkta sätt, att jag svarade utan omsvep:

— Ja, jag letar verkligen efter ett ställe där jag kan krypa in utan obehag.

Han nickade förstående med sitt klotrunda huvud och mumlade för sig själv: — Jag kunde förstå det! Därefter tillade han med höjd röst: — Titta in under presenningen där. Om ni samsas om utrymmet så finns det nog plats för en man till.

Han pekade likgiltigt med den svarta gummibatongen mot ett jättestort upplag. Då jag tackade honom för

den oväntade upplysningen, glimrade det muntert i hans bruna, kattrunda ögon:

— Ingenting att tala om. Jag hoppas att ni ska få sova gott där i natt!

Därefter vände han sig om och gick in mot staden. Under hela tiden han samtalat med mig, hade hans runda haka sakta malt upp och ner på ett hjärtligt och självbelåtet sätt. Och det var verkligen som polisen trodde. Han kände nog till den saken. Under pressningen fanns det gott om plats, trots att några logerare redan lagt sig till rätta där. Jag kröp försiktigt in mellan ett par stora packlärar och sov hårt och tungt ända till dess morgonkylan kom smygande över jorden och kramade till om lemmarna. Lite senare hade jag befunnit mig mitt i en flock landgångspermitterade skandinaver. Jag minns att vi drev härs och tvärs genom staden på jakt efter glömska från verkligheten. Därefter hade jag återigen varit ensam ett slag och gått rastlöst runt några hundratals kvarter utan någon som helst mening. Jag kände endast en slapp förvåning över människornas många bekymmer. Det är för det mesta så när man kommer objuden till en plats: man känner inte igen sig, man har svårt att förstå människornas brådska, man står likgiltig för deras problem och man kan inte på rätta sättet delta i deras glädje. Man befinner sig helt enkelt utanför sin tillfälliga omgivning. Man är främling, och man är för mycket upptagen av gagnlösa funderingar i egen sak.

Och nu satt jag här på *Café Colón* långt nere i dokkorna medan regnet duschade över asfalten och gat-smutsen därutånför. Allteftersom ruskvädret tilltog, packades lokalen av folk. Nu var jag inte längre en-

sam vid mitt bord. Jag hade sällskap med två prat-samma spanjorer som befann sig mitt inne i en lång och intressant diskussion om den tjurfäktning som skulle gå av stapeln på stadens Plaza de Toros nästkommande söndag. Och bredvid spanjoren satt en lång, senig och solbränd tysk som buttert stälpte i sig det ena glaset anisett efter det andra. Han var tredje-maskinist i en båt från Hamburg, fick jag veta senare. När han kom in på krogen, hade han sällskap med en av sina eldare; en neger med smala skuldror och långa armar där musklerna knöt sig som grova rep under det svarta och mattblanka skinnet. Negern var klädd i ett smutsigt dongeri som var nerfläckt av olja och rost. Då och då sade maskinisten några ord till sin eldare. Svartingen svarade med att nicka eller skaka på sitt stora huvud — och ibland blottade han de vita tänderna i ett sekundsnaabbt och hjärtligt leende. Spanjorerna, som diskuterade den kommande tjurfäktningen, var ivriga och högljudda. Deras röster skar genom larmet på ett sätt som tilldrog sig allmän uppmärksamhet. De som kände till saken eller var intresserade av den, lyssnade andlöst till de båda männens uttömmande karakteristik av fäktarnas och tjurarnas kvalifikationer. Den ene av debattörerna höll före att söndagens tillställning endast skulle bli en uppvisning för barn och kvinnor, då ej vare sig toreadorerna eller tjurarna var av högsta klass. Den andre spanjoren var av precis motsatt mening. Med både ord och gester och hela laddningar av facktermer försökte han överbevisa sin kamrat och få denne att inse vilken stjärna söndagens uppträdande huvudtoreador var på väg att bli. Männen i lokalen deltog med iver och intresse i

diskussionen. Endast tysken brydde sig inte mycket om vad som sades. Han bara nickade med sitt buttra ansikte mot negern och mig, lyfte sitt glas till munnen och svalde dess innehåll med en bitter grimas. Svaringen i det smutsiga dongerit besvarade den tysta skålen, därefter lutade han sig fram över bordet och sade något åt sin förman som jag inte kunde uppfatta. Denne svarade på ett vårdslöst och uppmuntrande sätt:

— Visst ska du ligga i och plugga, Jimmy. Bara man inte tappar sugen så kommer man till slut nånstans!

Negern blottade sina kritvita tänder i ett hjärtligt grin:

— Jag har gett mej tusan på att bli maskinist. En svarting e väl en lika god mekaniker som någon annan, eller hur mästare?

Tysken slog ut med sina breda händer. Hans ansikte var sammandraget i sur likgiltighet och rösten lät så egendomligt trött och resignerad:

— Det finns inget tvivel om den saken, Jimmy, du kommer nog att ta *försten* så sant som jag sitter här. Du kommer att gå framåt, Jimmy, och alla andra nigger med dej! Det vi vita har att göra är att slå samman våra påsar med er svartingar. Ni är dom enda som kan hindra japsen att översvämma jorden.

Eldaren skruvade sig besvärat på sin stol:

— Nej, mästare får inte skämta! Jag menar verkligen något med mina planer!

Maskinisten stirrade allvarligt med sina mörka ögon på den smutsige negern:

— Jag skämtar inte, Jimmy! Vem av eldarna ombord är det mer än du som åtminstone *försöker* lä-

sa på maskinisten? Ingen! Nej, dom har för många intressen, dom tillhör den vita rasen. Men ni negrer är på marsch framåt! Ni ger inte tappt inför svårigheterna. Du har fått låna mina böcker och jag har hjälpt dej att köra igenom en massa matematikuppgifter. Därför hoppas jag att du och dina kamrater inte glömmor bort såna karlar som mej, när gulingarna en gång kommer att möblera om i världen.

Vem som helst kunde höra det: tysken hade druckit rätt mycket; han kanske redan var för berusad att närmare tänka på det han sade till sin eldare. Det sorgsna uttrycket skuggade som en mörk fäll över hans magra, markerade ansikte. Han svepte i sig ännu en drink och vände sig därefter till mig; de många glasen anisett hade försatt alla hans tankar i ett våldsamt uppror:

— Är det inte så, va? Håller inte vi vita på att drunkna i det stinkande träsk som kallas för forntid? Vi har blivit sjuka och förgiftade av all vår beundrade och mångomskrivna historia. Varenda liten maktinnehavare i alla dom fördömda europeiska staterna är just nu en belåten mandarin som kategoriskt nekar att öppna sina ögon och se efter hur det håller på att gå ute i världen. De bara pekar bakåt på det som varit, de hänger sej fast vid traditionerna, vid imperieidéerna och det ärorika förflutna likt halvdränkta rättor som med nöd och näppe klamrat sej upp på en bröststump. De förmår ingenting, de nekar att se och göra nånting och de är främmande för det liv som just nu svallar fram över världen. Varför? Jo, därför att de inte är i stånd till en förnyelse, dom är för upptagna av det som redan är passerat och förbi, dom skramlar med svärd och hotar med kanoner

och mumlar hemlighetsfullt om kemiska preparat, när det enda vapen som just nu duger nånting till heter maskiner — om maskinerna bara blir använda på rätt sätt!

Maskinisten sluddrade lite. Utan att vänta på svar eller instämmande från mig, vände han sig direkt till sin eldare; han tycktes ha gripits av nån slags inspiration:

— Det är därför som ni svartingar kommer att segra över oss. Era assegajer och djävulska träskgift imponerar inte på moderna kulsprutor och den allra sista senapsgasen, men ni kommer att vinna genom er förbannade envishet att lära nånting, att försöka förstå det som är av värde i framtiden. Ni söker efter det som kommer att hålla och bli bestående; du till exempel, Jimmy, du vill läsa till maskinist! Det är rätt och riktigt, maskinerna kommer snart att segra i konkurrensen med de fördömda mordvapnen. Om du har papper och penna på dej, så ska jag ge dej ett par nya räkneuppgifter. Man kan bara lära sej förstå maskiner på rätt sätt om man trumfar matematik både natt och dag. Och när man kommit sig riktigt in i matematiken, ser man hur obetydligt och futtigt allt annat är!

Den senige, kraftfulle maskinisten tömde ännu ett glas och jag trodde att han var riktigt ordentligt berusad. Men då han började att diktera de matematiska problemen, förstod jag att han kunde tåla rätt mycket till. Negern hade tagit fram ett flottigt papper och en pennstump och skrev med ovan, brådskande hand allteftersom tysken långsamt och eftersinnande formulerade problemen. När han var färdig med sin diktamen, sade han:

— Läs nu upp vad du skrivit, Jimmy, så får jag höra om du har förstått mej ordentligt.

Negern stoppade ner pennstumpen i fickan, därefter sköt han fram papperet i ljuset för att kunna se bättre. Han läste sakta och lågmält igenom de anteckningar som han hade gjort:

”— Av två likformiga oljecisterner är den enas rymd 48,8 % mindre än den andras. Målningen av den större kostar 325 mark. Vad kostar målningen av den mindre? Rymskalan är lika med kuben och ytskalan är lika med kvadraten på längdskalan —”

Maskinisten drog ihop sitt mörka ansikte till en instämmande grimas:

— Det där har du fattat rätt. Låt mej nu höra hur det andra problemet lyder.

Eldaren böjde sig ner mot papperet på bordsskivan:

”— En ångare som brukar gå en viss sträcka med tio knops fart och därvid förbrukar hundra ton kol, höll under en resa under första fjärdedelen av denna väg farten något över tio knop och sedan lika mycket under tio knop. Kolförbrukningen på hela sträckan blev denna gång blott nittien ton. Nu skall du försöka beräkna farten, Jimmy. Kolförbrukningen per mil kan du anse som proportionell mot kvadraten på hastigheten.”

När negern slutat att läsa, småmyste maskinisten belåtet:

— Det är alldeles riktigt, Jimmy. Om du klarar av dom här uppgifterna, ska jag ge dej en hundralapp då du mönstrar ut från sjön för att skriva in dej i en skola —

Negern log sitt kritvita leende:

— Jag ska göra så gott jag kan, mästern!

Spanjorerna höll ännu på att diskutera den kommande söndagens tjurfäktning. Några av dem som suttit vid borden runtomkring, hade flyttat över sina glas till oss. Vid andra bord trissade man med små elfbenstärningar eller dunkade smutsiga kortlappar i de hårda träskivorna. Klingande fempesetasmynt bytte oupphörligt ägare och man svalde begärligt innehållet i de små vinglasen som krogvärdens sprang omkring med. Regnet och stormen tilltog allteftersom timmarna gled undan. De stora fönsterrutorna klirrade sakta under vindens tryck och de röda ljusreklamerna längs med den motsatta fasaden hade slocknat ut en efter en.

Inne i den kvava och rökiga lokalen steg stämningen så småningom mot kulmen. Vi var en enda homogen hop av dockarbetare, sjömän och lediga stadsmännskor. Och alla gick vi väl och bar en ängslan för ensamheten och mörkret inombords. Alla hade vi väl våra sorger och bekymmer, alla hade vi kanske våra dolda glädjejämnerna. Men nu vaggades våra sinnen i en enda gemensam rytm under vinets förlösande inflytande. Vi drack och skrattade, någon gnolade en visa för sig själv, vi diskuterade tjurfäktningar, statsproblem och matematiska uppgifter. Våra högljudda röster blandades med rasslet från elfbenstärningarna och de korta smälarna då kortlapparna kastades ut på borden. Den som för tillfället skrapade åt sig en vinst bjöd genast på en omgång över hela lokalen för att kvällens glädje ej skulle tryta. Och själv satt jag endast och njöt av värmen och det rofulla larmet. Jag lyssnade till allt och alla. Just nu kände jag att jag förstod mig själv, och jag kände att jag förstod männen runt omkring. De försökte glömma sitt gråa liv under några glädjerika

minuter medan natten och stormen sakta virade sitt dubbla dok runt staden. Och jag till och med förstod mina resultatlösa vandringar genom gatorna; jag hade sökt efter något nytt och obekant, en mening i livet som var värd att hålla fast vid, ett sätt att komma människorna nära och lära mig förstå de problem som de hade att brottas med —

Och till slut hade jag hamnat på denna lokal där Cristóbal Colón, den store sjöfararen, sträckte ut sin gängliga kropp högt över våra huvun och log sitt dunkla, outgrundliga leende. Ett leende som han fått till skänks av människorna. Alla de försiktiga, avundsjuka och härsklystna som han haft att besegra i sin okuvliga vilja att nå fram till något nytt och förut okänt.

Helt plötsligt hände någonting.

Ett bord störtade omkull och vinglasen som stått på dess skiva krossades med svaga klirranden mot det sågspånsbeströdda cementgolvet. Alla de hjärtliga och översvallande skratten dog bort och kröp in i vrårna. Samtliga vände vi oss för att se efter vad som inträffat. Just då rusade en man mot dörren och vi såg hur hans kamrat vid bordet sakta sjönk ihop och gled ner från stolen. Vi satt allesammans ett par sekunder ordlösa och bara stirrade medan en vämjelig ångest långsamt kröp genom våra lemmar. Det oväntade hade fjättrat oss i järn. Ingen av oss kom sig för att springa upp och ta fast mannen medan han ännu befann sig utanför på gatan. Det som hänt var för otroligt, ett smutsigt blodsdåd mitt ibland oss inne på denna lokal där glädjen och glömskan hade härskat under kvällen.

Först när det var för sent, sprang några av männen upp och rusade ut genom dörren. Men de återvände snart med oförrättat ärende. Under tiden hade några andra skyndat fram och lyft upp mannen som störtat omkull på golvet. Det rosslade hårt och tungt i djupet av hans lungor medan blodet sakta spred sig som en rostbrun blomma över bröstet på hans skjorta. Vi stod endast villrådiga och förvirrade och stirrade på den sårade. En av oss, en storgvuxen spanjor, fick en plötslig ingivelse. Han krängde av sig kavajen och slet upp sin vita skjorta som han hastigt rullade ihop till ett primitivt bandage.

Då ambulansen äntligen kom och vi vände oss ut mot gatan, märkte vi att regnet, som vi alla ursprungligen flytt undan för, ännu smattrade som häftig gevärseld mot asfalten därutanför. Men under tiden vi suttit vid våra glas och pratat hade natten omärkligt flutit förbi och det var återigen morgon med grått och kusligt ljus som strömmade in mot fönstren. En och annan försökte med nervösa och darrande händer rulla och tända en cigarrett. Vem av oss visste vad som hänt? Vem kunde redogöra för den saken? Ingen! Vi hade suttit här och diskuterat den kommande söndagens tjurfäktning och framtidens maskinella problem, vi hade förelagt varandra matematiska uppgifter och kastat elfenbenstärningarna över borden i hopp om att den omedelbara lyckan skulle komma och skänka oss en näve mynt. Vi hade sökt samhörighet och glömska på samma plats där det smutsiga och dolska hatet låg och lurade.

Ingen av männen var vid särskilt gott mod, men mest illa därän föreföll negern i det smutsiga donge-

rit. Han var askgrå i ansiktet av rädsla och såg ut att kämpa mot uppstötningar. En bottenlös skräck hade vältrat sig över honom och skakade hans maktlösa kropp. Den länge, senige maskinisten såg med kalla ögon på sin eldare, därefter sade han med buttert och överlägset lugn:

— Ingen fara, Jimmy! Så här uppför sej dom vita, dom bara slaktar ner varandra till kött när det yppar sej ett tillfälle —

Tysken hatade sin egen ras, som endast den kan göra som varit med under de fyra åren.

Därefter följde jag med maskinisten och negern ombord på deras fartyg.

Hamnen slog upp sin breda och rika famn mot oss; det var som att komma ur en smutsig källare ut på ett öppet och vidsträckt fält med spelande sol och färgrika blommor. Men solen sken inte och några blommor fanns det inte på kilometerlånga avstånd. Vi kände oss ändå befriade på något sätt. Det som passerat var överkligt och spöklikt. Åsynen av fartygen som låg och red för sina ankarkättingar ute på redden, doften av tjära och stenkol samt den friska, sydvästliga brisen som svepte in över hamnen med regn från Medelhavet, tvättade oss rena från nattens kusliga upplevelse. Jag följde med tysken ombord och satt en stund i hans hytt och pratade om likgiltiga saker. Till slut måste han gå till sitt arbete och jag blev lämnad ensam. En stund fördrev jag tiden med att bläddra i några facktidskrifter, sedan gick jag ut på däck och tittade på lastningsarbetet. Regnet strömmade fortfarande ner från den igenmulna himlen och männen som skötte

vinscharna, var klädda i gula oljerockar. Helt plötsligt överfölls jag av en oemotståndlig lust att gå i land och höra efter vad som hänt sedan vi lämnade krogen.

På trottoaren utanför lokalen där nattens händelser inträffat stod en svart klase av människor. De pratade alla ivrigt och hjälplöst i munnen på varandra såsom människor bruka göra då de är upprörda över något men vet att de själva befinner sig i säkerhet.

Och då var det någon som helt plötsligt skrek upphetsat och nervöst: "— Där är han ju, han står mitt ibland oss!"

Den som ropat trängde sig in i klungan och kastade sig våldsamt över en man och slog ner honom i gatan innan han hunnit göra försök att fly. Klungan runt omkring kom i häftig rörelse och de tillskyndande gendarmerna hade jämt arbete att föra mannen i säkerhet in på den lokal från vilken han flytt några timmar tidigare. Ännu innan den nervöse värden hunnit stänga och låsa dörrarna, hade en skock upprörda människor följt efter polisen. Luften uppfylldes av deras förskrämda och rädda röster. Några försökte tränga sig förbi gendarmerna och hota den infångade mannen med våld. Skräcken låg som en kupa av metall över dennes ansikte. Då flocken fortsatte att larma och skrika bakom honom, kröp han förskräckt ihop och mumlade några osammanhängande ord mellan tänderna: "— Han var en djävul mot mej, jag kunde inte tåla att se hans ögon —"

Några av männen som trängdes längst nere vid dörren hörde honom inte. De skrek upphetsat:

— Lämna ut honom — han ska ha sitt rättvisa straff.

Mannen kröp bara darrande samman och mumlade; hans röst var tunn som vatten:

— Jag kunde ingenting annat, jag måste tillbaka för att se hur det gått!

Och ett par gälla röster ropade i styrka av sin egen oförvitlighet:

— Blod mot blod.

— Jag kunde ingenting annat, mumlade den infångade igen.

Poliserna försökte tränga ut de upprörda människorna, men dessa satte sig till våldsamt motvärn:

— Vi ska trampa ner den djäveln till en stinkande smutshög i rännsten!

Den andre skakade ömkligt mellan de hårda och beskyddande polisävarna:

— Jag kunde ingenting annat, skrek han trotsigt, ni får göra vad ni vill med mej, men jag kunde ingenting annat —

Ute på gatan hade en väldig folkhop samlats som med nyfikna blickar stirrade in genom glasrutorna. Och när gendarmerna gjorde chock för att driva bort de människor som befann sig inne i lokalen, övergick dessa från passivt motstånd till öppet slagsmål. Stolar krossades och bord slogs omkull medan svordomar och anklagelser haglade genom luften. Först när en av gendarmerna drog upp sin revolver och sköt några skott mot taket, blev det lugnt och stilla. De av männen som ivrigast ropat på hämnd drog sig hastigt tillbaka ner mot dörren och resten av hopen följde långsamt och motvilligt efter. Snart var poliserna ensamma med den anhållne mannen. Denne hade under tumultet sjun-

kit ner på golvet. Han dolde ansiktet mellan sina händer och kroppen skakade som av våldsam, hejdlös gråt.

Gendarmerna lyfte upp honom på benen och gick ut genom en bakväg. Människomassan stod ännu kvar utanför de låsta dörrarna och stirrade in i den tomma och sönderslagna lokalen. Då jag vände mig om för att återigen gå ner till hamnen och träffa samman med den tyske maskinisten, såg jag att Kolumbusstatyetten ännu stod kvar på sin plats bland de dammiga vinflaskorna på Café Colón. Den store sjöfararen log fortfarande sitt dunkla och outgrundliga leende. Kunde han se hur rädsla och lumpen nyfikenhet lyste fram ur människornas ögon, kunde han se hur det gälla ropet på hämnd utgick från deras läppar? Sitt leende hade han fått till skänks av alla försiktiga, avundsjuka och härsklystna som han haft att besegra med sin okuvliga vilja att nå fram till något nytt och förut okänt. En gång hade han försökt spränga Europas trånga gränser för att visa vägen till en oberörd värld. Men ingenting hade ändrats och blivit annorlunda sedan dess. Människorna var desamma som förr. Ännu kunde de mörda, ännu kunde de se blod, ännu kunde de ropa på hämnd och hänsynslöst lyncha varandra. Och de grävde fortfarande ner sig i smuts och elände och var som blindade för livets skönhet och rikedom — ingen spanjor hade som han, Cristóbal Colón, sett soluppgången svänga sina väldiga ljusekrar över Orinocos mynning.

T i m e c h a r t e r

I.

SJÖN ÄNDRAR ständigt sitt utseende. När snöbyarna kommer rasande från nordnordväst är vattnet svart, hotfullt och ogenomträngligt för blicken. Och ibland slår det upp mot fartygets bog i långa, grå och olustiga dyningar liksom sjudande bly. De stunder då man står vid relingen och vilar ut ifrån arbetet, känner man en underlig, suggestiv längtan att ge sig av bort från alltsammans och försvinna in i något okänt och ödesdigert. Och ibland kommer sjöarna lättjefullt vältrande emot en. De har då en färg av klaraste grönt. Glasgrönt. Havsgroönt. Även då vi står sotiga och vilar ut vid relingarna, älskar vi att göra våra poetiska färgbestämningar. Ingen av oss säger att djupet därunder är grönt av plankton. Detta mikroskopiska liv som på sitt sätt är till för att tjäna människan. Vem tänker på att det utgör en viktig beståndsdel av valarnas föda, dessa stora havsdäggdjur som tusentals män ständigt är ute på jakt efter? Nej, vem vill grubbla över något dylikt? De lättjefullt gungande vågorna blir för oss alla i sådana stunder något underbart och sagolikt, till en flik av en sjöjungfrus långt utslagna hår —

Men vad är det därnere i djupet — och vad är det för en stark och oklar känsla inom oss själva — som ibland nästan oemotståndligt lockar oss att svinga över relingen och försvinna bort? Denna extatiska och

overkliga förnimmelse av att bara sjunka — sjunka djupt ner i en evig ro där det ej längre finns något mekaniskt slammer eller helvetisk hetta. Lusten att ge sig hän drar som en svindel över pannan och vi måste krama hårt med nävarna om något föremål för att få förnuftet tillbaka och inte omedelbart följa och ge efter för ingivelsen.

Och då skymningen kommer, kan vi alla som prövat de föregående timmarnas arbete, sitta nedanför ankarspelet och lyssna till något ohörbart inom oss själva, medan en ljum vind från akter svalkar våra svettiga ryggar. Det är en särskild stämning som är ett med solnedgången och den fullbordade dagssysslan: det järnskodda akterdäcket skakar jämnt och rytmiskt i takt med propellerslagen, styrmaskinen arbetar med öppna och slutna ventiler medan logglinan genomlöpes av lätta vibrationer av kölvattnets strömvirvlar: vi omslutes helt av den ro som kommer när allting är som vanligt. Solen, som sakta går ner under horisonten i väster, färgar vattnet mönjerött runt omkring oss; snart skall det första lätta mörkret komma och strö ut sin aska överallt, förvandlande det svaga färgskimret till något oöverskådligt grått och glanslöst.

Vi sitter alla tysta och röker vår tobak, försjunkna i en sällsam stämning av minnen och hågkomster. Allt det som är litet och lumpet hos oss har nu försvunnit och dött bort med arbetsvaktens meningslösa buller; utan att vi är medvetna om den saken, upplever vi där vi sitter hopkrupna på akterdäcket något högst ovanligt: en stund som är befriad från alla ytliga kroghistorier och allt smutsigt och ynkligt hat.

Och med knäna högt uppdragna under hakan börjar Sörensen att berätta om något. Han talar lågmält och sakta, som om orden icke var ämnade för oss. Vi får lyssna om vi vill eller inte medan den lätta skymningen för våra tankar bort till det som ligger var och en närmast.

II.

”— Den gången varade stormen länge, länge. Vi i skansen var uttröttade och leda på allt. Guanon rök som gulvit flygsand om fartyget. Den klibbade fast på våra nakna kroppar när vi stod över vaskpytsarna och tvättade oss rena efter vaktens slut. Den låg i breda drivor över maten som yngste jungmannen kom från byssan med. Vi åt guano, vi svettades guano och om nätterna drömde vi om det skyhöga guanoberget Santa Rosa, där utmärglade och förslavade indianer svetades över sina skovlar från tidigt på morgonen till sent om kvällen. Och nu förde vi denna guano med oss till Europa. Den förvandlades så småningom till våra dagars och natters mara. Vi blev sura, trötta och retliga. Medelhavet låg framför oss som en blå dröm. Om vi någon gång kom dit efter vår långa resa, skulle vi änteligen få ta ombord hederligt och ordentligt styckegods.

Men under tiden blev vi alla bleka och tärda. Det var som om guanon åt sig in under vårt skinn och tor-kade ut blodet. Våra ansikten var smutsigt gulvita som den last vi förde med oss över Atlanten. Och Sixten för sin del kunde inte låta bli att säga: ”— Om jag

hädanefter får något att bestämma över mig själv, så kommer jag aldrig att göra om den här resan!"

Sixten hade sitt eget underliga lynne. Ingen av oss andra vågade sig riktigt på honom. Inte ens båtsman eller äldsta matroserna gjorde gammal hävdvunnen skansrätt gällande i hans fall. Allt det arbete som ålåg honom, utförde han med precision och yrkesskicklighet. Men vad som därutöver var, behöll han fullständigt för sig själv. Vi hade redan hunnit göra ett par betydande resor tillsammans. Och då brukar man alltid under de långa frivakterna, när tystnaden och isoleringen blir alltför kvävande, berätta en liten del av sin egen historia. Ni känner till det där: alltid finns det något som man bär inom sig, som man vill berätta om och göra klart för sina kamrater. Sixten hade icke detta behov. I skansen, liksom uppe på däck, var han alltid mycket fåordig. Nere hos oss sysslade han ständigt med sitt eget; stoppade strumpor, lappade ihop blåbyxor eller skrev brev. Han kunde på ett egendomligt och sällsamt sätt dra upp en cirkel av tystnad omkring sig. Aldrig såg någon av oss att han tog i en kortlapp eller spelade ett enda parti schack. Det är ju så olika ombord i olika båtar. Ibland finns det bara kortoxar nere i skansen och ibland finns det bara de som har dille på att spela schack. Sixten gjorde ingetdera. Han gick där tyst och sluten mitt ibland oss. Och då han meddelade sig någon gång, var det alltid endast om allmänna och opersonliga saker. En av oss, en lång matros från Luleå, yttrade vid något tillfälle:

— Sixten kommer inte att stoppa länge till sjöss, han är inte gjord av det rätta virket.

En av hans egna vaktkamrater opponerade sig ge-

nast. Det var en liten senig bergensare med blå ögon och en kort ljus lugg som alltid föll ner i pannan. Han hade två fingrar borta på vänstra handen efter en olyckshändelse vid en ankarvinsch:

— Svensken, honom tar du aldrig där du sätter honom, han kan minsann mer om sjön än vad vi tror. Det är bara att han också kan konsten att tiga. En gång seglade jag ombord i en tysk —

Norrlänningen svarade med sin sjungande dialekt:

— Jag har inte kickat på honom som sjöman, men det är något annat, något som jag inte direkt kan förklara, som säger mej att han inte passar ombord i en skuta.

Men norrmannen tog Sixten i försvar så ivrigt som om han inte bara var hans egen landsman, utan till och med bergensare:

— Passar! Vem som helst passar väl till vad som helst, bara han själv vill! I den där tysken, som jag sa —

— Nej, han passar inte! Sixten är alldeles för vek. Även om han ifråga om kroppskrafter kan mäta sig med vem som helst av oss, så är det ändå något inom-bords som inte är all right. Det gör att han en dag kommer att lägga av alltsammans.

Bergensaren hade ingenting att säga, han ryckte endast likgiltigt på axlarna:

— Prat!

I samma ögonblick slamrade det till i trätrappan över oss. Vi tittade allesammans opp. Det var Sixten som kom med fruktsoppan. Då han ställde plåtflaskan på bordet framför oss, sade han i en likgiltig ton som om han ingenting hört eller förstått:

— Det blev en hel del saltvatten med i det här. En sjö bröt över då jag kom midskepps.

Ja — saltvatten var vi vana vid. Saltvatten, järn och rost; om detta fanns ingenting att säga.

Och dagarna gick som vanligt. Med hjälp av en ordentlig västlig körare lämnade vi Atlanten akter om oss och fick lä under Gibraltar för att fylla bunker-rummen med kol. Den fördömda guanon satt oss ända upp i halsen, men med en flaska vin eller två skulle man väl kunna skölja ner den och återigen känna sig som en ordentlig människa. Men mer än efter vin och landbesök, längtade vi efter den första mäklarebåten. Ni känner till det där så väl. Mäklarrepresentanten kommer alltid som en befriare. Har han möjligen brev eller tidningar med sig hemifrån? Eller har han inte? Ingen vill egentligen låtsas om det, men alltifrån det ögonblick kroken gått i botten, kikar varje man i smyg in mot land. Och bland alla småbåtar som flackar fram och tillbaks på redde, känner man genast igen den man helst vill se. Jag tror att det är lika för alla, trots att ingen bryr sig om att tala om saken: endast mäklaren kan vara säker att bli hjälpt ombord av de tjänstvilligaste händer som finns att få.

Snart nog kom posten ut till oss här vid Gibraltar. Var och en av oss fick väl ta emot ett brev eller en tidningspacke av styrmannen vid midskepps. Men Sixten blev utan. Ingen kunde undgå att lägga märke till det faktum att just han blev utan. Ty han tog emot denna svåra besvikelse efter många månaders väntan med samma tysta och oberörda lugn som allt annat — gott eller ont — som mötte honom. Om det varit någon

annan än Sixten, skulle vi helt säkert ha skämtat med honom och pinat honom med frågor varför inte kärestan skrev. Sedan kanske vi också försökt släta över glycket och försökt trösta honom på vårt eget klumpiga sätt. Men Sixten stod helt utanför vår krets. Han behöll allt vad han kände för sig själv och *vi* kunde inte skänka honom något. Varken förödmjukelse eller upprättelse. Han tillhörde en annan klass av människor, en klass som vi var helt främmande för.

Och efter Gibraltar blev vi insatta i timechartertrafik. Vi lossade och lastade oss från hamn till hamn runt hela europeiska kusten. Ni vet vad dessa korta och ryckiga resor vill säga i ett affärsbolags tjänst. Sjövakterna hinner knappast sättas till förrän man fäller kroken inne på en redd: arbetstiden blir längre och besvärligare, hamnbesöken kommer för tätt och hyran räcker knappast till det nödvändigaste. Vi kanske ej heller var oss själva under denna tid. Den långa atlantresan hade tagit på vårt lynne och de nu ofta återkommande landgångstillfällena gjorde att vi helt slog över. Ni vet, det beror inte på spriten som så många människor vill göra gällande, närmast är det väl en slags frihetsglädje lik den straffångens känner då han släpps ut till sol och värme och märker att det finns andra människor, friare och lyckligare än dem han en längre tid umgåtts med innanför murarna.

Och vi begagnade oss helt av vår frihet. Varje kväll då vi hade tillfälle till det, lämnade vi fartyget för att gå i land "och se oss omkring". Endast Sixten stannade kvar ombord. Det var inget ovanligt, han hade aldrig visat någon vilja att deltaga i våra nöjen. Men även vi, trots vår kortsynthet och grova outvecklade

känsla för nyanser, borde ha märkt att han nu under våra korta resor från hamn till hamn på ett annat — och mera påtagligt sätt än förr började glida bort från oss andra. Hur han blev en främling, en åskådare som inte alls tycktes ha med det mekaniska livet ombord att göra. Först efteråt tänkte vi på detta, först sedan det otroliga hade hänt, lade vi ihop alla detaljer vi kände och försökte bygga upp ett händelseförlopp. Där i Gibraltar, efter den långa atlantresan från Sydamerikas guanoklippor, var Sixten den ende som fick lämna midskepps utan att mottaga någon post. Ni vet alla hur det känns, man har gått i veckor och månader och längtat efter att få höra något från dem som står en närmast — de flesta vill inte låtsas om den saken och många har sedan flera år tillbaka inga förbindelser med hemlandet; men hur det är, när posten kommer ombord väntar var och en att få en hälsning och ett synligt bevis på att han är hågkommen, att det är någon mening med allt slit och släp. Vi kanske inte vill erkänna det öppet, men vi är alla beroende av att inte vara ensamma i världen, utan någon som tänker på en och vill ens välgång.

Endast Sixten slöt sig inom sig själv, okänslig för alla närmanden från vår sida. Han var blott en kamrat i arbetet, en människa som fullgjorde sin plikt ombord på skutan. Det enda vi egentligen visste om honom var att han föraktade och hatade människoslaveriet på Sydamerikas guanoklippor. Den dan då det sipprade ut bland besättningen att vi snart återigen skulle göra en resa ner till Santa Rosa, blev Sixten upphetsad och sade:

— Aldrig i livet kommer jag att följa med ner till det där dynghelvetet igen!

Det var en av de sällsynta gånger han blottade sina känslor för oss andra.

Och Sixten fick inget brev i hamn.

Sjelva fångades vi av landpermissionernas olika möjligheter till frihet och tänkte inte så mycket på vare sig det ena eller andra. Men under hela den tid som vi gick i timecharter för fruktbolagets räkning, upprepades i varje hamn det som en gång skett i Gibraltar. Vem som helst av oss andra skulle kanske ha svurit ett slag och sedan gått i land för att ta sig ett ordentligt rus och därmed kväva förtretligheten. Men detta gjorde icke Sixten. Han slöt sig endast mer och mer inom sig själv. Han var en värld utanför oss. Och vi — vi drev bara gycklande och blinda förbi på jakt efter det som vi trodde vara nöje och jordisk berusning: den fullkomliga glömskan. Ingen av oss förmådde hejda sig ett ögonblick och förstå att ett livsöde höll på att fullbordas i vår omedelbara närhet.

Och en natt under pågående resa mönstrade Sixten ut från fartyget. Lika tyst som han gått mitt ibland oss, lika tyst lämnade han vår krets. Han saknades inte förrän åttavakten skulle ut på däck. Den som kom ner för att purra ut fann kojen tom och orörd. Ingen av oss hade lagt märke till något ovanligt, men alla förstod vi genast vad som skett. Efter sista rortörnen på hundvakten hade Sixten aldrig gått ner i skansen utan stannat uppe på poopen och rökt några cigarretter i lugn och ro, för att sedan till slut ta det avgörande språnget. Den morgonen nedanför Balearerna var kall

och grå. Med blottade huvuden stod vi i en huttrande hop framför kaptenen som mumlade en kort bön mellan sina frusna och tunna läppar.

Och naturligtvis talade vi sedan mycket om den händelsen nere i skansen: — Sixten skulle aldrig ha blivit sjöman, han var för vek till det. Han var av en annan klass än vi och han skulle aldrig ha kunnat lära sig att leva vårt liv som vi lever det. Men sitt yrke kunde han, och det är inte alla man kan säga det om. — Och någon sade:

— Nu slipper Sixten göra en ny resa till guanobergen, det kanske var det lyckligaste för honom!

Så satt vi alla nere i skansen och talade om den som nyss befunnit sig mitt ibland oss. Ni vet alla hur svårt det är att finna ord som ger mening åt det oförklarliga, att leta upp motiv till en handling som man själv står alldeles främmande för.

Vi tog återigen in bunkerkol i Gibraltar för den långa resan till Sydamerika. Det enda vi visste och det enda vi fick veta var att Sixten lämnat vår krets, att han tyst och oförmodat mönstrat ut från fartyget under pågående resa. Och den nye mannen som kom i stället var ingen förbehållsam främling — han var en av oss redan efter den första dagen ombord!"

Sjön ändrar ständigt sitt utseende. Nyss låg solnedgångsljuset som en gata av blod över vattenvidderna och nu sveper mörkret sina vingar tätt omkring oss. Akterut lyser skumränderna i kölvattnets snabbt utplånade strömvirvlar. Skrovet darrar lätt för propellerns jämna och rytmiska arbete. Natten har kommit och kanske någon av oss huttrar till inför något svart

och okänt. Sörensens ord ringer i våra öron. Alla har vi stått vid relingen och stirrat ner i det förbirusande vattnet medan vi genomilats av en hemlig lust att ikläda oss havets väldiga mantel.

V i n t e r v a n d r i n g

I.

UTAN TVIVEL var det mitt fel. Varför skulle just jag ta ärtsbacken och gå in till skepparen i salongen och visa honom vad för slags föda vi i skansen akterut fick till middag? Ja, det var mitt fel. Jag vet ju ändå från förr att han aldrig tar några som helst hänsyn till klagomål. Och varför ska han göra det här uppe, där det går så mycket ledigt folk i land? Från gubbens synpunkt sett fanns det bara en sak att göra: att avskeda! Han måste ju ändå hålla på sin värdighet inför allt och alla: redare, steward och vanligt manskap. När jag kom inrusande till honom med ärtsbacken i nypan, förstod jag genast att det inte skulle löna sig att framställa några anspråk. Han har ett egendomligt sätt att ändra hållning inför något oväntat. Ansiktet stelnar hastigt till som blev det framhugget ur sten, huden spänns ut över de breda kindkotorna och hakan blir tvär och kantig som en knytnäve medan de grå pupilerna långsamt kryper tillsammans, blicken smalnar och sticker vasst och giftigt som ett kattdjurs ögon ute i starkt solsken. Jag minns honom så från en natt på bryggan utanför Maas' mynning, då sjön bröt kraftigt över och strömmen tog oss med på drift. Vi fruktade för kusten och vi hade ännu inte fått pejling på fyrskippet. Stormen svepte och svängde över hela nordostkvadranten och lovertssidans brädgång hade redan

hunnit bräckas sönder för en ordentlig körare. Det var en vanlig natt, man upplever den ofta: några timmar i vaken spänning medan man inte vet hur utgången skall bli. Men vad jag lade märke till då, var skepparen och hans sätt att växa inför faran. Till vardags har han en lite för tung kropp och hans ansikte är runt och vinrött. En goddagspilt, van att bli bortfjäsad av stewarden och låta styrmännen göra undan grovarbetet. Men den natten utanför Maas, då skutan nästan skeppade in mer vatten än vad hon tålde vid, visade gubben ändå att han lärt gott sjömanskap och att salongsvanorna hastigt och lustigt fick blåsa all världens väg, när det verkligen gällde allvar. Jag hade rortörn de timmarna under den natten, och sen dess har jag fått mycket respekt för hans kunnande.

Nu när jag kom med de stenhårda ärterna på emalj-tallriken och såg hans stela ansikte och smala ögon-springor, anade jag ögonblickligen hur alltsammans skulle avlöpa. Men jag kunde ändå inte vända tillbaka, ty därnere i manskapsmässen hade jag slagit näven i bordet och sagt så allesammans hört det:

— För tusan, nu går det i alla fall för långt. Ingen ordentlig, ätbar mat en enda gång i veckan. Jag ska fan i mej gå midskepps å lära dom spisordning ombord på svenska fartyg —

Någon sade lugnande:

— De kommer i alla fall inte å hjälpa.

Och jag:

— Men sanningen ska fram för en gångs skull, även om jag så åker över landgången på kuppen!

Därefter tog jag tallriken och rusade uppför skans-trappan. När jag kom in i salongen och fick se skep-

parens hastigt stela ansikte framför mig, visste jag att jag inte skulle förmå att inverka på honom. Men med den svordom jag hade bakom mig, kunde jag inte heller vända tillbaka med oförrättat ärende till skansen. Om jag kompromissade, skulle jag mötas av kamraternas försmädliga, retfulla miner och menande blickar. Det fanns några bland dem, sävliga-lugna-beräkande, som styvt höll på den gemensamma aktionen. Alla personliga, desperata försök ryckte de endast ironiskt på axlarna åt. Först när en sak ordentligt genomdiskuterats i manskapsskansen, framfördes den till befälet genom ett par av de äldsta matroserna. Och dessa valde också alltid en lämplig tidpunkt för sina klagomål, så att skepparen helt enkelt måste lyssna. Så var det med dem!

Och nu stod jag där i salongen med min ärttallrik. I sista ögonblicket ryckte jag upp mig inför skepparens kalla stenansikte. Herregud, tänkte jag, om några få år är jag kanske själv uppe i hans klass. Han är ju ingen högre varelse, utan bara en människa med examina och tillfällig makt. Om några år har jag med all säkerhet ett styrmansbrev på fickan. Om man misslyckas en gång, så finns det i alla fall fler tillfällen. Man är inte död, man kan komma igen. Somliga startar med pengar och läroverksexamen och andra är utan båda dessa saker. Men det är ju inte det viktigaste. Huvudsaken är att vi är människor bägge två. Och en gång i framtiden kanske vi träffas under helt andra förhållanden. Nu gäller det bara en tallrik ärtsoppa. För helvetets hundar, man har väl någon slags rätt trots att man bor i manskapsskansen, och man ska väl våga säga ifrån fast man för tillfället är i Stock-

holm där det finns gott om folk i land. Hur konstigt det än låter, måste man ha ordentligt med mat då också för att kunna stå ut med jobbet. Och de här ärterna är minst av allt någon föda för karlar, som ska arbeta tungt. Bäst av allt vore om de först maldes genom en stenkross.

Det sista hade jag visst sagt högt:

— Kapten, dom här ärterna kan ingen människa äta. Det fordras minst en slägga för att krossa dem!

Han visade mig en utomordentlig ära, han hade till och med råd att vara lite spydig, när han svarade:

— Om det är så att Bengtsson *tuggar ärtsoppa*, ska jag rekommendera Bengtsson en sak: håll inne på nästa månadshyra, så kan Bengtsson besöka en tandläkare. *Jag själv* har spisat ärtsoppa till middag och *jag* befinner mig utomordentligt väl efter måltiden!

Hans ansikte var rött och lugnt. Kinderna hängde neråt i små feta påsar och de fylliga läpparna drogs ett ögonblick i sär och blottade de tobaksbruna tänderna i ett snabbt leende. Han måste ju skratta åt sin egen kvickhet, ty det är så sällan man kan bestå sig någon munterhet ombord på ett fartyg.

Men jag stod med ärttallriken lamt framsträckt likt en tiggare, vilken ber om en allmosa; och jag hade verkligen mod att svara trots att jag kunde vara viss om resultatet:

— Det där känner jag till. Finns det ett enda befäl i hela handelsflottan som erkänt sin stewards oduglighet? Jag skulle tro att kaptens och vår ärtsoppa inte kokats i samma gryta. Och vad det gäller fläsket så har väl resterna skrapats ihop från officersmässen.

Kapten kan själv se på klumparna. Jag skulle tro att dom inte precis är något vidare aptitliga.

Men han ville inte se. Nu reste han sig, nu röt han, ty nu ville han visa vem det var som hade makten:

— Ut med er, karl! Om ni inte accepterar förhållandena ombord, kan ni få era papper och försvinna. Det är *en* sak som jag inte tål och det är att ha bråkmakare ombord på mitt fartyg. Där har ni dörren, marsch!

Han har visst en gång i tiden varit officer vid flottan.

Kamraterna rådde mig att stanna kvar ombord. Stanna kvar och tåga. Men samtidigt sade de:

— Du kunde ha väntat till något lägligare tillfälle, då hade vi naturligtvis gjort gemensam sak!

Ja, det är riktigt! Stockholm är inte den plats där man kan säga vad man vill, här går det alldeles för många sysslösa. Jag visste det. Men jag var också så innerligt trött på all denna försiktighet som omsorgsfullt väger chanserna för och emot. När man gått för länge och kört in sig i vardag och vana, revolterar man helt oförmodat inför den minsta småsak. Och nu utgör kosthållet det nästan alltid aktuella tvistefröt ombord på ett fartyg. *Vi* ser på våra rättigheter och stewarden tänker endast på den order han har från skeppare och redare: att spara och spara till varje pris. Och oftast kan de inte sitt yrke, de som går ut som kockar till sjöss. Hotellköken, restaurangerna och de stora turistbåtarna ser naturligtvis till att de förvärvar de skickligaste krafterna, de som ingenting kan få nöja sig med en sysselsättning ombord på en smutsig

lasttramp. Därför blir det också som det blir med maten åt manskapet. De brister i kunnandet som går att skyla över i officersmässen genom att trolla med lite läckerheter i fråga om kallskuret, korv-skinka-sylta, blottas obarmhärtigt akterut, alldenstund dessa delikatesser inte får förekomma där. Detta kan synas som bagateller som ej är värda någon uppmärksamhet. Men man hinner tänka på så mycket när man driver omkring sysslös. Och hur det är, under långa resor med tungt arbete och otjänlig föda, skapar just sådana bagateller en irriterad, obehaglig stämning ombord. Maten utgör en del av manskapets lön, därför vill man också äta ordentligt. Vad vet nu de flesta vad det vill säga att lida ut hundvakternas långa timmar med regn och storm och genomträngande väta. Man är själv medveten om att man till det yttersta gör sitt bästa, ja, man kanske till vardags utför sådana saker som tusentals människor skulle betvivla att de under några som helst förhållanden går att utföra. Man lever ett liv, som knappast är värt att kallas för liv. Ensamt, ödsligt och trist. Ursprungligen har man kanske haft ett mål att kämpa för, men alla levande intressen skalas så småningom bort under vardagens vana. Hela ens uppmärksamhet inriktar sig efter hand på de kroppsliga funktionerna och de enkla, omedelbara upplevelsorna. Maten, arbetet och sömnen. Man går frivilligt med på att leva så under långa tider; det är ett enkelt, fattigt liv, men det har blivit en vana, man kan nästan inte tänka sig något annat. Till dess man vägrar. Vägrar helt oförmodat. Man packar sin säck, kastar upp den på skuldrorna och går över landgången.

Och sedan efteråt —

Man ångrar sig, man förbannar sin häftighet. Men då är det redan försent!

Ja, man förbannar sin häftighet och har ofta lust att slå sig själv på truten.

Sedan man lämnat kajen bakom sig, har man god tid att tänka igenom situationen. Dagarna är långa, oändliga. Och nätterna sedan! Man vandrar utan mål. Till en början räcker pengarna, men därefter? Och även om man har pengar på fickan, så hänger sysslösheten tungt som en mara över ens skuldror. Vad ska man ta sig till, vad ska man göra: Sjömanshemmets läsrum, kaféet, gatorna. Det är dessa tre saker som står en till buds. Kaffet smakar inte, man har druckit för många koppar redan, det blir sött ochäckligt. Och här inne på lokalen är det också en sådan otrevlig stank. Lukt av svett, blöta kläder och kvava pilsnerångor. Utanför de höga, smutsiga fönstren faller snön lätt och mjukt. Människorna skyndar brådskande förbi med hakorna ingrävda bakom de uppfällda rockkragarna. De har bråttom, mycket bråttom. Och det finns något oerhört betydelsefullt bakom deras iver: de har ett mål, en fast punkt i tillvaron som det är värt att nå fram till. Pilsnerångorna! Jag får kväljningar av dem, det är något gammalt fel med magen som gör sig gällande: en gång för längesedan drack jag förgiftat öl. Nu tål jag inte en gång lukten. Jag måste upp och ut ett tag, det är ju ändå så likgiltigt, det ena eller andra. Kylan verkar förresten riktigt välgörande. Kaféidkerskan hade också ett så ruskigt ansikte, rött, stort och runt med lösa, feta kindpåsar; hennes ansikte påminde faktiskt om gubben Nordins.

Och hon skrattade också på samma sätt som han, ett snabbt, betydelsefullt leende. De flickor som är tvungna att arbeta under hennes kommando har det nog inte så bra. — Men varför tänker jag på det — på sådana bagateller? Nu är jag ute på gatan. Snön kyler. Jag går häftigt så svetten rinner i strömmar under skjortan, men samtidigt fryser jag gruvligt. Och trottoarernas snömodd förvandlas långsamt till vattenslask som sakta tränger in genom skobottnarna. Vart ska jag gå? Till sjömanshemmet eller förmedlingen? Nej, det finns redan ett par hundra man före mig på upp-ropet. Läsa en söndertummad tidning, spela schack? Och man kanske också kan träffa någon bekant som det går att prata bort ett par timmar med. Eller ska jag gå in på ett kafé igen? Nej, det dröjer inte så värst länge innan jag är glad för varje kopparöre. Kaffe, det har jag druckit för mycket i dag. Och pilsner tål inte magen vid, jag får kasta upp ögonblickligen.

II.

Timmarna är som evigheter, men dagarna går fort. Man är liksom en sovande, vilken plötsligt vaknar upp och ser sig nyfiket omkring. Man genomlider varje minut som ett inferno, men överraskas av att ett par veckor, en månad runnit undan utan att man har ett bestämt minne av det i sitt medvetande. Arbetslöshet. Man går mitt uppe i verkligheten, omströmmas av den, men likväl sover man och plågas av en ohygglig mar-dröm som kommer kroppen att kasta sig av och an på sitt läger: man står i en gathörna, omgiven av bråds-kande människor och larmande trafik, och vaknar helt

oförmodat. Ens nervliv träder i funktion, man ser och hör och förnimmer med alla sina sinnen. Den nyss för-gångna månadens lidanden är utplånade och glömda som en obehaglig och skenbar upplevelse under natten. Så dumt, tänker man, varför står du här och hänger, varför gör du ingenting, varför blir du inte ett med massan? Alla ens föregående, fåfänga försök att er-hålla ett arbete existerar inte, man misstänker sig själv plötsligt för att inte ha hört efter riktigt på all-var. Naturligtvis. Jag har under en tid varit utsatt för ett misstag. *Alla människor behövs om alla ska kunna få bröd.* Man rycker upp sig, tar sig själv bokstavligt i kragen och säger allvarligt: — Nej, min gosse, du är minst av allt ett sådant lyckligt undantag från regeln. Alla måste arbeta i samhället. Alla utan undantag!

Och man kastar sig genast ut i människoströmmen som flyter förbi på trottoaren. Naturligtvis ska jag ha tag i ett arbete. Det finns ju så oerhört många möjlig-heter. Det är helt enkelt märkvärdigt att jag inte redan blivit häktad och med tvång satts till att utföra något nyttigt. Ty överallt arbetas det ju, överallt möter jag ivriga, upphetsade människor. Inåt gränderna går det förstås några lushundar och driver, men dem är det väl omöjligt att få någon fason på. Här är en stad som är i full och febril verksamhet. Här byggs det, här grävs det, här lastas båtar och här kör automobiler fram och tillbaka. Allt detta kan också jag utföra. Jag har både byggt och grävt. Jag har varit med om att lasta båtar och jag har också lärt att köra automobil. Så underligt. Även jag kan arbeta, även jag har lärt mig lite av varje, även jag har varit nyttig i det stora maskineriet en gång i tiden. Helt plötsligt får man en

nästan obetvinglig lust att gå fram till någon och säga: — Nej, kamrat, nu är det min tur, jag har slöat tillräckligt länge, en hel månad har gått utan att jag gjort ett skapande grand, nu ska jag ta vid här medan du går hem och vilar dej ett tag. Jag ser på dina ögon att du är riktigt ordentligt trött!

Man har orden på tungan, man driver gata upp och gata ner för att få tillfälle att säga just denna sak. Ens händer värker och handflatornas valkar blir mjuka och ömma allt eftersom skinnet lossnar från dem. Man längtar efter att få ta i riktigt ordentligt. Men det tillfället kommer aldrig. Jag möter nog människor som har trötta, utvakade ögon; människor som har behov av vila och lång sömn. Men jag törs inte antasta någon av dem och erbjuda dem mina tjänster. Denne skulle kanske uppfatta det som en oförskämdhet, en förolämpning. I så fall hade han sina skäl: jag är just nu inte riktigt lämpligt klädd och dessutom kanske en aning skäggig. Sedan förra veckan har jag nämligen inte haft tillgång till någon rakkniv. Den jag ägde låg endast och tog upp utrymme i kavajfickan, så jag sålde den för en krona. För övrigt kanske det snart är modernt med helskägg. Arbete! Jag måste ha ett arbete, jag får inte gå sysslolös! Undrar just hur ett helskägg skulle ta sig ut mot en kornblå overall?

Människor talar så ofta om kroppsliga umbäranden. Men kyla, hunger och trötthet betyder intet mot den inre nöd som kommer med fattigdomen. Man är överflödlig, man är ett vågskum, man är en suspekt individ. Man hinner tänka länge och grundligt på allt. Man hinner genomgå varje situation med förfärande nog-

grannhet. Så till exempel har jag under den sista månaden stått tusentals gånger på tröskeln till skepparens salong med ärttallriken framsträckt mot honom. Jag ångrar mig inte! Nej, varför ska just jag och mina kamrater krypa därför att vi råkat bli födda på fel sida av den ekonomiska barriären i samhället? Nej, jag tänker inte krypa, ännu har jag inte tiggat någon om hjälp. Men vad betyder den yttre nöden mot den inre ödslighet som ingen kan utfylla eller befria mig ifrån? Så länge man har sitt arbete, lever man mitt uppe i det, man är fjärran från alla tvehågsna frågor och spörsmål. Man behöver så ytterst litet för att glömma och döva: några timmars bullrande glädje. Kroppen är redan trött, det enda man orkar tänka på, är att även i morgon är det en dag med arbete: man behöver sitt antal timmar av djup, drömlös sömn för att kunna möta det kommande med friska krafter. *Nu* är det något helt annat. Tusentals detaljer, betydelselösa småsaker inetsar sig i ens medvetande och tvingar en att gå till botten med de problem som man förut ej uppmärksammat. Till exempel en blick. En förbipasserande människa kan skänka mig en blick av förakt eller medlidande. Den går som ett spjutsting rakt genom kroppen på mig. Jag stannar mitt på gatan och står och darrar av vanmäktig ilska. Jag knyter nävarna och kör dem djupt ner i kavajfickorna: har det nu gått så långt med mig att människorna genast uppmärksammar mitt elände? Ser jag ut som en slusk: orakad, hålkindad och illa klädd? Eller är det magen, min mage, som oroar dem genom sina hotfulla morrningar, *kan-ske dom rent av kan se hur tomma tarmarna är*. Kan-ske jag inte får vara som jag vill, har jag inte rät-

tighet att klä mig som jag tycker? Om det inte är efter sista modet, så är det med all säkerhet en modell som kommer att bli nästa säsongs stora nyhet: knäiga byxor och fransiga kavajärmar. Ja, nästa säsongs stora nyhet! Nästa säsong, eller nästa vinter kanske alla människor är arbetslösa — eller sitter i fängelse för förskingring eller stöld — sådant går lätt nu för tiden då alla de ekonomiska gränserna är flytande.

En människas blick.

Flera timmar efteråt kan jag minnas den. Det strömmar som eld genom mig. Jag blir het och febrig över hela kroppen av skam. Jag känner mig som om jag piskats med nässlor. Och strax därpå måste jag i smyg spegla mig i ett av de stora skyltfönstren. Vad får jag se: en trasig och hängig figur med insjunket bröst och sneda axlar. Fy fan, så långt har det redan gått med dej, gamle kamrat. Och alltsammans berodde på en tallrik soppa som var dåligt kokt. Ärtsoppa och klumpar av fläsk. Herregud så löjligt. Om jag nu hade en tallrik soppa, varm, kraftig och mättande, vad jag skulle äta!

Och om jag hade en säng, en mjuk säng. Jag är så förbannat trött. Och alla människor tittar på mig. Alla — alla. Och inför varenda polis jag möter rätar jag på mig, blir jag stel som om jag hade kört en eldgaffel genom ryggraden. Med blickarna ur sina feta, slöa ögon ser de rakt igenom en. Jag får ibland en sådan brottslig lust att gå fram och puffa dem i magen. Men ännu hellre vill jag springa min väg så fort som skosulorna håller. Ty det är ju i alla fall belagt med straff att vara utan arbete. Emellertid gör jag

ingenting av detta. Jag knyter samman händerna i kavajfickorna och går lugnt och stadigt förbi alla människor som stirrar på mig. Jag är en luffare som tål vid lite uppmärksamhet mitt uppe i denna brådsakande värld. Vi erlägger ingen skatt, vi har ingen egentlig rättighet att gå på gator, som är alla andra människors gemensamma egendom. Till något nöje ska vi väl ändå vara. Låt oss alltså bli uttittade!

Man hinner gå mycket, man hinner se mycket. Och under långa stunder glömmar man bort både sig själv och verkligheten.

Hela Stockholm är som en öken i snö och rykande storm. Endast gamla stan är som ett hem för oss. Ett fattigt hem med sval och vänlig värme. I dess trånga gränder finner man trygghet och lugn. Det ligger som ett övergivet och sammansjunket torp i ett öde landskap; genom dess dörrar har varje vilsen vandrare rättighet att träda in. Där är det inte kallt och blåsigt på samma sätt som i den övriga staden. De täta husraderna sätter sig till motvärn och grändernas smala brunnar leder in stormen i många kanaler och förtar därmed mycket av dess kraft. Här finns det inga nyfikna människor. Och poliskonstaplarna går en likgiltigt förbi: de känner igen konturerna på varje hopkrupen varelse på långt håll. De vet till fullo vad var och en går för. Själva är de ute på större jakt. Några hemlösa satar mer eller mindre intresserar dem inte nämnvärt.

Men det är kallt. Svidande kallt. Stormen sopar fram i breda skynken och över Strömmen hänger snötjockan som en vit, genomtränglig bomullsgardin i luften. I

det djupa mörkret nedanför Norrbro kryper några nakna bronsgestalter ihop, som ville även de skydda sina blottade kroppar för den hårda kylan.

Hundar och depression.

Alla människor som arbetar med oförtruten iver, talar om depression. När man går så här och driver, gör man sina lustiga iakttagelser. Varifrån har alla muntra, pigga foxterrier kommit i ett enda slag? Det är som om alla andra hundraser uppslukats av jorden. Den sorgsna taxen, den buttra bulldoggen och alla små frysande lyxdjur: dvärgpinschern, pudeln och pekingsesern. Endast foxteriern återfinner man överallt. Finns det här ett samband mellan depressionen och vinterkylan? Är det för den skull som människorna vill omge sig med dessa glada djur som alltid är på ett muntert, aktivt humör? Verkligheten är kylan nu och vardagen är hunger. Snötjockan står vit som en ogenomtränglig vägg över Strömmens svarta vatten, parkernas bronsgestalter kryper huttrande samman i den råa vinterluften och kring Frälsningsarméns sopp-grytor skockar sig hundratals hungriga vandrare.

Endast i gamla stan återfinner man en relativ värme, ett relativt lugn och skydd. Gamla stan är som ett hem, ett fattigt torp i storstadens ödemark. Ett torp som övergivits av alla idoga, lyckliga människor. Men vi finns där, vi alla tusentals arbetslösa.

III.

Små problem, små handlingar, små tankar. Vem kan utföra något stort och helt? Våra dagar är bräddade med allt det som är litet och meningslöst.

Vad vet den om nya kängor som aldrig plågats av gamla? Fotbeklädningen utgör nu mitt största problem. Har jag någon natt haft ett så lyckligt tillfälle att jag kunnat torka mina skor och strumpor på ett värmelement, dröjer det ändock inte många timmar ute på gatan, förrän jag känner decembers snövatten tränga upp med sin iskyla i mina ben. Skorna är alldeles söndertrampade och strumporna utgör en enda serie av hål. Dessutom är jag i yttersta behov av ett par kalsonger. Det kanske låter löjligt, ett par kalsonger. Men för mig är ett sådant plagg just nu av vitalt intresse. Framför varenda triksåffär kan jag stå i långa stunder och stirra med slött begär på de i skyltfönstren framlagda underkläderna. Ibland tänker jag inte på något särskilt, står där bara och stirrar meningslöst. Men ibland upplever jag kläderna så intensivt det någonsin kan vara möjligt. Jag känner hur de olika plaggen lent och behagligt omsluter mina lemmar, hur ypperliga är de inte och vilken utomordentlig välsignelse de bringar: ett effektivt skydd mot yttervärldens kyla.

För att jag inte ska känna hur vinden blåser upp, har jag vid vristerna knutit samman byxbenen med ett par snören. De första dagarna hjälpte detta alldeles förträffligt. När jag inte längre kände kylan, gick jag långa stunder och inbillade mig att jag faktiskt hade ett par kalsonger. Men till slut dunstade även den illusionen bort. Herregud! Jag är ung, jag är stor och kraftig och jag har varit med om lite av varje som skulle komma många att blekna, ändå måste jag nästan ge tappt för ett par fattiga kalsongers skull. Ett är det jag inte kan förstå, hur alla gamla gubbar som stryker omkring härnere i gränderna kan klara sig

fram genom vinterns gråa dagar. Jag iakttaget dem, jag talar med dem, men de är buttra och förteguna. De går sina egna vägar i ensamhet. Hur är det möjligt att de kan stå ut: deras ben är svaga och deras ryggar är gamla och krokiga. De har samma helvete att slåss emot som jag, men de håller ut ändå, de ger inte upp. Ska inte jag kunna trotsa fattigdomens tryck. Måste jag tigga, är jag tvungen till det? För ett par kalsongers skull! Nej! Decemberrättens kyla ska sakta få stiga upp genom mina ben, och jag skall till slut störta framstupa här på gatan till allmän förargelse —

IV.

— Vad heter ni?

— Henning Bengtsson.

— Har ni prästbetyg?

— Ja, prästbetyg, sjöfartsbok, arbetsbetyg, friskintyg, färgsinnesintyg, och arbetsförmedlingskort! Jag har allt, allt. Jag kan drunkna i paper, men något arbete finns det i alla fall inte till övers för mig.

Jag blir hetsig. Diakonissan drar sig försiktigt tillbaka några steg och stirrar förskräckt på mig. Jag vet, det är svälten som gör det, man förlorar ibland besinningen. Och så är det första gången jag tigger. Församlingssystemen samlar mod genom sina uppspårade ögon:

— Vad är det ni vill då, något arbete kan ni tyvärr inte få här!

— Nej, jag vet, jag vet —

Diakonissan stirrar mig stint i ögonen som om hon fruktade för ett attentat. Jag blir svettig i handflator-

na av nervositet. Något sådant som det här har jag aldrig varit med om förr. Plötsligt böjer jag mig framåt och viskar lågt, jag skäms för min egen röst:

— Jag behöver att par kalsonger, syster.

Jag hade väntat att hon skulle småle hånfullt åt mig, men hon ser mig bara allvarligt in i ögonen:

— Är det ingenting annat som fattas er?

Jag minns plötsligt alla mörka nätter, alla svarta gränder, alla resultatlösa vandringar. Jag kan inte låta bli att vara bitter:

— Jo, för all del, det är mycket som fattas mig, ett lantställe, en racerbåt och just nu har jag en strålände lust att fara till Kairo. Här uppe är det nämligen så förbannat kallt!

Men hon avväpnar mig. Hennes stilla ironi skjuter vassa nålar in i min hjärna. Jag känner mig så klumpig. Var ska jag göra av händerna, dom är smutsiga och översållade av ärr.

Hennes varma röst ringer i mina öron:

— Men nu var det först och främst kalsongerna ni behövde, och så kanske en kopp kaffe, eller hur?

Mitt svar är blekt och menlöst:

— Ja tack, syster!

Kaffe och kalsonger.

Jag går ifrån församlingssystemet med ett paket under armen... fy tusan Bengtsson, så långt har det gått nu: i dag har du tigt för första gången, snart så stjal du och en vacker dag står du färdig med yxan i hand framför någon darrande och förskräckt gubbe.

Hahahahaha — och jag som skulle gå till tandläkaren för min nästa månadshyra. Jag, matros Henning

Bengtsson, som drömde om att få läsa på styrman till nästa höst, jag går här med ett par kalsonger under armen och en kopp kaffe inombords; kaffe och kalsonger som jag tiggat mig till av en förskrämd diakonissa.

Och är det mitt fel? Ja! Nej! Se här mina två kraftiga armar, tag dem, bruka dem, sätt in dem i ett förnuftigt sammanhang. Även jag, även mina två armar tillhör världsordningen; även vi har rätt att kräva en plats för oss i tillvarons oändliga, överskådliga kedja. Tonnage läggs upp överallt, eller man skiftar flagg för att få billigare manskap och lättare skatter. Svenska båtar gå under finska, kinesiska och portugisiska färger. Allt för att allt ska bli billigare. Snart behöver inte människorna några varor längre, ty alla människor går arbetslösa. Och de arbetslösa har ej mynt att kasta ut i fraktfartens tjänst. Fartygen behövs ej, låt dem rosta ner; varorna behövs ej heller, låt dem ruttna och förspillas till ingen nytta; människan är ett onödigt ting; låt allt stoppa och stå stilla, låt allt på ett vanmäktigt sätt sjunka in i kölden, döden, tystnaden; låt oss alla försvinna.

Men nej! — alla vill inte försvinna. Världen och människorna lever sitt vackra, rika liv oss förutan. Vi är vrakade åt sidan, kastade bort som bosch och blånor: arbetslösa. I går läste jag i en undanslängd tidning: femtusensexhundra arbetslösa i Stockholm. Femtusensexhundra som klagat på sin ärtsoppa och uppnått samma resultat som jag. Och under tiden byggs världen upp och människorna brådskar förbi. Men hur länge till?

Snöstormen sveper in över staden från Bottenhavet. Gränderna ligger och huttrar i kylan, de är tomma och övergivna. Alla som kan skyndar hastigt hem till sitt, till middagen, radion eller kortspelet. Spårvagnar och bussar bullrar ivrigt fram, fullastade med trötta, ivriga människor. Från affischpelarna flaggar kvällstidningarnas löpsedlar ut. Våra frusna budbärare. Med svarta, höga typer skriker de ut nöden och nöjet som väntar oss alla: några timmars förströelse eller evighetens ro!

Och jag har börjat att tigga: kaffe och kalsonger. Min väg till den fåfänga förödmjukelsens port, min och femtusensexhundra människors gemensamma vintervandring. För oss finns det inget mål, ingen mening. Och räddar sig individen ur detta helvete, så vet han ändå att hans seger sker på bekostnad av de tusental som går under. Jag minns diakonissan, hennes trötta, allvarliga ansikte; hur mycken uppgivelse och förbittring har inte hon varit vittne till, hur många klagovisor har inte spelats i hennes öron! Och så kom även jag dit med mina fattiga bekymmer. Ändock har jag en medveten, ärlig strävan. Herregud — om jag fick ställa mig här mitt på torget och ropa ut över människornas huvun, jag skulle då hålla auktion på mig själv:

— Vem köper ett par unga armar, vem köper frisk, prima arbetskraft?

Men jag får inte, jag kan inte; det är illojal konkurrens: det är en medveten vilja att förstöra nöjet för en hel del folk. Förargelseväckande beteende, och sådant medför polis och fängelse!

Nej, staden får inte störas, staden får inte rubbas i sin trygga ro, staden måste ha lugn och ljus för att kunna växa sig stor och blomstra rikt och ändamålsenligt. Jag har ju mina många minnen att falla tillbaka på: en gång stod jag på tröskeln till skepparns salong med en tallrik ärtsoppa i nypan — nej, jag ångrar inte min handling, jag visste redan då vad resultatet skulle bli —!

Och jag går långsamt in i grändernas kyla med mitt paket under armen. Det är första gången jag tiggat. Första gången. I gränderna är det lugnt och stilla. Lyktorna blommar där som vita liljor och husen ruvar girigt över sina svarta hemligheter. Ja, jag vandrar långsamt in i grändernas tystnad, mitt öde är ett med tusentals andra människors —

"Vintergatan" — 32

F o r d f ä s t i P o l e n

I.

HELT NYLIGEN fanns här endast en lös och sandig strand över vilken dyningarna svallade och drog. Och ovanför låg en by, smutsig, grå och förfallen, där det levde en handfull människor. Fattiga fiskare som tog sin bärgning ur det oroligt slungande havet. Här var då en plats där allt var lugnt och stilla. Endast de hårda höststormarna sopade fram utefter bukten; en båt slogs sönder och ett arbetslag män drogs med ner i djupet. Det var den risk man löpte och var obarmhärtigt medveten om. Änkor och sörjande mödrar vandrade den leriga vägen till bykyrkan för att tända ett ljus framför madonnans fötter och låta prästen ikläda sig sin skrud och mumla en mässa för de dödas själar.

Och de ödsliga vintrarna rasade ner över platsen med rykande snöstormar och meterhöga drivor som begravde de grå och låga husen i sina kyliga famntag. Barrskogen reste sig som en svart och ogenomtränglig mur vilken skilde fiskarbyn från den övriga världen. Här var man ensam om allt: om vinterkvällarnas djupa mörker, om strider och vedermödor, om glädjens flyktiga timmar i rusets famn.

Och somrarna hade sin fattiga fågring med ljungblommor, flammande röda strandtistlar och stormslitet vide som ödmjukt klängde utefter marken. Man levde lugnt och omedvetet här i skydd av tusenåriga tradi-

tioner. Man slogs och kämpade, man förlorade och vann. Det var en hård och karg natur som red till storms och det var mot denna man stred för livet. En ort i världen med några dussin människor, en plats som man seglade obekymrad förbi. En öde strand och några förfallna stugor som samlat sig i en grå ring runt omkring kyrkan och värdshuset. Kyrkan hade sin stämning och andakt, en skygg fruktan för döden vilade under de mörka valven; — och den beska saften av bergdruvor som mognat i skuggan, det billigaste vinet som fanns att få från Galizien, tömde man om lördagskvällarna vid de fläckade träborden på värdshuset. Man rörde sig inom en trång cirkel av arbete och slitna nöjen. Man kände sin värld och visste vad man hade att fordra. Fisket i havsbukten, faran och den plötsliga döden; festernas uppsluppna danser och det beska bergsvinet från Galizien som rann likt eld genom blodet under några timmar av lycklig glömska.

Under tiden hände något fruktansvärt i en värld som låg hundratals mil bortom byn. Här fortsatte man att sjunga med sina grova röster, här arbetade man. Havet gav en fattig del av sin oändliga rikedom. Stormarnas styrka och sjöns oemotståndliga kraft var det enda man räknade med på allvar. Och ännu hade ingen människa kunnat tämja stormen, ännu hade ingen kunnat betvinga havet. — Men varje arbetsfri lördagskväll diskuterade man vid värdshusborden vad som tilldrog sig därute, någonstans i det okända. Och unga män togs bort ifrån byn för att slåss för något, för att försvara en del av det land de bodde i. Somliga av dem stannade för alltid kvar därborta, andra återkom för att

berätta om allt det hemska som hände på andra sidan av de mörka skogarna. Men ändå tänkte ingen på att verkningarna av dessa avlägsna händelser skulle sträcka sig ända hit till denna ödsliga kust och helt och hållet stöpa om livet i nya former. Då hette platsen Gdingen — nu heter den Gdynia. Det är inte blott namnet som undergått en förändring. Hela den forna, fatiga fiskarbyn har fått en helt annan karaktär och betydelse. Den har stigit fram ur det obemärkta, vuxit upp på den ödsliga kustremsan och blivit en lastageplats dit alla nationers fartyg församlas. En ort från vilken nytt liv strömmar ut.

Förr levde endast ett utblottat fiskarfolk här. Männen kämpade mot elementen, deras trossar slets sönder av strömmar och vindar, deras båtar gick i kvav och själva kunde de finna sin död i det upprörda havet. Stugorna var fulla av svält på den tiden. Nöden såg in genom fönstren till de efterlämnade. Kvinnorna och de små svartögda barnen var nära vänner till de långa och brödlösa dagarna. För en stund sökte de sin tröst i kyrkans fann. Sedan grep de sig åter an med den tunga och mödosamma verkligheten. Den svåra kampen som stod från dag till dag. Livet kanske var kargt och slitet, men man levde ändock nära tillsammans, man kände varandra och tryggades av gemensamhetens varma känsla. Vävstolarna dunkade och slog, tygerna hade sina mönster och färger som ärvts från generationerna som gått före. Och man hade djuren att passa: de få, magra kreaturen skulle ha sin regelbundna skötsel. Svartbrokiga svin bökade med sina långa trynen efter föda i den sandiga jorden. Då det inte fanns fisk, gav svinen åtminstone sovel till det svarta

brödet. Och barnen skar ut kyrkor och madonnabilder ur den gula bärnstenen som de givmilda och obarmhärtiga vågorna kastade upp på stranden. Om turen var god kunde man få några zloty för en sådan sak inne i Danzig. En kyrka, en madonnabild; man levde nära jorden, nära havet, och man hade sin fasta förtröstan på det som en gång skulle komma.

Nu har en annan tid brutit in.

Den forna byn har slukats upp av en miljonstad som är under uppbyggande. Nya människor har strömmat till från alla håll. Förmögna och bottenrika människor i vars förmåga det står att skapa oanade möjligheter; — men även människor med två tomma händer och säcktrisor om kroppen som köper sig fram genom tillvaron under tusen lidanden. En ny stad vid havet: krogar har kommit till, hus har byggts, gator anlagts och linjeraka kajer kliver djärvt ut i vattnet. Den forna, fasta samhörighetskänslan har sprängts sönder inför det hårda trycket av en ny tid.

En stad blir till och gamla existensformer går under.

Hela tillvaron har blivit fattigare än någonsin. Man känner varandra inte så väl som förr. Man är inte grannar och vänner längre på samma sätt som då de gemensamma intressena svetsade alla tillsamman. Man deltar inte i varandras bekymmer och glädje. Det lilla bykollektivet har splittrats och slungats tillbaka i en för längesedan gången tid. Allt har blivit större, mäktigare, mera oroligt och jäsande än förr. Tiden har fört både mycket gott och mycket ont med sig. Tar man alltsammans och kastar det i vågskålen för att väga utvecklingens värde, torde ingen säga vad utsla-

get månne bli. Men som det nu har gått, ser den ursprungliga befolkningen så underligt främmande ut i den plötsligt omdanade byn. Mitt i all hets och förvirring bevarar den något av sin lugna och trygga omedelbarhet. Även om några har en slant för dagen, finns det ändock hos dem inget av de nya affärsmännens flotta säkerhet; och de fattiga liknar inte på något sätt de tiggare och utblottade lycksökare som strömmat till från alla håll. Klerker, konsuler och affärsmän; arbetare, poliser och tiggare: ifrån alla dessa skiljer sig det gamla byfolket. Man känner igen dem på deras fasta och bronsbruna ansikten, på deras lugna och hårda blickar. Ingen av dem är utstyrd i dyrbara pälsar eller granna uniformer i likhet med den talrikt representerade militären; men ingen av dem är heller höljd i lump och säcktrasor som de tiggare som i stora hopar vandrat hit från olika delar av landet.

II.

Och här utspelas nu händelser som förr aldrig skulle kunnat inträffa på denna plats.

Det var mitt under vintern och överallt vid hamnen forcerades lastningsarbetet. Kolkranarna arbetade dygnet runt i ljuset från bländande acetylsolar. Trettisju fartyg låg ute på redde och väntade på zinkmalm, på kol och järn. Kölden var utomordentligt svår under denna tid. Poliserna gick på patrull i fotsida, svarta pälsar. Endast deras breda och blåfrusna ansikten skymtade fram mellan de uppslagna kragarna. Och om nätterna flammade överallt nattvakternas öppna eldar ute på de nakna stenkajerna. I den frostiga luften för-

brändes kolet med ett mjukt oljerött sken. Flammorna kastade en underlig och nervös belysning över tågsätens mörka godsvagnar, de svarta båtskroven och markens smutsiga och nersolkade snö. Alla gick vi och fruktade för att frysa inne i denna hamn. Stormen svepte ner mot kusten från nordnordväst och pressade in den drivande havsisen i buktens mynning. För varje dag närmade sig dess böljande front under ett ständigt spel av tusentals klockor. Om mornarna, i den tidigaste gryningen, var trettisju skeppare uppe på bryggan för att med tuben för ögonen avpatrullera den disiga och hotfullt mörkblå östersjöhorisonten. Varje timme som gick betydde att isen kom närmare. Vi var alla medvetna om den saken. Befälet midskepps, vi i skansarna och de ivriga polska stuveriarbetarna på kajen. Dessa forcerade också arbetet under högtryck. Men vad hjälpte den saken? Om tio fartyg kunde utklaras från hamn på eftermiddagen, så fanns tio nya som väntade på samma plats dagen därefter. En ny hamn och utskeppningsort växer inte upp under lättjefulla och dåsiga timmar. Och isen närmade sig allt mer och mer. Om utfarten redan var blockerad, skulle vi då få bli liggande här en månad, kanske två i väntan på öppet vatten? Den frågan intresserade oss alla i högsta grad. Vi hade hört berättas av kamrater som vi mött, att sådant hade inträffat förr. Hamnen hade vuxit upp för fort och kunde inte på långa vägar lämna den service som var kutym på andra platser. Vi hade redan legat ute på redde i fyra dygn i väntan på en plats vid kajen under kolkranarna. "Bara vi blir förhalade så är det färdigt på ett litet kick!", sade någon av oss som hade varit i Gdynia förut: "Dom tömmer ut

hela järnvägsvagnar ombord på en gång. Det är precis samma helvetes liv som under de engelska sprutorna. Dom bara bär sej åt på ett annat sätt. När kolet kommer störtande, tror man att hela botten ska slås ut ur skrovet. Och så arbetar dom ju om nätterna också, så det är omöjligt att sova” Och han som varit i Gdynia förut, tillade när ingen av oss andra sa någonting: ”Men med tiden vänjer man sig vid allting, jag tror att inte en gång helvetet blir så farligt, bara man hinner att orientera sig —”

Under tiden firade vi våra frikvällar på liknande sätt som vi brukade i andra hamnar. Staden var inte så imponerande stor och märklig ännu. Men vi drev i alla fall runt på gatorna i de centrala delarna och hemsökte även utkanterna. Vi såg det som var värt att se. De grå, omålade boningshusen, de redan ytterst förfallna ladugårdarna, skötbåtarnas massiva skrov; de nya affärshusens och lagerlokalernas moderna, rätvinkliga arkitektur, upplagsplatserna, godsmagasinerna, allt det vanliga som finns i alla hamnar, det som man kan få se utifrån utan att komma i närmare beröring med. Och vi hemsökte även huvudgatans krogar. Där serverades en frän och smutsig vodka i solkiga glas. Alla drack vi vodka. Den bittra och fuktiga kylan höll människornas kroppar fångna i ett strängt grepp. Det enda som kunde värma upp våra nerisade strupar var några glas av den illaluktande drycken. Där på krogen kom det in högmodiga militärer med släpande värjor och slog sig ner vid sidan av buttra bönder. Där stod det smutsiga stuveriarbetare vid disken och söp jämsides med karska tulltjänstemän. Sprit och kyla här-

skade över staden. Ibland om kvällarna kunde man i utkanterna se svartögda jordarbetare ragla omkring, iklädda tunga fårskinnspälsar och höga stövlar. Ofta hände det att de snavade och föll framstupa i någon snödriva. Och om ingen kom och ruskade upp dem, så somnade de där med ansiktet djupt nerborrat i den kyliga bädden. En gång hade dessa män kanske endast varit vana vid det beska bergsvinet från Galizien. Den nya tiden hade satt vodkaglasen i deras händer. Det var nu också så förbannat lätt att glömma alla svarta bekymmer, då man svalt några droppar av en dryck som genast började brinna som eld i kroppen.

Och inne på de smutsiga krogarna höll en ständig skara av larmande sjömän till.

I hamnen låg det fartyg från många olika nationer, och språken som surrade mellan huvudgatans branta fasader var lika skiftande som de ansikten som dök upp i den frostiga nattluften. Det var karga och tråkiga fester som begicks i denna smutsiga hamnstad. Och efteråt, när en ny grå dag långsamt drog upp vid horisonten, kände vi väl allesammans hur äcklet och ledan spred sig som en svart farsot i vårt blod. Men arbetet, kylan, den långa isoleringen: Östersjön vintertid är helvetet i en ny inkarnation; det våta helvetet, köldhelvetet, isens och stormens helvete. Det är en många gånger omvittnad sak som även vi var väl medvetna om. Och litet stinkande vodka på en hamnkrog är kanske inte sämre än champagne på en lyxrestaurang. Man tömmer några glas. Strupen sväljer begärligt. Man glömmar helt hastigt alla gamla murkna oförrätter. Världen blir helt plötsligt som förvandlad

runt omkring en. Livet är kanske ändå värt att levas, trots all ruttenhet som driver genom luften. Kamraterna är kamrater. Har man inte upptäckt den saken förr så gör man det nu när man står med vodkaglasat i näven. Man har många gemensamma minnen; man har arbetat tillsammans, man har slagits tillsammans, någon gång har man levat som ett svin när glädjen blivit för långvarig, och ibland har man suttit vid varandras sida på sjömanskyrkans hårda bänkar och lyssnat till sångerna och psalmerna. Ja, kamraterna är kamrater. Vi står ju här och hänger över samma disk i en gudsförgäten avkrok av världen. Vodkan och värmen förenar oss. Därutanför dörren står mörkret och kylan som en svart vägg bakom vilken nattens hela frostiga ensamhet gömmer sig. Men här inne på krogen är det varmt, ljust och trivsamt. Någon sjunger en sentimental slagdänga. Det är inte så många som förstår orden i visan, kanske inte fler än de som sitter vid sångarens bord. En okänd röst som dyker upp ur ett folkhav och tvingar oss att lyssna några sekunder. Och någon spärrar ut sina smutsiga fingrar över ett stränginstrument. För musiken finns det inga språkgränser som ställer sig hindrande i vägen. De surrande tonerna för oss samman för ett ögonblick i en enda stor gemensamhet. Lokalen simmar i ljus och värme. Det smutsiga och eländiga försvinner. Lumporna existerar inte längre. Vardagen skjutes undan i ett avlägset fjärran. Världens nöd har upphört att vara till. Endast vi är, endast denna lilla lokal och de människor som larmar innanför dess väggar. Och när någon fått för mycket, går han ut och ställer sig en stund mot norra gaveln. Alla gör vi ett sådant besök.

Stormen går iskall genom mörkret och kastar hastigt en driva snö över våra ryggar. Det vatten vi lämnar ifrån oss, fryser genast till is. En smutsig, gul och sjuklig is som hänger i långa tappar på den nerfläckade och förorenade fasaden.

Men även de längsta kvällar tar slut. I bredd vandrar vi trottoarerna utför, ner mot hamnen. Vi sjunger, det är något dumt och meningslöst. Men på något vis måste vi visa världen vårt trots, hävda oss mot kylan och tillfälligtvis skjuta bort det skamsna ögonblick som kommer då ruset börjar förflyktigas. Blåfrusna poliser går med stadiga steg mitt i gatan. Det förefaller som om de ständigt var beredda på ett attentat, ett överfall. Vid hamnen rasslar arbetet utan uppehåll som vanligt. Koleldarna längst ute på kajkanterna lyser med sina röda och varma sken. Runt omkring varje flammande bål står en ring av svarta skuggor. Det är nattvakter, arbetare och trasiga tiggare om varandra. Tysta står de och sträcker ut sina valna händer över värmen. Det är som en bild ur vår barndoms många indianböcker. Och männen runt de öppna eldarna vaggas också sina tunga kroppar i en begynnande magisk rit. Det frusna Nordens ständigt återkommande krigsdans: jakten efter värme. Männens grova skosulor smäller hårt och rytmiskt mot den kalla stenkajen. Endast dessa regelbundna stampningar hörs här. Längre bort rasslar några kranwires. Och då och då brytes tystnaden fullständigt när innehållet i en kolvagn störtar ombord i ett lastfartyg.

Vi som kommer uppifrån staden står och ser med glatt förvånade ögon på allt detta. Ännu en stund kan

vi prisa vår lycka och betrakta världen med framgångsrika erövrars blickar. *Vårt* jobb börjar inte förrän i morron bitti. Och ännu är det några timmar som skiljer oss ifrån gryningen. Magasinsbyggnadernas mörka kuber omger oss och de närmaste eldarna kastar röda reflexer längs med järnvägarnas blanka stålspår. Någonstans bakom detta finns hambassängernas svarta vatten och från fartygens kommandobryggor strålar acetylen-solarna ut sitt skarpa och vita ljus.

En nattlig scen bland många tusen andra som redan suddats ut och förlorat all kontakt med synminnet. Men denna kvälls visuella vittnesbörd har jag burit med mig, tydligare och trognare än något annat. Ett säreget sammanhang måste det ha funnits i att vi, en skara matrosar från skilda nationer, stött samman och gjort sällskap under några mörka timmar just denna underliga kväll. Lite upprymda och rusiga stod vi och pratade i munnen på varandra om platser vi varit på och fartyg som vi seglat med. Allt sådant som inte kan ha något intresse för någon annan. Våra många dialekter blandades på ett sällsamt vis. Vi var liverpoolare, vi var bergensare och hamburgare. Som pojkar hade vi sprungit vid stränderna av Seine, Tiber och Mississippi. Var vi än kom ifrån, hade vår barndom varit lika och vår väg genom livet till denna plats densamma för oss alla. Och nu stod vi ögonblicket innan vi skulle skiljas åt, nere vid hamnen inne under magasinsbyggnadernas skugga och försökte visa varandra vårt lättjefulla övermod medan vi huttrade ömkligt i vinternattens stränga kyla. En skara män med sällsamma och likartade erfarenheter av livet.

Helt plötsligt händer det något. En röst långt uppe

vid kajen skriker till. Det är ett skarpt och befallande rop som genast slår ner allt buller runtomkring. Ingen av oss som befinner sig borta vid magasinsbyggnaderna, förstår orden; men det hårda och säregna tonfallet kan ingen missta sig på. Och nu strömmar det också till människor från olika håll. Mörka gestalter dyker fram överallt i dunklet. Hela hamnområdet lever upp just på denna plats under några korta minuter. De röda eldarna utmed kajbandet har även övergivits av sina trogna väktare; lyftkranarna stannar långsamt och tvekan i sina försiktiga pendelrörelser och man hör inte längre dånet av kolmassorna som störtar ner i lastrummen. Allt blir så säreget tyst och stilla en stund. Och själva befinner vi oss redan i språngmarsch mot den mörka människoklunga som hastigt samlats på kanten till en av hamnbassängerna.

När vi är tätt intill gruppen, hör vi en röst som högt och klart säger på tyska:

— Finns det någon som kan ringa efter en bil? Det gäller att få vattnet ur kroppen på honom så snart som möjligt!

Någon svarar lågmält och tyst:

— En man är redan på väg, om han nu lyckas få tag i en droska så här sent!

Det blir tyst ett par sekunder där framme, men så säger den energiska rösten:

— Är det ingen som kan hjälpa mej att frottera honom under tiden? Man skulle ha lärt sig lite mer om livräddning, så hade man inte behövt stå alldeles hjälplös —

En liten undersätsig man som legat på knä på kajen, reser sig mödosamt upp:

— Ni kan spara på besväret till en annan gång!

Han säger de enkla orden med en underligt likgiltig, kall och ironisk röst. Allesammans stirrar förvånade på honom.

Under tiden hinner vi fram till gruppen. Klungan av människor har oupphörligt vuxit. Det står redan en tretti, fyrti stycken i ring på kajen. I dess mitt ligger en svart gestalt utsträckt på rygg. Någon har skjutit in ett bylte med trasor under veka livet så att kroppen häver sig uppåt i en lätt båge. Hans kläder har alldeles nyss varit våta, men den skarpa nattkylan har redan hunnit förvandla vattnet till en hård och frostvit isskorpa. En man kommer springande från det närmaste fartyget. I ena handen håller han en kraftig elektrisk lampa. Den svarta gummisladden slingrar som en smal och levande orm efter honom. Det är sådana lampor man använder vid rengöring inne i de långsträckta och mörka propellertunnlarna. I det plötsligt uppblossande ljusskenet får vi allesammans vita och likbleka ansikten. En samling fantomer som mitt i natten stämt möte på den kala, kalla kajen.

Mannen som tagit ledningen, ligger redan med knäna på ömse sidor om den utsträckta kroppen medan han pressar in sina nävar i veka livet under de stela och hårt frusna kläderna. Han ser förvånat upp på den man vars plats han intagit:

— Vad menar ni, i såna här ögonblick passar det inte att tala om några besvär.

Den undersätsige rycker på axlarna likt en vilken kastat allt ansvar från *sina* skuldror. Han talar på något sätt underligt och osammanhängande:

— Ni får naturligtvis göra vad ni vill för mej... naturligtvis... naturligtvis. Jag lägger mej aldrig i andras affärer. Men polisen kommer väl snart —

— Innan dess kanske allt är för sent.

Den svartskäggige rycker ännu en gång på axlarna. Hans gest är likgiltig och överlägsen som endast en sydlänning kan vara:

— Det är redan för sent. Det finns ingenting mer att göra. Han är död. Så död som en människa kan bli.

— Död?

— Ja!

Tysken reser sig genast upp från sin knäböjande ställning. Det är en stor och axelbred karl med små svarta mustascher. Hårt och långsamt gnuggar han händerna mot varandra. Dessa är blåroda av kylan. Hans stämma är vresig och ointresserad då han frågar:

— Är ni alldeles säker på den saken?

Den andres röst har en nästan fientlig ton, då han svarar:

— Se bara på ögonen. Han har hunnit svälja mer vatten än vad som är nödvändigt!

Alla böjer vi oss framåt. Ingen tänker just nu på det råa uttrycket, kanske inte somliga riktigt förstått den rätta innebörden av den undersätsige mannens ord. I det skarpa ljuset från sladdlampan som matrosen håller upp ovanför våra huvun, har den dödes ansikte fått ett nästan grönaktigt skimmer. Vi blir stående bestörta och fascinerade och stirrar ner på kroppen som en hop dumma bönder. Samtliga av oss som

är församlade här på kajen, har väl någon gång och vid något tillfälle stått bredvid en död kamrat. Men just nu grips vi ändå av en hemsk och oförklarlig skräckkänsla. Mannen som ligger utsträckt framför oss på kajstenarna är så överklig och påtaglig på samma gång. Kläderna har nu hunnit stelna till ett hårt pansar kring kroppen. Han ligger utsträckt i sin fulla längd: en grov och kraftig karl. De svarta pjäxorna längst bort kontrasterar på ett så märkligt sätt mot det matta och månfärgade ansiktet. Baknacken har frusit fast vid kajstenen i den pöl vatten som runnit ur håret och blivit till is. Detta märker vi inte till en början, men när ambulansen änteligen kommer och kroppen skall lyftas upp, måste håret skäras av.

Men strax innan ambulansen anländer, kommer två poliser uppifrån stan. De anställer genast några korta frågor och en karl i klumpiga kläder stiger fram och förklarar alltsammans. Polisen frågar vidare:

— Är det någon av er som känner igen mannen?

Nej, ingen känner honom.

Polisen vänder sig till oss:

— Och ni, vet någon av er vem mannen är? Tillhörde han kanske en fartygsbesättning?

Återigen böjer vi oss framåt en efter en och granskar den dödes ansikte: den hårt slutna munnen, käkbenets tvära och fasta båge, den raka näsan, det svarta håret som ligger tillbakakastat och lämnar pannan blotad och vit, ögonen som hårt och obevekligt är riktade upp mot oss; men alla måste vi skaka på huvudet inför polisens fråga. Ingen av oss känner den döde, ingen vet vem han är.

Just då kommer ambulansvagnen fram ur mörkret.

Polismännen har sina rapportböcker ännu framme; de är på något sätt villrådiga om vad som skall göras:

— Om den döde inte kan identifieras, är ni de närmaste vittnena. Vi måste få era namn!

Medan polisen antecknar, skingrar sig gruppen långsamt. Vinscharna sätter igång och arbetet börjar för fullt igen. Och somliga återvänder till de halvt slocknande koleldarna för att kasta på nytt bränsle. Hamnen ligger insvept i ett djupt mörker, så när som på några enstaka maktlösa ljuspunkter. Men långt borta kan man se hur Helafyren ute i Danzigbukten, med jämna mellanrum sveper sina väldiga ljusekrar över den avlägsna och frostiga natthimlen.

III.

Och den nordliga stormen föser havsisen allt närmare kusten. Varje morgon vi kommer upp på däck, spejar vi ut över reddan för att se om sundet ännu har öppet vatten. Vilken dag som helst är det vår tur att gå till kaj. Men ännu innan vi får tillfälle att lämna på ankaret, kommer isen. På ett enda dygn fryser hela hamninloppet till. Som ett tjockt och ogenomträngligt täcke ligger isen och sluter alla fartyg i sin kraftiga famn. När vi nu skall i land, varken kan eller behöver vi använda oss av skeppsbåten. Med isen kommer det också något annat ut till vårt fartyg: en skara frusna och fattiga människor. Befälet har strängt förbjudit dem att komma ombord. Men de finns där ändå. Vid varje måltid trängs en tjugu till tretti man i skansgången och tigger den mat som blir över vid våra måltider. Trots att vi får allt vad vi äger och har nerlusat

av dem och ständigt måste ha våra hytt dörrar låsta, skäms vi för att köra upp dem på däck. Deras bleka ansikten och undergivna krypande sätt anklagar oss på något vis. De är inte människor längre, utan varelser som gnuggats genom tusen förödmjukelser och lidanden till dess de nått fram till en form för existens som icke kan jämföras med något som är värdigt en människa. Deras kroppar är höljda i de mest otroliga lumpor. Säcktrasor, presenningsbitar och tidningspapper. Somliga av dem är lyckliga nog att ha skor, andra icke. Dessa har i stället bylten av tyg lindade om fötterna. Och några har ett slags tofflor av frusen vass, vilka hålles samman över vristerna med snörstumpar. Huttande och eländiga står de i sina paltor och söker lite värme inne hos oss i skansgången. Och de tigger. Men icke som vagabonder och lazzaroner i andra hamnar: fräckt, påträngande och oppkäftigt. Med sådana kan man åtminstone skämta, skratta och vara kamrat, en människa som endast för tillfället har det lite bättre. Dessa utmärklade polacker är stilla, ödmjuka, apatiska. Och tysta. Deras sorgsna tystnad är det hemskaste av allt. Med svultna och oändligt dystra blickar följer de vid måltiderna var bit som vi för till munnen. Vi skäms för att vi sitter här i ett visst överflöd och äter; vi skäms för att vi någon gång i hetsigt mod svurit över den mat som vi fått på bordet. Senast för några dagar sedan hade vi klagat på margarinet. På kaptanens inrådan hade stewarden passat på att proviantera för de billiga prisernas skull. Men vi som var tvingade att äta det kom snart underfund med att det margarin som salufördes av skeppshandlarna i Gdynia, var hårt och stelt som stearin och att det även

smakade som stearin. Nu när vi sitter och äter under polackernas svultna uppsyn, växer maten i munnen på oss, blir jättestor och vi kan inte svälja den. Någon av oss ropar otåligt åt polackerna: — Ack, era djävlar, vill ni ge er härifrån, era lusiga satar! Men de ger sig inte iväg, de står troget kvar och vaktar varje tugga vi tar på gaffeln. Herregud, så långt kan alltså en människa drivas, så djupt kan hon trampas ner i smuts och elände! Genast när vi reser oss upp från måltiden, kastar sig de nödställda girigt över matresterna. Köttben, svålar, fiskstjärtar, potatisskal försvinner ögonblickligen. Först bjuder det oss emot att låta sådant avskrap stå kvar inne i mäs-sen när vi släpper in den undergivet ivriga skaran som väntar utanför i skansgången. Vi tycker helt enkelt att det inte är något att bjuda hungriga människor på. Men då vi vårdslöst vrakar sådant överbord, som inte *vi* anser kunna tjäna till föda, finns det i alla fall de som i konkurrens med mäsarna, plockar upp bitarna från den smutsiga isen. När vi sett detta utspelas många gånger, förstår vi att inte vi kan bedöma vad som duger till föda för en svältande människa. Därför kastar vi ej heller bort nånting längre, utan låter allting som blir över vara kvar på bordet.

Med de hungriga polackerna kommer samhällets bottennöd nära in på oss, omsluter oss med sina kvävande armar och tvingar oss till eftertanke. Ingen av oss som är anställda här ombord har något särskilt socialt medvetande, en utpräglad plikt-känsla för dem som är sämst lottade i världen. Vi är endast som folk är mest: renhåriga, inbiliska, rättframma och småsluga. Vi har både kastat tiggare över landgången och behandlat dem som

kamrater. Här i Gdynia kan vi inte göra någonting av detta. Om vi föser bort tio trasiga stackare, ska ändå tjugu nya äntra relingen. Vi har helt enkelt inte tid och uthållighet att vara vaktmän. Och vi kan inte heller tilltala dem som kamrater. När vi försöker säga några ord, kryper de ihop som skygga djur inför oss. De darrar förskräckta, stammar något obegripligt och vänder bort sina svarta och hungriga ögon. Inför något dylikt står man hjälplös. Inte ens den mest hårdhjärtade och okänslige bland oss skulle kunna förmå sig att ta en sådan människa i skulderna och lyfta ner henne på isen. Befälet rasar, och kapten dekretar nästan dagligen genom andre styrman: "Ni måste skaffa bort slöddret från skutan, dom stjal ju som korpar, snart försvinner grädden ur kaffet utan att vi själva märker något!" Och det är mycket riktigt att våra fattiga besökare är långfingrade. För att inte riskera någonting måste vi ständigt och jämt ha allt vad vi äger och har bakom lås. Även de obetydligaste ting är dyrgripar i deras ögon: rostiga säkerhetsnålar, tomma konservdosor och spruckna kaffekoppar. Och skulle det händelsevis finnas ett löst föremål på däck, ett schackel, en tågstump eller något sådant, så försvinner det genast. Kapten har klagat i land och polisen har varit ombord ett par gånger. Men dessa kan naturligtvis ingenting göra. De endast rycker likgiltigt på sina axlar och visar insidorna av sina breda och feta handflator. De stackare som tillfälligtvis finns ombord på båten, föses obarmhärtigt ner på isen. Men nästa gång det är skaffning står de lika troget ute i skansgången och slukar med blickarna den mat som vi äter. Kylan och den obarmhärtiga hungern tvingar dem till detta.

Och vi har ingenting annat att ge än de rester som blir över. Dessa tiggare och eländiga människovrak vilka sållats genom de många befrielsekrigens gastkramningar och som nu trängs på fartygsdäcken för att komma över en bit mat, helt säkert finns det ingen bland dem som tillhör den ursprungliga bybefolkningen. Hit har de vandrat från alla delar av landet längs med polska korridorrens långa landsvägar. Gdynia har varit den plats som de trott på när allting annat slagit slint. Och nu vandrar de här vintrarna igenom och försöker bärga sin kropp från dag till dag undan östersjökustens stränga och fuktiga kyla. Omständigheterna har gjort dem till det de är, den hårda och obehagliga verkligheten. De har ingenting att lita på eller trygga sig till. Naturen vänder sig emot dem, människorna jagar bort dem. Polismännens tunga stövlar är deras ständiga hot och som skabbiga hundar får de söka sin föda i rännstenarna. Många av dem kanske inte ens är polacker, men de flesta har ändå varit med och kämpat på en front då västerlandet exploderade. Deras stympade armar och bortskjutna ben vittnar om den saken, även om de inte själva säger något. Skulle någon av oss i manskapsskansen kunna bära hand på en sådan människa? Nej! Befälet får säga vad de vill, men vi kan ingenting göra, vi är inga utkastare som vill åta oss uppgiften att med våld försvara en handfull potatisskal.

Och polisen kommer ombord till oss också av en annan anledning. De söker vittnen till den olycka som hände i hamnen för några nätter sedan. De har fotografier med sig av den drunknade, och då ingen enda

av oss kan känna igen honom på dessa, anmodas vi att komma upp till bårhuset.

Och vi går dit en ledig eftermiddag.

Vem är mannen, varifrån kommer han och vilken nation har han en gång tillhört?

Inte endast vi, utan även besättningarna från alla de andra fartygen i hamnen går upp för att granska den dödes ansikte. Men ingen av alla dessa känner igen honom; han är en främling för alla. Och ingen av hamnarbetarna har någonsin sett honom, han har aldrig varit med i tiggarnas stora flock; och nattvakterna kan ej påminna sig att han någon gång kommit fram till deras eldar för att värma sina valna händer över lågorna. Vem är han, varifrån kommer han? En okänd sjöman mitt ibland alla namnlösa tiggare.

Ja, vem som helst av oss kan uppe i bårhuset se att den förolyckade absolut icke tillhört de olyckliga hundratal som varje stund på dygnet genomströvar hamnområdet på jakt efter något ätbart. Hans ansikte har inte det skygga och sönderfrätta utseende som dessa, hans kostym består icke av lump och säcktrasor, det är en arbetares rejäla och ordentliga kläder. Problemet "vem" och "varifrån" får ett visst allmänt intresse. Det till och med sysselsätter tidningarna under några dagar, eftersom man ej vet om ett brott föreligger eller ej. Under tiden arbetar polisen ihärdigt och systematiskt. Håller man icke så noga reda på de levande, vill man ändå för kyrkans skull ha en viss kontroll över de döda. Den förolyckade har inga papper på sig som kan styrka hans identitet? Nej! Men man undersöker kläderna mycket noggrant. Var har de inköpts någonstans, i vilket land? Överallt! Ett plagg här, ett

plagg där; ingen kan följa rutton av den okände mannens resa. Och polisen gör också razzior på krogarna för att få tag i några av dessa statlösa människor vilka vagabonderar från land till land på tillfälliga nansenpass, som de kanske köpt eller stulit från en kamrat i samma fördömelse som de själva. Några tidningar refererar till och med myndigheternas förhör med dessa skrämde fåglar. Men de vet ingenting, de känner ingenting, ej heller har de någon gång sett den okände döde. Affärens hela resultat för dem blir att de får en varning från polisen och förbjudes att vistas inom landets gränser utan att ha fast arbete. Överallt, på smutsiga krogar och i mörka gränder ser man dessa värnlösa satar förskräckt sticka undan då en polis-mans breda rygg skymtar långt borta. *Utan fast arbete*, hur skall någon av dessa kunna få något att lägga händerna på, då tusentals infödda polacker sysslolösa driver omkring och förgäves spejar efter ett tillfälle —?

Och kylan blir strängare, hårdare. Den sveper ett grått skynke över staden och lamslår allt levande liv. De hästar och oxar man använder för varutransporterna nere vid hamnen står framför sina tunga foror och hänger slött med huvudena. Andedräkten de stöter ut blir till långa, gråvita pelare i den fuktiga havsluften. Underliga rykten flyger från man till man: någon vet berätta att ett persontåg tvingats att stanna på grund av snöhinder alldeles utanför staden mitt i natten och att flera människor frusit ihjäl, innan någon hjälp hunnit anlända. Och andra talar om tiggare som somnat in för alltid i en portgång. Detta senare låter underligt. De svultna människor som ständigt befinner

sig i närheten av oss, ser inte ut att duka under för någonting. I timmar kunna de stå nere på isen och bevaka båtarna runt omkring. De kanske skälver av köld, och den nakna kroppen som syns här och var är oftast alldeles blåfrusen; men de hårdar ut i alla fall, de lever, de andas trots sina eländiga trasor och primitiva fotbeklädnader som är tillverkade av strändernas frusna vass.

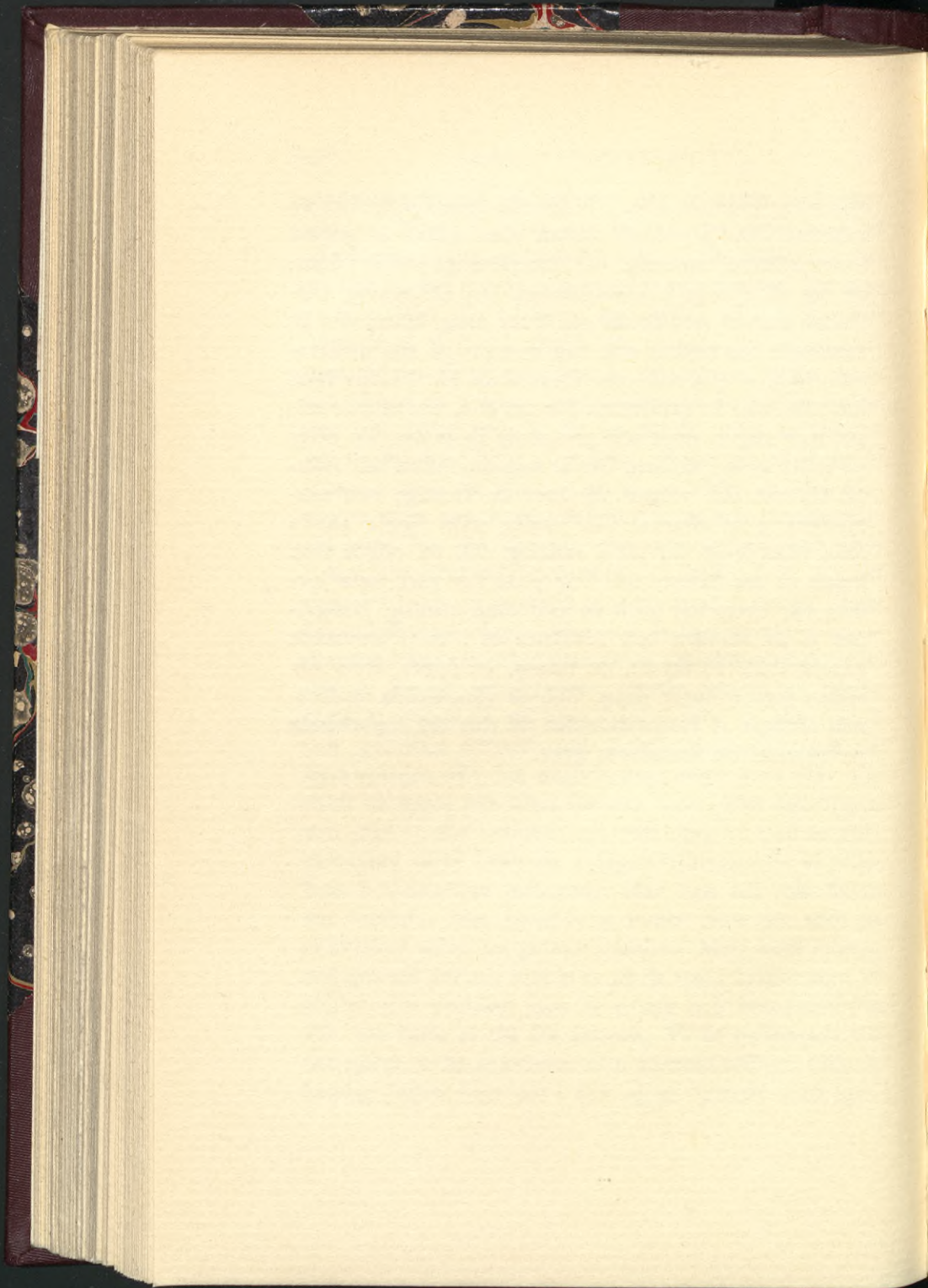
Och över oss alla ligger himlen grå och mulen. På natten kan några vassa stjärnor blänka långt borta vid den avlägsna skogsranden. Den eviga vintern har kommit till världen. Vi utför vårt arbete buttert och liknöjt. Nu finns det blott ett enda som hjälper mot dagarnas gråa och tröstlösa leda: och det är den bittra och illasmakande vodkan inne på de smutsiga hammkrogarna.

Och en dag går ryktet från fartyg till fartyg att myndigheterna tvingats besluta jordfästa den förolyskade utan att dessförinnan fastställa hans nationalitet. Förr skulle ingen okänd man ha begravts här. De gamla fiskarna dog enkelt och ärligt. Alla visste vilken kroppen var som vågorna skamset återbar till stranden. Och hela byn sörjde då över arbetskamrattens plötsliga död. Men nu har en annan tid brutit in. Ingen känner den andre så väl som förr. Och även denne okände man skulle väl ensam ha fått färdas till sin sista viloplats, om inte vi, besättningarna från de olika fartygen som låg infrusna i hamnen, mönstrat upp i en tafatt procession bakom hans kista.

Vi går de sollösa gatorna genom Gdynia. Vi passerar de många konsulatens stolta byggningar, vi går genom affärskvarteren och vi lämnar de fattigas

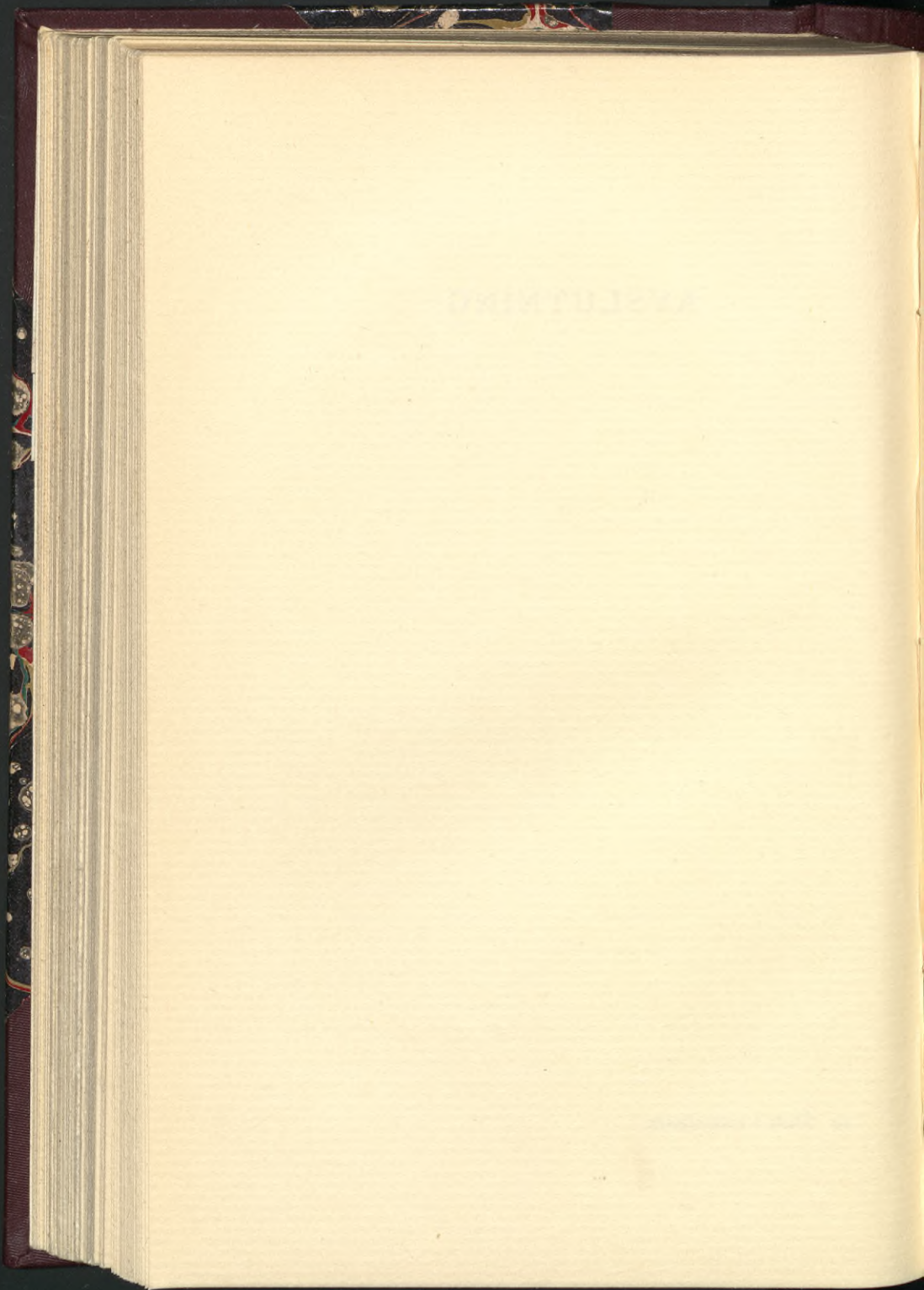
stadsdelar bakom oss innan vi når hit fram till kyrkogården. Några av oss har burit kistan från kapellet ut till den öppna griften. Nu står vi alla sällsamt gripna här på den frusna och frostiga gravplatsen. En skara män från alla nationer som hyllar en kamrat utan fosterland. I denna stund, då prästen skyndsamt genomgår den ritual som han är skyldig sin kyrka, känner vi hur de gränser som skiljer oss åt, sprängs sönder och faller ner. Vi är ju allihop män av samma stam och alla tillhör vi världen på samma sätt: hemlösa och utan rot i livet. Och vi ser bilder av vårt förlutna stiga upp inom oss: hur grått och meningslöst det varit, hur det förlupit utan sammanhang och linje i den jakt efter bröd och nöje som gäller från dag till dag. Vad har vi över då vi summerat samman årens konto? Endast några bleka och fattiga minnen: barnomens lekar på bakgårdar och i grändmyrningar, bilder av fartyg och hamnar, kanske minnet av några lyckliga stunder i ett hem, hågkomsten av alla rusiga och glömska timmar vid krogborden. Här ute på kyrkogården vid den okände kamratens grav står allt detta så öppet och klart för oss. Vad gäller egentligen den jakt vi alla befinner oss mitt uppe i? Vad är alltsammans värt? Från ett avlägset fjärran hör vi prästens betydelselösa mässande. När han till slut böjer sitt huvud i bön, lyser hans tonsur mot oss som en cirkelrund skiva av gulnat elfenben. Men hans många ord ger oss ändock inte svar på de tysta frågor som vi ställer. De problem som är djupa och betydelsefulla för oss finns ej till för honom. Vi är utlämnade till oss själva, vi är ensamma. Den känslan smyger som en hemlig ångest över oss i den djupa tystnad som upp-

står efter prästens bön. Vi står här framför stoftet av arbetets okända soldat, medan våra själar är gripna av en sällsam vanmakt. — Men plötsligt börjar någon av oss att sjunga Internationalen. Det är en ung, holländsk matros med breda och ljusa drag. Hans röst är famlande och osäker och han sjunger på sitt modersmål. Men vi alla som står församlade här känner igen melodin, den är gemensam för oss alla, den utlöser något som stiger tungt och pressande inom oss. En efter en faller vi in i sången. Det är som om luften helt oväntat ljusnar och vidgar sig över de frostiga och nersjunkna gravkullarna. Där under snön ligger gamla män vilka levat sin tid i samling och ro, något som ingen av oss känner till. Vår plats har varit hela jorden, vår kamp har varit en jakt utan mening. Nu gripes vi av stunden och försättes in i en främmande känslvärld. Vi är ett, en massa, en öppen krets för vilken inga gränser finns. Och på våra skilda modersmål sjunger vi Internationalen till slut vid den okände fosterlandslöse kamratens grav.

AVSLUTNING

*Look-away, look-away,
Look-away, Dixie Land.
In Dixie Land whar I was born in
Early on one frosty mornin'.*

*Look-away, look-away,
Look-away, Dixie Land.
Away, away, away down south in Dixie,
Away, away, away down south in Dixie!*

MEN NÄR VI låg utanför det smutsiga och febersjuka Sjanghaj och trimmade rummen för telast (— och det var något som måste göras med mycket stor omsorg, först lades full barlast av sand eller sten på kölen, ovanpå detta byggdes ett trägolv som drevs och tätades på noggrannaste sätt; därefter målade kineserna, och inga andra än kineserna fick göra detta, fartygsrummen med olika lackfärger, det var röda rutor, gröna, gula och blå; först när allt detta var gjort, kunde själva telasten föras ombord —). Vi befann oss alltså i Sjanghaj, denna fördömda gamla pesthåla, då vår förste styrman helt plötsligt sjuknade i gula febern och dog några dagar senare. Samtidigt med oss låg ett svenskt fartyg inne på reddan, och vi erhöll en ny styrman från detta. En natt därefter, några dygn till sjöss, fick denne tillfälle att ge en mycket reglementsvidrig order. Jag själv befann mig till rors just vid det tillfället och styrmannen stod på kajuttaket och delade ut sin befallning:

— Giga röjlarna!

De av vakten som var församlade nere på däck, rörde inte en hand för att efterkomma ordern. Det rädde ju full orkan, vinden skrek och vrålade, styrman trodde

kanske att han blivit överröstad av vädret, varför han ropade igen för fulla lungor:

— Giga röjlarna, säger jag!

Men vakten därnere stod bara och stirrade utan att förstå. Min landsman stampade vildsint i kajuttaket och skakade de knutna nävarna framför sig i raseri. Jag förstod ju vad det var för fel, men på den tiden var det inte stil att en vanlig besättning, även om han var able-body, tillrättavisade sitt befäl. Sådant kunde det alltid komma obehag efter. Men jag bemannade mig ändå med mod och sade till honom på vårt gemensamma modersmål:

— De begriper inte vad styrman säger!

Han snurrade runt som en docka och spände blickarna i mej:

— Jasså, du e svensk, du!

Och därefter tillade han:

— Förstår de mej inte! E de något fel på min engelska?

— Styrmans engelska e nog all right. Men dom e inte vana vid styrmans order, här ombord brukar vi aldrig bärga ett segel. Det är inte vår *style!*

Nej — bärga segel brukade vi inte göra på de resorna. Men var det någon av durkarna som slogs bort ur liken, fanns det alltid ett nytt segel i segelkojen iordningställt med gölingar och allt, färdigt att genast slås upp. Och sådant segel sattes hur vädret än var och under vilken tid på dygnet som helst, dag eller natt, om det regnade täljknivar eller blåste smådjävlar. Det var den vanliga kutymen på *teclippers*.

Och *Crown of Persia* var en äkta gammal skotsk järnbark på Kinatetraden där arbetet var till blods och

den mänskliga hårdheten översteg allt mänskligt förstånd. Där var en neger, till exempel, som fick kallbrand i båda fötterna, men ändå tvingades i arbete ute på däck till dess han stupade; och jag minns en ung, blåögd irländare som av ansträngning och utmattning kräktes grön galla alla tider på dygnet. Hur många människor fick inte för alltid sina kroppar fördärvade i *Crown of Persias* manskapsskansar! De var otaliga, ty människorna räknades för intet på den tiden. En gång i de nordliga farvattnen törnade jag till kojs, uttröttad som vanligt. När jag skulle upp igen, fick en av vaktkamraterna dra sin slidkniv och skära av mig håret, det hade nämligen frusit fast vid det nakna järnskottet. — Men inga sorger varar beständigt och inte kylan heller. Därför befann vi oss ofta i värmebältena och pestzonerna. När inte våra kroppar kramades sönder av kölden, gjorde solen det allra varmaste helvetet hett för oss. Ni vet inte vad saltbobber är? Be då Gud bevara er för att någonsin få veta det! Men trots köld och helveteshetta, trots skörbjugg och beri-beri blev inte maten annorlunda, och det kom inget brädfoder in i *Crown of Persia*. Det var en gammal skotsk teclipper där antingen arbetet, maten eller manskapsskansarnas nakna järnskott malde många människor till döds. —

Till sådana berättelser har jag länge lyssnat; berättelser om människans ensamhet ute till sjöss, om det hårda arbetet, om den sönderslitande och fåfänga längtan efter mänsklig gemenskap. Då förstod jag inte dessa skildringars egentliga innebörd. Jag såg inte blodet som sölade ner däcken, jag såg endast de vita vingarna

som spändes till flykt över haven. Återgivandet av hat och ondska förintades, kvar stod endast det lockande äventyret, och längtan till äventyret — om det också tog gestalt på ett helvetesskepp som *Crown of Persia*.

Detta fartyg som jag för tillfället befinner mig ombord på är visserligen ingen teclipper som flyger med spända dukar runt Hornet till Hull, men det är ändå en god skotte från Aberdeen som inte vansläktat traditionerna från segelskutornas dagar; arbetet är lite annorlunda, men släpet och ensamheten är desamma: den meningslösa fångenskapen inom skeppsbord.

*Vad angår det mig att de rykande fartygen
från P & O och Orient Line och alla de
andra kolstinkarna
som urverk passera den minoiska havsvidden.
De passera bara, havsvidden förändras
aldrig.*

Så säger Lawrence, så föraktar han det industrialiserade landskapet. Jag måste säga att jag många gånger instinktivt och ärligt sökt romantiken, att jag sökt den rena skönheten, bortkapslad från vardagens hölje — men skönheten utanför människornas och det hårda livets värld har ständigt flyktat undan och försvunnit för mig; alltid har jag träffat på något helt annat och denna sista gång fann jag en berusad maskinist i Halifax.

M'Cormick är inte vacker att se på, och samtal brukar han minst av allt vara upplagd för. Till sjöss har han för vana att alltid ta sina promenader fram och tillbaka genom midskeppsgången. Han brukar då vara iförd ett par nerkiprade lädertofflor, över skuldrorna har han svept en rock av gulgrå khaki, en rock som

är mycket nött och dessutom sorgligt nerfläckad av maskinolja. De vassa armbågarna, som sticker ut genom några stora hål på ärmarna som ett par vita runda punkter, lyser med svagt fosforescerande sken på långt håll i den skumma gången. M'Cormick tassar tyst och oavbrutet som en björn i bur. Han säger ingenting och samtalar ej med någon under dessa promenader. Men ibland visslar han sakta för sig själv: — *Ha-ha-ha! You and me;* eller också — *Two nations, great and free.* Men oftast visslar han inte heller, utan går endast tyst och rolöst fram och tillbaka på sina milslånga promenader genom midskeppsgången.

Donkeyman, som är en ännu ohängd cockney, brukar komma nedför lejdaren och på sitt fnissande sätt alltid säga samma lustighet: — Se till att ni håller symaskin väl i gång, pojkar! Chifen går däruppe och vädrar armbågarna som vanligt.

Och Halifax är en stad liksom alla andra: med mycken skönhet bortom det närmaste hamnområdet. Men vem av oss tusental är det som verkligen har kraft att frigöra sig från det närmaste hamnområdets obrytbara trollkrets? Åtminstone ingen enda som jag har kommit i kontakt med. Här nere vid kajerna och de yttersta slumkvarteren är en fläckad och fattig miljö som vi känner igen vart vi än kommer; staden därövanför är endast en främmande och fientlig håla: de breda gatorna, de välklädda människorna, de snygga näringsställena kanske någon gång fångar oss med sitt säregna behag. Men fångenskapen varar endast en kort sekund, därefter måste vi återvända till vår egen fördömda tillvaro: vi ser smutsen, vi känner trångboddheten, vi förnimmer hela den kvava meningslösheten

i vår livsföring. Därför undviker vi instinktivt det som efter hand endast skall skänka oss obehag. Halifax existerar ej för oss som kommit in i hamn efter en lång atlantresa, ej heller New York eller London eller något så romantiskt som Sevilla vid Guadalquivirs källor; men allt vad som finns av smuts och ynkedom i alla städer vid haven skjutes beredvilligt över till oss därför att vi i vår vardag ej är vana vid något annat.

I Halifax kommer M'Cormick ordentligt berusad ner till hamnen. Men Donegals änglar tycks hålla sina skyddande händer över hans huvud. Med mycket stort besvär lyckas M'Cormick passera förbi alla järnvägsspår och utlagda trossar. Han kommer till och med ombord, utan att först försvinna ner i hamnbassängens oljiga vatten. När jag träffar honom på mellandäck, räcker han mig en packe B. D. C. och frågar:

— Ska du ha en cigarrett?

Och med plötsligt överströmmande generositet, som endast kan vara förorsakad av ruset, säger han:

— Ta dej en till, för tusan! Du som går vaktman kan behöva något senare i natt.

Någon stund därefter sitter vi i hans hytt. M'Cormick är ganska ordentligt berusad. Den man som tystlåten och ensam brukar vandra midskeppsgången fram och tillbaka i sina nerkiprade lädertofflor har fullständigt försvunnit. M'Cormick pratar. Han pratar om sina öden och äventyr. Om sitt förbannade liv till sjöss. Han pratar om Donegal. Om sitt hus som står under körsbärsträden. Om sin hustru och sina barn som lär finnas i det huset. Ur en skuff letar han fram en packe fotografier för att lämna bevis på sina ord. M'Cormick är trött och berusad. Hans huvud hänger på sned

och mungiporna är djupt nerdragna och med ett knottigt finger pekar han ut alla detaljer på sina fotografier: — Där står hans hustru i dörren till stugan, Pat är fjorton år och Mary blir åtta till hösten. Körsbärsträden här på södra släntan har han själv planterat och det är även han som brutit upp två nya gavelfönster och byggt till en vindsvåning på stugan. Ett av rummen, det som ligger mot öster, ska bli Marys när hon vuxit till och blivit så gammal!

— Ta dej en B. D. C. till, rök för djävulen min gosse! Va betyder de om jag e chif här ombord som får sova å du vaktman som ska se till att ingen stjälar bort den här plimsollarn. Vi e ju mitt inne i samma helvete ändå. Vi måste hålla ihop allesammans! Herre min Jesus, om jag kunde skaka mej loss från fängelset här ombord å få lägga mej hemma i Donegal å bli riktigt ordentligt bekant med Mary.

Bakom M'Cormicks trötta och hopplösa stämman hör jag plötsligt de trevande och tvekande stråkdragen från en violin —: åtminstone någon gång om året, och då i vanliga fall i den svarta och slaskiga höstens tid, kom det en främmande man ut till stugan i skärgården där vi bodde, min mor, mina syskon och jag. Denne man förändrade alltid det vanliga vardagslivets gång på ett avgörande sätt: yxhugg började eka ute i backarna, sågar raspade, dynamitskott knallade; gevären, mynningsladdarna och sälbössorna togs fram ur sina gömmor och oljades, nät och fångstredskap gjordes i ordning. Denne man, som alltid förblivit främmande för mig, hade mörkbrunt och vågigt hår, han hade kalla stålblå ögon och ett hårt ansikte. Det var min far som tillfälligtvis kom hem från sjön och

bläste liv i den sovande omgivningen. Och han förde med sig en fläkt av färgrikedomen ute i världen, en pust av det hårda och obarmhäftiga livet. Trots att jag vet att han aldrig sade ett ont ord till oss, tror jag att vi alla var rädda för honom. Varje önskemål han ställde i arbetet blev också blixtsnabbt utfört. Min far var en främmande i sitt eget hus, en främmande för sina nära anhöriga. Men hans berättelser var fascinerande och fantasifulla, även om jag nu förstår att hans röst hade en hatisk underton, något av bittert förakt då han förtäljde om slitet och släpet till lands och sjöss. Men hur underbart kunde han inte trola bort blötan och höstmörkret runt omkring, hur definitivt slog inte hans ord ner väggarna i den kvava stugan och lämnade öppen sikt över hela världen. Vi såg hur kineserna arbetade i hamnarna, vi fördes in i de afrikanska kraalerna, vi fick veta något om segelföringen till sjöss —

— Never mind! sade min far, han brukade det uttrycket i alla sammanhang —, never mind! sade han när han berättat om negern som fick kallbrand i fötterna, om skeppsbrottet utanför Skottlands kust, om det hårda arbetet på snabbseglande teclippers, om den stora fartygsbranden i Hoboken 1900 (—: Fyra norddeutscher lloydare brann den dagen ner till vattenlinjen och många hundra människoliv gick till spillo. Sedan de brinnande fartygen lyckligen dragits ut från kajerna, låg vi i räddningsbåtarna långsides intill dem och samtalade med de dödsdömda. Vi hade gjort allt vad vi kunde och ingenting mer var möjligt. Alla utgångar var spärrade av eld. Däcken brann ovanför deras huvun, hytterna brann bakom deras ryggar. Många

trodde i sin förtvivlan att det omöjliga var möjligt och försökte pressa sina skuldror genom de trånga ventilerernas gluggar. Andra stod endast stilla och väntade lugnt på slutet. En städerska grät förtvivlat, hon kyss-te mina båda händer medan tårarna strömmade nerför hennes kinder, och hon bad mig att föra denna sista hälsning till hennes föräldrar i Odense —). Never mind! Allting har ett slut, men våra liv är inte värda en dräpt lus. Är det lögn, det jag berättar, Viktor?

— Du har rätt, det är alldeles som du säger, bekräftade min farbror med ovanligt allvarlig röst.

Min far hade stubbade mustascher, ett fyrkantigt och järnhårt käkparti som inte tillät något skämt. Men min farbror, som också ibland dök upp i stugan, tog allting mera lustigt och livat. Hans långa mustascher fladdrade om öronen, ögonen gnistrade av munterhet och livsaptit och hans svarta hår var småknollrigt som på en neger. Han hade ett respektlöst sätt att vårdslösa med alla geografiska avstånd: ”— I San Francisco fick jag en chans att gå hem över till London!” Under många år trodde jag att London låg strax bortom Trosa, den närmaste större orten från vår horisont där ute i skärgården. Medan min far med mörk stämman berättade om allt som var otroligt och spännande, gnolade farbror på obegripliga sjömannsånger med lustiga melodier.

*In Dixie Land whar I was born in
Early on one frosty mornin' —*

Med sin muntra röst strök han under sanningen i min fars mörka berättelser: — Den där norske gutten och jag mönstrade sen efteråt i New York under Samuel Water och vi var med skutan ett och ett

halvt år. Under den tiden hade vi bytt kamrater dusintals gånger. Dom hade blivit sjuka, dom hade dött, dom hade rymt. Du vet vem Water var, han var känd i varenda hamn runt hela jordklotet som en hard-boiled devil vilken skröt med att han inte betalt ut en manskapshyra på tjugu år. Men norrmannen och jag rymde inte och inte dog vi heller. Vi kom tillbaks till New York efter ett och ett halvt år och mönstrade av på konsulatet. När vi lämnade fartyget sprang New Yorks alla gatpojkar bakom oss och pekade finger. Men vi var i alla fall de första på tjugu år som stått rycken och kunde ta ut full manskapshyra.

Min farbrors ögon gnistrade under de buskiga ögonbrynen, de långa mustascherna fladdrade uppe vid öronen och med ett hjärtligt och ihållande skratt tillade han: — Nej, aldrig i mitt liv kommer jag att glömma gatpojckarna i New York, dom hade allt för satans roligt den gången. Du förstår hur vi såg ut när vi kom från Samuel Water. Kläderna hängde i trasor om oss och vi hade inte rakat eller klippt oss under arton månader. Skägget stod som en kvast i ansiktet och håret låg långt ner över skuldorna. Men vi tog ut våra pengar och sen roade vi oss för arton månader på en enda gång!

M'Cormick skjuter över asken med B. D. C. och säger:

— Ta dej en cigarrett till!

Därefter övergår han till att återigen berätta om Pat som är fjorton år, om Mary som blir åtta till hösten, om Donegal, om stugan under de blommande körsbärsträden. Hans röst är trött och övergiven. Och den

ger ett samlat uttryck för den ensamma och djupa avskildheten som är gemensam för alla våra smutsiga industriresor. Här finns inte äventyret, inte romantiken, inte det otroliga och upplevda — men M'Cormicks ord gäller för alla: "— Va betyder de om jag e chif här ombord å du nåt annat. Vi måste hålla ihop allesammans!"

M'Cormick plockar med fumliga fingrar bland fotografierna. Han drömmer om Donegal, om sitt hus under körsbärsträden. Skall dottern Mary, som blir åtta år till hösten, någonsin lära känna den fula och försupna figur som är hennes far? Han sitter just nu berusad i Halifax och säger med slö och sludrig röst:

— Det blir många resor för oss i helvetet innan dess!

*Och aldrig får jag höra rymdens brus
kring flygpropellern; aldrig bygga hus;
och aldrig slita med en isig ratt
vid Cape Farewell i storm en vinternatt;
och aldrig bli en ledare för män
som gör den gamla jorden ung igen.*

Från Grönland kommer vinden. Från vintertrakterna vid Godthaab och Kap Farväl. Det är en sur och däven blåst som för med sig mycket regn. Men trots vinden, trots regnet sopas ändå inte den gråvita isbergsdimman undan.

För längesedan har dag och natt plånats ut, blivit lika varandra. Dagen har inget ljus, natten har inget mörker. Allt är dimma, ett mjukt och ulligt töcken, vilket sköljer in över fartyget som mjölk. Ja, natt och dag märks inte — allt är lika. Skeppsklockan slår glas, vakterna avlöser varandra vid rodret och på utkiken, skeppet går framåt, tiden förflyter, men ingenting

ändras, ingenting blir annorlunda. Rytmen är fyra timmars arbete, fyra timmars sömn. Oändligt långsamt vaknar varje man upp ur den korta vilan. Endast med möda kan vi slita oss bort från de världar där vi varit tillfälliga gäster under några hastiga ögonblick och återvända till den töckenfyllda verkligheten — rodret väntar, utkiksposten väntar.

Korta och knappt tilltagna är frivaktens timmar — de försvinna snabbt i det omedvetnas bottenlösa brunn —, lång som evigheten är den vakna tiden i fartygets tjänst. Uppe på bryggan, vid rodret befinner man sig ändå i kontakt med yttervärlden. Man förnimmar fartygskroppens varje pendling i kursen och man ser av vindrosens hundratals riktningar att det även måste finnas ett något utanför dimmans och regnets vidsträckta regioner. Men utkiksposten framme i bogen ger ingen erfarenhet av att något annat än detta är till, den väldiga kalla dimman. Timme efter timme står vi och spejar förut, in i det dävna och ogenomträngliga töcknet. Spejar efter någon farlig och fientlig kropp som kanske helt plötsligt skall uppenbara sig framför vår stäv — och vi lyssnar efter misten från något annat fartyg som kan komma att skära vår kurs i dessa nordliga farvatten. Ibland hörs väl också något djupt inne i det väldiga grå. Först blåser det främmande och osynliga fartyget, därefter blåser vi. Stundom avlägsnar sig ljudet genast, försvinner bort. Ibland kommer det närmare, ändå närmare. Och till slut vågar vi passera förbi varandra på den ena eller andra sidan utan att ha sett något. Bara hört hur det okända fartyget skränat ut sina svar, sina anvisningar.

Inne i dimmorna gömmer sig också isbergen. Dessa kommer denna tid på året drivande med storm och havsströmmar ut över Atlanten från Grönland, från Godthaab och Kap Farväl. Kanske utkiken kan ana dess närhet innan det är för sent, kanske han kan skymta en grå kontur i det grå, kanske han plötsligt känner hur en rå och fuktig kyla sveper in över fartyget. Vaktklockan klämtar, maskintelegrafens signaler. Relingarna blir ögonblickligen bemannade. Alla lyssnar, alla spejar in i det dunkelt hemlighetsfulla. Och fartyget ligger stilla för en stund, det ligger och slår som en boll mellan sjöarna innan någon ännu vet vilken nästa manöver skall bli.

Det är kanske dag, det är kanske natt.

Ibland på dagen syns solen. Den skymtar då högt över dimmorna som en ljusare grå fläck på ett stycke grått papper. Det är dygnets ljusa timmar.

Och om natten kan man från fören se toppplanternan, man kan se de båda sidoljusen. Dessa hugger ut två stympade koner ur dimman. Färgar den ena av dem grön, den andra röd.

Om nätterna är det som om fartyget på ett sällsamt sätt levde sitt eget liv, oberoende av allt annat. Om dagen pågår alltid något arbete, man hör slamret av något göromål, man hör människoröster. Men nattetid ljuder inga kommandorop, finns inget onödigt buller. Om natten finns endast regnet och dimman, finns endast sjön och skutan. Fartygskroppen darrar jämnt och rytmiskt under maskinernas bundna energi. Oupphörligt skakas skrovet från för till akter av de kraftiga sjöarna som slår emot. Vattnet bryter då i en

brant ström in över backen och fördäck, över akterdäck och poopen. En stund skvalar och skvalpar vattenmassan fram och tillbaka i rännstenarna; i nästa ögonblick spolrar det ut genom stormportarna. Ja, båten lever sitt eget liv om natten. Hon gräver djupt ner sig i vågdalarna, hon tar vattenfloden över sig — häftigt krängande under den oerhörda tyngden. Men hon reser sig ändå upp för att med lyftad bog möta nästa sjö. Ständigt återupprepas detta. I väldiga sving slänger skutan från den ena sidan till den andra, hon rister hårt på höfterna för att befria sig från vattnet som blev kvar efter den sista översköljningen — och hon fortsätter framåt genom den hårda sjön, hon fortsätter envist som ett trumpet, tålmodigt och outtröttligt lastdjur.

Under hundvaktens tysta timmar blir man ett med fartyget och fartyget utgör en del av den rytmiskt hävande sjön. Det är sommar, det är höst, det är utanför Newfoundland eller det är i Irländska sjön: ibland drar vintergatan sitt vida svep över en svartblå himmel, ibland kommer dimman, mjuk som bomull och döljer alla faror bakom sitt fuktiga och smutsgrå dok. Under hundvakten kanske man står på utkik och ser mareldens gröna stjärnor hastigt tändas och släckas i bogvattnets vita bräm. Eller man kanske står till rors. Långt under däck och greting hörs eldarnas skyfflar som rasslar och skrapar mot järndurkarna. Ugnsluckorna skraller hårt och den som har vakten därnere sjunger med hög röst på någon sentimental chanty. Och om båten är djupt lastad har alla ljud från maskinen blivit kvävda. Men kolvarnas rastlösa arbete för-

nimmer man i små snabba vibrationer ända ut i roderspakarna. Maskinen därnere är ett stort och kraftigt hjärta, vilket driver ut blodet i alla pulsar och ådror. Och blodet heter kraft framåt. Så står man under hundvaktens tysta timmar och känner hur fartygets styrka löper genom ens händer — under fötterna förnimmer man dess minsta rörelser.

Man är ett med det fartyg man är satt att tjäna —

Timmarna kan bli långa för den som står vid förliga ankarspelet och stirrar in i töcknet som välver framför fören, för den som lyssnar efter något främmande ljud. Blåsten dånar och skriker om öronen. Den fuktiga kylan är outhärdlig. Och i det iskalla regnet som oupphörligen strömmar ner, blandas då och då den salta vätan av en brottsjö som svingar in över bogen med ett dovt dån. Man står och lyssnar ut i dimman och man kanske tänker på vad som utspelas bakom dess ogenomträngliga slöjor. Vilka nyheter som väntar, vad människorna senast hittat på. Tidningarna på den kontinent som vi senast lämnade var bräddade med orosfyllda rykten om ett kommande nytt krig, tidningarna på den kontinent vi väl så småningom ska komma fram till, är kanske upptagna av samma sak. I hamnen, på land, inne i de olika staterna, finns det ingen möjlighet att undgå att känna trycket av ett ständigt alltmera växande hat. Det är endast här ute på sjön, i dimman och regnet, i den stora avskildheten man måste fråga sig om ett verkligt hat existerar, om en djup oförenlighet mellan folken finns till. Om någonstades skulle det då uppenbara sig på en plats som denna; en plats där arbetet är trist och tungt och en-

formigt, där inte ens en gång de enklaste av det animala livets behov kunna få en tillfredsställande lösning. Här finns alla betingelser samlade för en primitiv uppgörelse människor emellan. När som helst skulle ett gräl kunna bryta lös om någon småsak, en knytnävskamp komma till stånd, ett lömskt försåt, ett listigt sätt att utnyttja en given situation till egen fördel på någon annans bekostnad. Och om inte detta skedde av rent personliga intresseskäl, kunde det ske med anledning av skilda nationella bevekelsegrunder, av nationell fåfänga. Ty allt ombord är en blandning av mycket europeiskt; en handfull människor tagna av en slump ur massans mitt. De borde då även visa den mentalitet som påstås vara karakteristisk för denna massa. Var är irländarnas hätska hat mot sina förtryckare, var är tyskarnas hat mot sina gamla vapenmotståndare, var är skandinavernas inbördes osämja? Den finns inte, den märks inte, den kommer aldrig till uttryck i någon form — den kanske aldrig har existerat. Här finns inga skandinaver, inga irländare, inga engelsmän eller tyskar. De nationella skiljaktigheterna är bortblåsta som bosch och blånor; vi är förenade i en större enhet: i den enskildes plikt mot alla — allas plikt mot den enskilde. Om inte denna oskrivna lag funnes och tillämpades i varje stund, skulle det som nu endast är svårt, helt enkelt bli outhärdligt.

Det offentliga ryktet i de olika staterna, på de skilda kontinenterna varslar om ett snart kommande krig. Vilka är det då som vill slåss? Vem är det som ännu en gång vill begagna knytnävens primitiva övertalningsmedel?

I det enkla och hårda livet knyter arbetet de olika

nationernas representanter tillsammans, det gemensamma arbetet för fartygets säkerhet, för dess riskfria gång i sjön.

Och dygnen löper in i varandra under enahanda förhållanden. Ingenting händer, det är så litet att lägga märke till. — Men fartyget omgives alltid av fåglar. Alfågeln kommer då och då i stora flockar och far med smackande vingslag tätt utmed vattnet. Stormsvaorna singlar i lätta kast framför bogen. Och över kölvattenstrimman seglar förstas en ständig hop av måsar. Det är många olika slag av mås. Grå måsar, vita måsar, gråvita. Och vid sydspetsen av irländska kusten uppenbarar sig en art med sällsamt vacker flykt; dess huvud är gult och det yttersta av vingpetsarna kolsvart. Fåglar i hundratal, i tusental. Vid Nova Scotia håller väldiga flockar av svartvita tärnor till. Och i mynningen till Bristolkanalen störtar plötsligt en havsörn ner som en blix från himlen. En kort sekund svävar han med de breda vingarna utspärrade över vattenytan. Ögonblicket därpå lyfter han igen och då har han en fisk mellan klorna. Silverne och ljus glittrar fisken under örnens mörkbruna och hårda kropp.

Ingenting händer.

Men en natt med mycken dimma kommer en liten svart, läderlappsliknande fågel ur Atlantens djupa mörker och flyger mot topplanteran. Gång på gång törnar fågeln mot de hårda glaset till dess hon med fumliga vingslag lyckas komma ut på sidan av båten, där hon tumlar ner på vattnet och blir liggande. Ingenting händer —: Vi går över Atlanten mot väster,

mot den kanadensiska kusten; vi går över Atlanten mot öster, mot det europeiska fastlandet. En flock springare tumlar förbi framför bogen; några grönlandsvalar ligger uppe och dåsar makligt, vaggade av den krabba sjön; en skara hästhajar vältrar runt och visar bukarnas lysande undersida. Och plötsligt kan man i den kalla och disiga soluppgången få se någonting annat. En grönmålad trätunna driver långsamt förbi. Två tunnor, tre och fyra. Och kring varje tunna är utbredd en stor kaka av hoptrasslat, barkbrunt fiskegarn. Det är en fridfull och arkadisk höstmorgon utanför Labrador eller utanför Hebriderna. Och från platsen vid rodret ser man hur en handfull fiskares årslånga möda hastigt föres ut till havs av det kraftiga strömdraget.

Ingenting händer. Vattnet och vätan härskar över världen. Kylan och ensamheten.

Ett stycke in på Newfoundlandbankarna saktar båten fart, lägger sig helt stilla ett slag och skvalpar lite hit och dit mellan de svallande vågorna. Mistluren stönar och blåser i ett medan fiskelinorna hastigt kastas ut från poopdäck. Under mer än ett dygn har lodskott efter lodskott pejlat havsdjupet. Nu då fiskelinorna kastas ut, behöver inte pilken nå botten förrän det första hugget kommer. Torskens buk lyser alltid mjällvit, men ryggarna skiftar färg: grå, grågröna, svagt svarta, svagt röda. — Långt in i dimman slungar vi fiske-snöret, djupt ner i den dunkelgrå sjön sjunker de blänkande pilkarna. Endast några meter i omkrets kan vi se något här på poopdäck vid akterbebyggelsen. Midskeppspartiet är fullständigt dolt bakom ett mjölk-

vitt töcken. Där dånar ångvisslan med korta mellanrum, det låter hest och övergivet som stönandet från ett dödssjukt djur. — Och fisken vi halar in, kommer till oss från det dubbelt okända; från dimmorna — upp ur de stora djupen. Det är levande tyngder vi arbetar med. De smidiga och kraftiga kropparna låter oss endast med stor möda hemföra en seger. Fiskens runda och utstående ögon lyser med en dunkel fosfor-glans när den kommer till relingen. Dess fjällbeklädnad glänser som snö, som jade, som orört silver. Först när torsken kastats in över däck, ger den upp sin envetna kamp. Dess mun gapar halvöppen på ett sällsamt hjälplöst sätt då den sakta kväves i den syrerika luften.

En timme eller två ligger skutan och slår i vågskvalpet ute på Newfoundlandbankarna. Vi arbetar så svetten rinner över våra ansikten. Fiskelinorna skär djupa strimlor i täta ringar runt våra händer. Det är en hungrig och rovlysten skara män som håller på med denna snabba fångst under en kort paus i resan. Alla vet vi att i kväll och i morgon kväll ska de bitar som kommer in i manskapsmässen inte vara räknade. Obekymrat ska vi få äta oss mätta utan att behöva tänka på kamraten som ligger och sover på sin frivakt. Även han får sitt då han törnar till.

Vattenslätterna utanför Halifax gömmer på en sådan rikedom att till och med snålheten från Aberdeen kommer till korta.

Detta händer om dagen. Under nätterna på Newfoundlandbankarna klämtar och slår utkikens klocka med mycket korta mellanrum. Entonigt och varnande

kommer klämtningarna ur dunklet från fören. Ett slag — ljus på styrbords sida. Två slag — ljus på babords sida. Rött eller grönt sidoljus, kanske en vit topplanterna. Det är fiskebåtarna från Nova Scotia och Labrador som ligger här utspridda i stora svärmar och söker sin lycka ur djupet.

Och en natt faller temperaturen helt hastigt. Från 15 grader går den ner till 12, till 9—7—5 och 3. Luften blir fuktigt kall och däven som is, och is finns väl också i närheten. Vaktmannens klocka ljuder hastigt tre slag, något har alltså uppenbarat sig rakt framför stäven inne i dimmorna. Nu ropar han även ut en order och maskintelegrafan signalerar genast stop — half back — full back. Långsamt växer isberget fram ur mörkret och får fasta konturer i de hastigt påkopplade strålkastarnas sken. Propellern piskar oss bakåt, sedan halv fart framåt igen, vi kränger försiktigt förbi den töckenvita klumpen på respektfullt avstånd. Det var inget stort och imponerande isberg som här låg på drift med vind och vatten. Men dess andedräkt var kall som döden och ingen vet vad som dolde sig under den sorlande och suckande vattenytan.

Och resan fortsätter, allt är som förut.

Utkik, ständigt på utkik. Dag och natt är lika. Vakterna skiftar. Timmarna och dygnen förflyter i mörker och väta. Fartygets säkerhet får inte för ett ögonblick riskeras. Kanske vinden växlar, kanske någon fara uppenbarar sig som går att undvika. Kanske ett nytt morgonljus döljer sig bakom töcknen.

Kanske vi under våra mödosamma vardagsresor ur storm och regn fram till en kontinent finner att män-

niskorna svetsat sig samman i en stor gemensamhet mot gemensamma faror. Ännu dröjer det, ännu är det ett ouppnått mål, ännu finns den starka samhörigheten endast hos dem som varje stund får kämpa hårt för varandras säkerhet.

Men ni alla som har det för bra, ni alla som vistas i bebodda och bekväma världar och längtar efter romantiken och det stora äventyret

*— och aldrig får jag slita med en isig ratt
vid Cape Farewell i storm en vinternatt—*

kom till de rökiga och rostiga fartygen, kom till de smutsiga lastdragarna som släpar varor från kust till kust — sök inte efter romantik eller äventyr — men lär en stor sak av det lilla kollektiv som finnes inom skeppsbord: det obrottsliga kamratskapet mellan män.

M'Cormicks fula mun dras på sned och han skjuter undan bunten med fotografier som symboliserar drömmen om Donegal, drömmen om stugan under körsbärsträden, drömmen om bekantskapen med Mary som snart är åtta år. Efter en sista B. D. C. går jag ut ur hytten och strax därpå hör jag hur den smalaxlade irländske maskinisten försöker trampa av sig byxorna. Allt ombord är tyst och mörkt. Fartyget ligger likt en liten barkflisa vid kajskoningen under de mammutliknande kolskoporna. Månen seglar upp stor och rund över det kanadensiska kustlandskapet. Djupt i fartygets innandöme ligger en handfull män från Europas skilda nationer och sover på sina hårda britsar. Efter den heta och larmande dagen har natten kommit som en sval smekning, som en kort och andlös paus mellan

arbete och arbete. Okända för varandra har de stått och kommer de att stå sida vid sida för att föra ett och hundratals fartyg från hamn till hamn.

*— vad angår det mig att de rykande fartygen
från P & O och Orient Line och alla de
andra kolstinkarna
som urverk passera den minoiska havsvidden.
De passera bara, havsvidden förändras aldrig.*

I smutsen, i oljan, i kolstoffet, i det mekaniska slamtret har kanske drömmen om mänsklig gemensamhet redan blivit fullbordad. Och de föraktade, rykande fartygen som passerar det orörda lawrenceska landskapet kanske kommer med en ny skönhet som gör de minoiska havsvidderna tillgängliga för oss alla.

I n n e h å l l

Inledning	5
-----------------	---

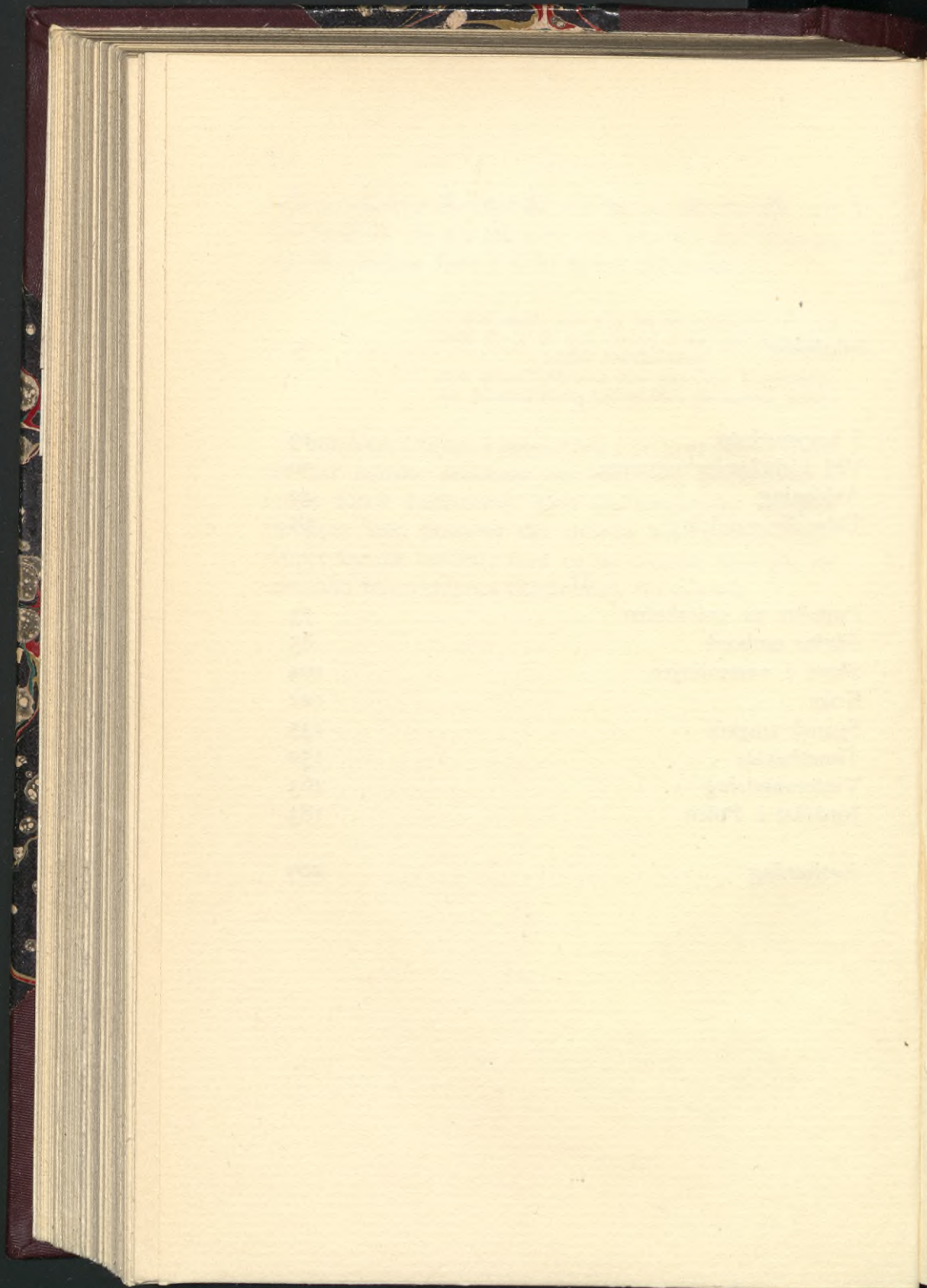
I.

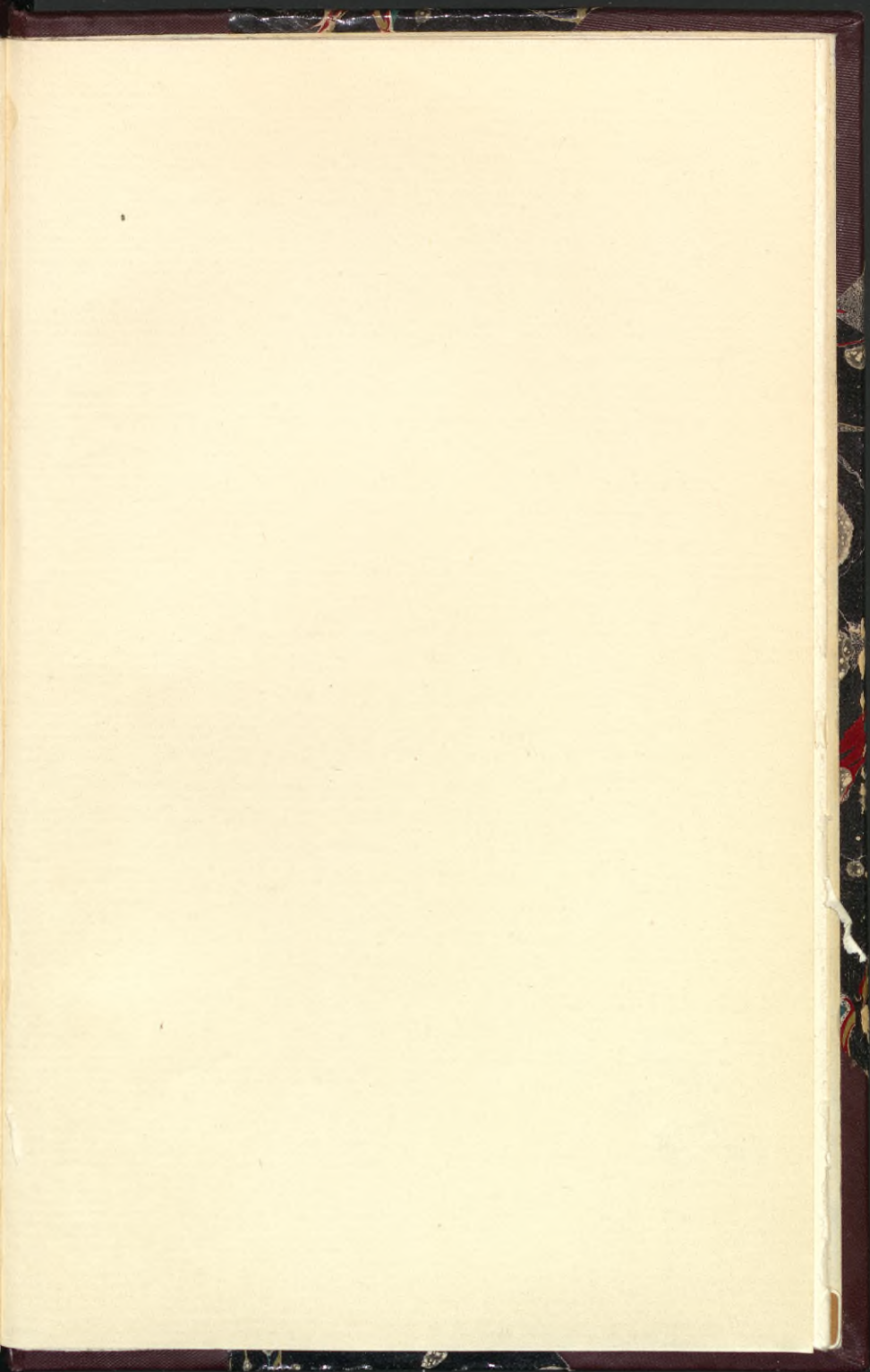
I begynnelsen	19
Vid förbränningsugnarna	30
Avlösning	42
Tidsenlig vandring	58

II.

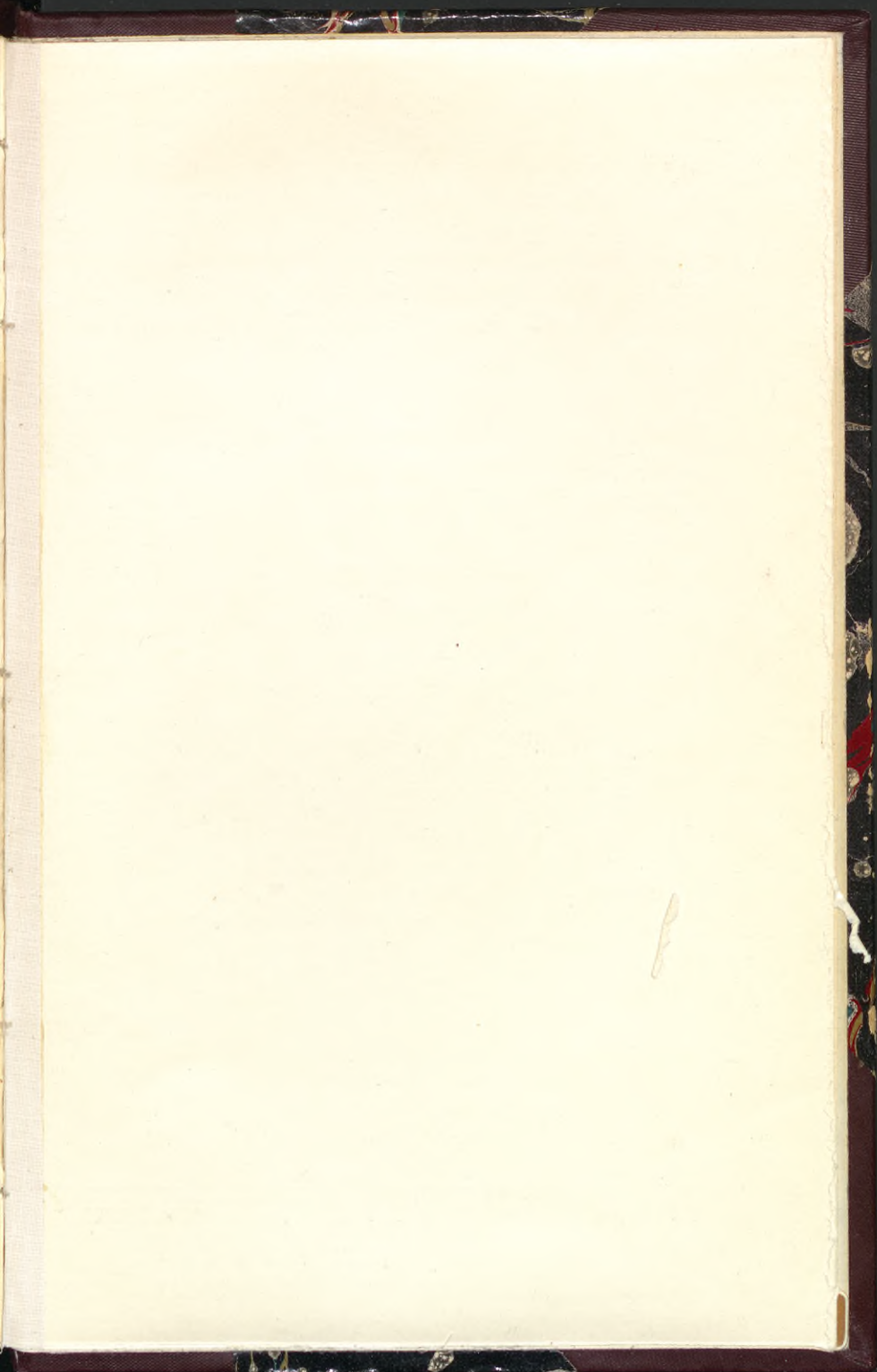
Porträtt av ovissheten	73
Fåglar ombord	85
Skott i vattenlinjen	104
Koks	122
Spansk tragedi	135
Timecharter	152
Vintervandring	163
Jordfäst i Polen	183
Avslutning	209

9/4-57
131 h

SKOTT I VATTENLINJEN

utgör en ovanligt mogen och helgjuten samling berättelser av betydligt konstnärligt värde. Den har även intresse genom det stoff den meddelar och de problem den pekar på. Båda behandlas ärligt, allvarligt och med sympatisk behärskning.

Skott i vattenlinjen markerar ännu tydligare än den prisbelönta romanen "Människor kring en bro" Josef Kjellgrens särställning inom den yngre författargenerationen.

Det är en bok med poesi och kultur och en bok, som framför allt ger en något att tänka på.

MÄNNISKOR KRING EN BRO

Roman av *Josef Kjellgren*. *Första pris* i Natur och Kulturs romanpristävling. Pris 7:—, inb. 8:75.

"När man lägger samman boken är man besegrad av dess kraft och detaljrikedom. Den bäres av någonting som är det värdefullaste av allt: en kärlek till liv, arbete och människor som kommer av uppriktigt och ärligt hjärta och inte av litterär berusning."

Herbert Grevenius i St. T. D.

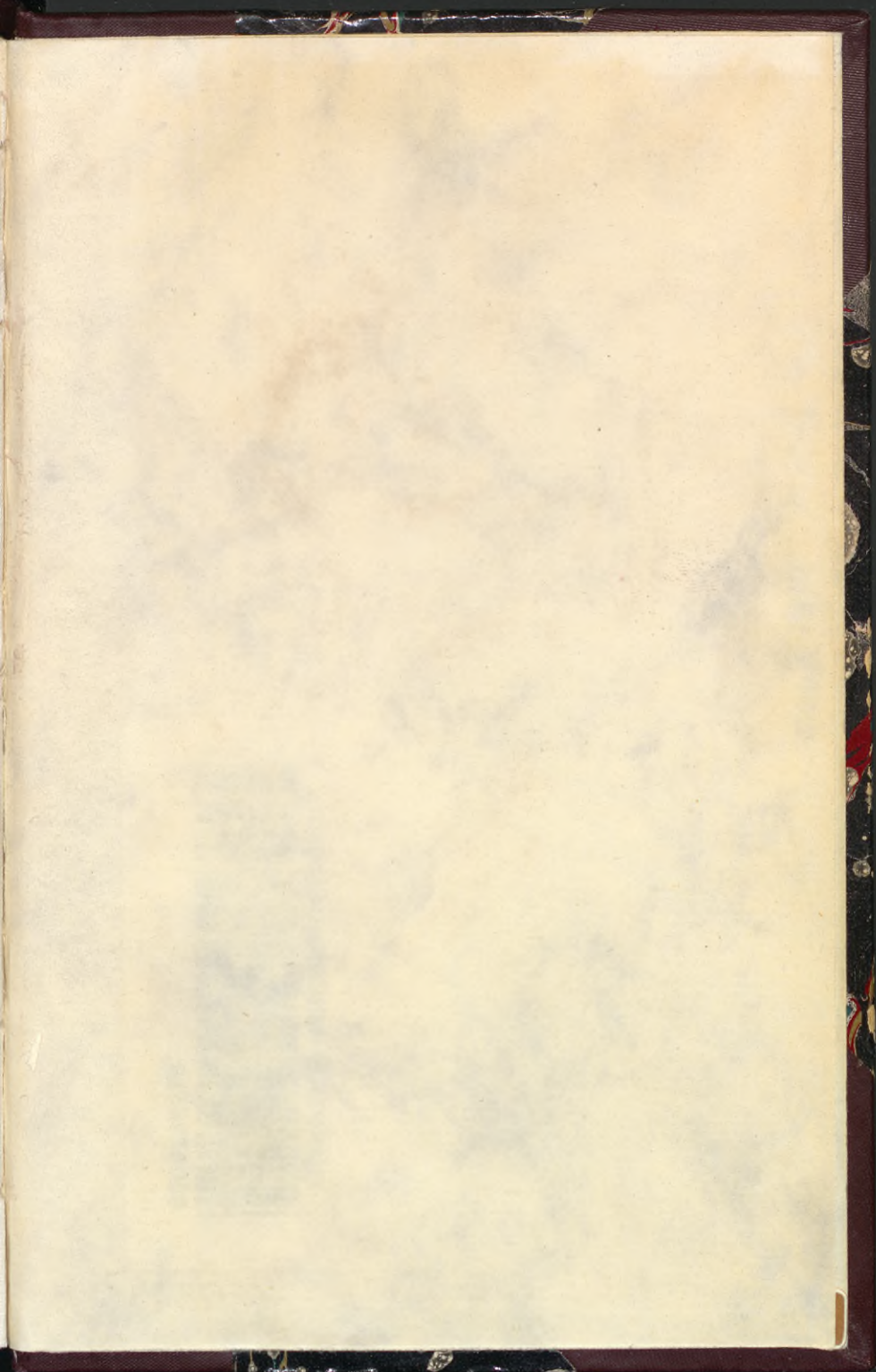
"En friskt originell och artistisk stil, lika lämpad för saklig deskription som för lyriskt patos."

Martin Rogberg i Sv. D.

BOKFÖRLAGET NATUR OCH KULTUR

Pris 5:75, inb. 7:50.

STYTTI- og FJERNINGEN

... og ...

... og ...

STYTTI- og FJERNINGEN

... og ...

STYTTI- og FJERNINGEN

... og ...

6000238276

Göteborgs universitetsbibliotek

2-

JOHN JOHNSON
BOKBINDARE
GÖTEBORG

